

ชุมนุมพระบรมราชาธิบาย
ใน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

คณะบุตรธิดาพิมพ์แจกในงานฉานปณิกิจศพ

นางบัว วิมานวัชรী

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

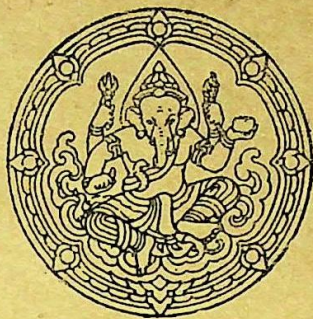
๒๗ มีนาคม ๒๕๐๓

กฤษฎีกาพิเศษ ก.ร.ค. ก.ร.
8 เมษายน 2550

๖๕๑๗๗-๖๗๗ ๖๐

๖๑๑๗๑๖๗

๑๑๑๖๖๖๖๖

ชุมนุมพระบรมราชาธิบาย
ใน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

คณะบุตรธิดาพิมพ์แจกในงานฉานปกาศพ

นางบัว วิมานวัชรีย์

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๒๘ มีนาคม ๒๕๐๓

คำนำ

เนื่องในงานฉาบปกิฉัพ นางบัว วิมานวัชร (บัว สุวรรณจินดา)
กำหนดวันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๐๓ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม พระยา
รัตนภักดี ผู้เป็นบุตร ได้แจ้งความประสงค์แก่เจ้าหน้าที่ ณ หอดสมุทแห่ง
ชาติ ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่องชุมนุมพระบรมราชาธิบายพระราช
นิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ใน
งานนี้ กรมศิลปากรยินยอมอนุญาตให้พิมพ์ได้ดังประสงค์

หนังสือชุมนุมพระบรมราชาธิบาย ในพระบาท สมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระดมมคอมรพันธ์ เมื่อครั้งทรง
ดำรงตำแหน่งเสนาบดีหอพระสมุดวชิรญาณ ได้ทรงพระนิพนธ์คำอธิบาย
ไว้ในการจัดพิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ว่า

“บัดนี้จะกล่าวถึงเรื่องหนังสือพิมพ์ต่อไป ที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า
เป็นหนังสือชุมนุมพระบรมราชาธิบาย ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวบางเรื่องนั้น ได้คัดสำเนาหนังสือเหล่านั้น จากฉบับที่มอยู่ในหอ
พระสมุดวชิรญาณบ้าง พบวางในห้องอดักษณบ้าง

หนังสือที่พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง พระราชนิพนธ์
ไว้นั้นเป็นอันมาก แต่มักจะเป็นพระราชหัตถเลขา ถึงพระบรมวงศานุ
วงศ์แต่ธาตุตระอองรัชพระบาท ด้วยราชการแผ่นดินบ้าง ราชการใน
พระองค์บ้าง นอกนั้นก็เป็นหมายประกาศพระราชบัญญัติบ้าง พระราช
ดำรัสไปต่างประเทศบ้าง ที่สุดจนตราคั่งกงสุลประจำเมืองต่างประเทศ

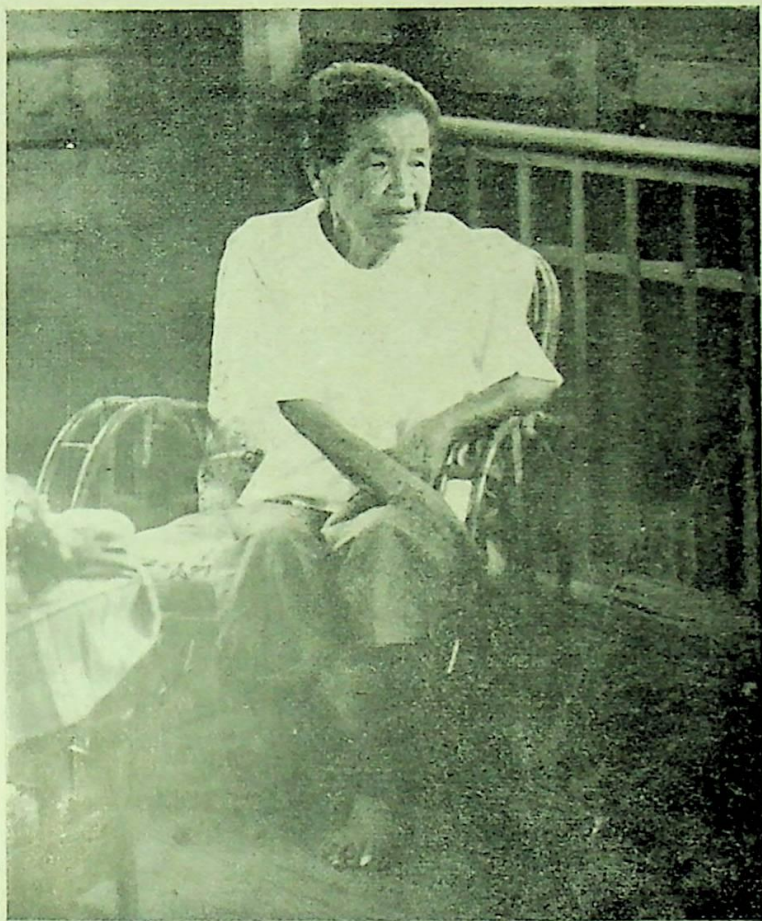
พิมพ์ต้องคิดใหม่สำหรับไปเรียงพิมพ์อีกต่อหนึ่ง แล้วคิดจากต้นร่างเรียง
เป็นคัมภีร์พิมพ์อีกต่อหนึ่ง เพราะคิดหลายต่อเช่นนี้ คงจะผิดพลาดคาดเคลื่อน
ด้วยความพลงเผดถอคู่มือหนักไม่หนักบ้าง”

เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ด่วนเป็นเรื่องนารู แม้ในปัจจุบันนี้เวดจาจะ
ห่างไกลจากเวดจาที่ทรงพระราชนิพนธ์ แต่เรื่องก็ได้ด่าสมัย นักโบราณ
คดีและนักประวัติศาสตร์ตลอดจนผู้สนใจในเหตุการณ์ต่าง ๆ ก็คงจะได้
รับประโยชน์ทางความรู้จากหนังสือเรื่องนี้ทวักกัน อนึ่งในการจัดพิมพ์ครั้ง
กรมศิลปากรได้ตรวจแก้ตัวสะกดการันต์เสียใหม่ ตามพจนานุกรมเงินไว้
แต่ชื่อต่าง ๆ ซึ่งเห็นควรให้คงไว้ตามเดิม

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลบุญราศีทักษิณานุปทาน ซึ่ง
พระยารัตนภักดีได้บำเพ็ญเป็นมาคูปัญฐานธรรม และได้พิมพ์หนังสืออนช
แจกจ่ายเป็นกุศลวิद्याทาน ขอจงเป็นปัจจัยเสริมส่งให้ท่านผู้ถวายชนม์
ได้ประคับประคองคุณมฤตในสัมปรายภาพตามควรแก่ฐานะ ทุกประการ
เทอญ.

กรมศิลปากร

๓๓ มีนาคม ๒๕๐๓

นางบัว วิมานวัชรีย์

ชวาตธ พ.ศ. ๒๔๑๕

มรณธ พ.ศ. ๒๕๐๐

ประวัติย่อ นางบัว วิมานวัชร

นางบัว วิมานวัชร กำเนิดมาในสกุลตึงหเจริญ เมื่อปีออก ตรง
กับวันอาทิตย์ที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นบุตรนายสวน ตึงห-
เจริญ และนางพดด้วง ตึงหเจริญ คหบดีชาวสวนคลองลำเห่ จังหวัด
ธนบุรี มีพี่น้องรวมบิดามารดาด้วยกัน ๔ คน คือ

๑. นางบัว วิมานวัชร
๒. นางรอด มีพานิช (ถึงแก่กรรมแล้ว)
๓. นายอู๋ ตึงหเจริญ (ถึงแก่กรรมแล้ว)
๔. นางวัน ตึงหเจริญ (ถึงแก่กรรมแล้ว)

เมื่อมีอายุพอสมควรได้ทำการสมรสกับ นายแมน สุวรรณจินดา
มหาเด็กในรัชกาลที่ ๕ ผู้ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น
นายรองเด็ห้อวุช นายสรวิชัย หลวงมหาใจภักดิ์ พระอินทรเดช
พระวิมานวัชร

นางบัว วิมานวัชร มีบุตรธิดารวม ๖ คน คือ

๑. จำเริญของยิ่ง (ชุ่ม สุวรรณจินดา)
๒. พระยารัตนภักดิ์ (แจ้ สุวรรณจินดา)
๓. จมื่นนาถจันทง (ไต้ สุวรรณจินดา)
๔. นางเอิบ สุวรรณจินดา
๕. นายชิต สุวรรณจินดา (ถึงแก่กรรมแล้ว)
๖. นายอำนาจ สุวรรณจินดา

[๒]

นางบัว วิมานวัชร ประคบแก้กรรมที่ซึ่งเป็นกุศล ดังเกิดว่าเป็นผู้มีจิตใจเป็นสุขตลอดกาล ได้เคยเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รับพระราชทานเข็มถักดองยาพระปรมาภิไธย "มหาจักรวาล" เป็นเกียรติ

ในราวกลางเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ นางบัว วิมานวัชร เริ่มล้มป่วย จนค้นเป็นหวัดไอ เพราะอากาศหนาวจัด ค่อยมากับวมตามมือและเท้า นายแพทย์ผู้ชำนาญได้รักษาจนทุเลาดีขึ้น จนดูถูกหลานทั้งหลาย รู้สึกว่าใกล้เป็นปกติ แต่ครั้นถึงวันที่ ๓ มกราคม ๒๕๐๐ เวลา ๓.๐๐ นาฬิกา จึงได้รู้ว่าท่านได้ถึงแก่กรรมด้วยความสงบ โดยดูถูกหลานที่เฝ้าพยาบาลไม่รู้ตัว คำวณอายุต้องมาได้ ๘๔ ปี

สารบาญ
พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔

ประกาศว่าด้วยพระราชทานสัญญาบัตร	หน้า ๑
เรื่องพระราชทานพระกรุณินแดทรงสร้างปราสาททรงเก้า	,, ๒
เรื่องราษฎรระดึกถึงพระเดชพระคุณพระเจ้าแผ่นดิน	,, ๖
เรื่องการ โสกันต์แต่ก่อน	,, ๙
สถานที่ซึ่งกรมพระราชวังทรงสร้าง	,, ๑๙
เรื่องพระเตริมพระใต้แดพระเมืองดาวอื่น ๆ	,, ๒๘
เรื่องราวของเมืองเขมร	,, ๓๖
เรื่องแห่พระราชดำต้นครั้งทูตไทยไปเมืองจีนแคโบริจาน	,, ๕๙
เรื่องจิตรกรรมที่เขียนในพระอุโบสถวัดทองนพคุณ	,, ๘๓
เรื่องพระรับผ้าหดวงไปแล้วไม่ครองฉดองพระราชศรัทธา	,, ๘๘
อธิบายข้อสงกรานต์พระอาทิตย์เดินบัดเห็นบัดได้	,, ๙๕
ว่าด้วยยุคหงส์	,, ๑๐๓
เรื่องหมอดูชะตาราคีแต่ทำวิชาต่าง ๆ	,, ๑๐๙
คนเหตุเรียกเนอทองต่าง ๆ	,, ๑๑๒
ข้อห้ามต้มเต็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์	,, ๑๑๗
ทรงคัดค้านข้อความบางข้อในพระคัมภีร์ไบเบอด	,, ๑๑๙
เรื่องศัพท์พระอินต์จน	,, ๑๒๓
คำเรียกพระเมรุทองพระวิหารหลวงแดไอ้เอ้วิหารราย	,, ๑๒๔

[ฃ]

ว่าด้วยคำว่าทรงและทรง	หน้า	๑๒๔
เรื่องแขกเรียกเมืองมะละเมืองมะคินะวาเมืองกบิตพิงตุ	,,	๑๒๕
คำพิพากษาเรื่องคดีทูลอวมวง	,,	๑๒๗
พระราชประวัติย่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว	,,	๑๓๘

พระราชบัญญัติในรัชกาลที่ ๔

ประกาศว่าด้วยพระราชทานสัญญาบัตร

๑ มีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ให้ประกาศ
แก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย ให้ทราบทั่วกันว่า ชรรมนิยม
เก่าในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการดำรัสสั่ง ให้
ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใด เป็นตำแหน่งราชการ แดบบรรดาศักดิ์
ฝ่ายทหารฝ่ายพลเรือนกรมใด ๆ ก็มีหมายเจ้าพระยาธรรมการิกรณเป็น
รับพระบรมราชโองการ ดำเนินพระราชโองการไปถึงผู้นั้น แลข้าทูลละออง
ธุลีพระบาททุกหมู่ทุกกรมให้ทราบทั่วกัน ไม่มีสัญญาบัตร แต่ครั้งทรง
พระราชดำริเห็นว่า นามสัญญาบัตรแผ่นกระดาษเหลือง ที่ทรงประทับ
พระราชัญจกรพระบรมราชโองการ ทำด้วยงาพระยาเสวตรกัญชรดวง
หนึ่ง นำหน้าพระราชัญจกรโตโตดวงน้อย ทำด้วยหยกดวงหนึ่งอยู่ท้าย
พระราชัญจกรอุณาโลมองค์น้อยดวงหนึ่ง ประทับที่จำนวนศักดิ์กึก กับ
พระราชัญจกรดำหรับแผ่นดิน ประทับประจำศก พระราชทานไปแก่
ผู้ใดก็เพื่อเป็นศรีสวัสดิ์คิมงคลแก่ผู้นั้น เมื่อผู้ใดรับพระราชทานสัญญาบัตร
แล้วถึงแก่กรรมแล้วหรือยังอยู่ ถ้ามีผู้นอบชอนนกด หรือเปลี่ยชอน
แต่คงอยู่ในตำแหน่งราชการนกด ถ้ามีศกราชบัเดือนวนคนจนแรมต่อ
ศกมาส่วนคนบัเดือนของคนผู้นั้น ก็ตกอยู่เป็นของผู้นั้น สัญญาบัตรของ
ผู้ถึงแก่กรรมแล้วก็ ผู้ที่ได้รับก่อนนกดใช้ไม่ได้ แต่ประโยชน์ที่จะใช้

พฤคินัน ^๕ จึงทรงพระราชดำริที่ราชอุคค้ำหะ เสด็จพระราชดำเนิน โดยกระบวน
 พยุหยาตราชนมาพระราชทานพระกฐิน ^๕ ทงผ่านวิหารแต่เครื่องไทยทาน
 ต่าง ๆ แก่พระสงฆ์ซึ่งอยู่จำพรรษาในอารามนั้น ๆ ^๕ ที่เคยได้รับพระราช
 ทานพระกฐินบรรดาคักกัมาแต่ก่อน ^๕ ด้วยพระองค์สักครั้งหนึ่งสองครั้งให้
 เป็นพระเกียรติยศทราบไปภายนอก ^๕ อนึ่ง ทรงพระราชดำริว่า พระอาราม
 ที่มีนักศรแดงฐินบรรดาคักกันั้นยังน้อยอยู่ ^๕ จึงได้ทรงเลือกจัดอารามอื่น
 ควรจะรับพระกฐินเป็นตามจำพวก ^๕ คืออารามที่ได้ทรงสืบทราบว่าเป็น
 พระอารามของพระเจ้าแผ่นดินในสยามประเทศพระองค์นั้น ๆ ^๕ ซึ่งได้ครอบ
 ครอบงำด้วยราชสมบัติพระมหานครศรีอยุธยา ^๕ แต่ก่อน ๆ ได้ทรงสถาปนา
 แดปฏิบัติสังฆวัฏ ^๕ แดอารามซึ่งท่านแต่ก่อนที่นับในพระราชวงศานวงศ์
 ในพระองค์นั้น ^๕ ได้สถาปนาปฏิบัติสังฆวัฏบ้างก็ดี ^๕ แดอารามของพระ
 สงฆ์ที่ได้ทรงคุ้นเคยนับถือ ^๕ ว่ามีอุปการะมาแต่ก่อนได้สถาปนาปฏิบัติ
 สังฆวัฏก็ดี ^๕ อารามตามจำพวกที่ความาน ^๕ ที่บัดนี้ยังไม่ร้าง ^๕ ยังมีพระสงฆ์
 มากถึงห้ารูป ^๕ ควรรับพระกฐินอยู่แล้ว ^๕ ครึงนึกเป็นอารามรับพระกฐิน
 หดวงทุกอาราม ^๕ แต่อารามใดมีทางเสด็จไม่ขัดขวาง ^๕ แดพระอุโบสถ
 ไม่ชำรุดควรจะเสด็จพระราชดำเนินได้ ^๕ ก็เสด็จพระราชดำเนินไปพระราช
 ทาน ^๕ อารามที่ไม่ควรจะเป็นทางที่เสด็จพระราชดำเนิน ^๕ ก็พระราชทานให้
 พระราชวงศานวงศ์พระองค์นั้น ๆ ^๕ นำไปพระราชทาน ^๕ แดพระกฐินทาน
 ในอารามตามจำพวกที่เพิ่มเข้าครั้งนั้น ^๕ เพื่อจะทรงพระราชอุทิศเป็น
 ส่วนพระราชกุศล ^๕ คำนับถวายพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนนอกแต่ในพระบรม

ราชวงศ์^๕ แด่ท่านที่หนึ่งในพระบรมราชวงศ์^๕ แด่พระดังผู้ใหญ่ที่มี
 อุปการะ^๕ บรรดาที่เป็นเจ้าของอารามทั้งปวงนั้น^๕ แต่ให้เป็นเกียรติยศ
 แด่นาม^๕ ของท่านผู้สถาปนาสร้างแต่ปฏิสังขรณ์^๕ ซ่อมแซมอารามเหล่านั้น
 แต่ก่อนด้วย^๕ อนึ่งทรงก่อกฤษสถาปนาพระที่นั่งธรรมพรหมปราสาทอันเป็น
 พระที่นั่งพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน^๕ ๆ ที่ทำลายไปแล้ว^๕ ให้ประดิษฐานไว้
 ดังเก่า^๕ แล้วจะได้จารึกพระนามพระเจ้าแผ่นดิน^๕ ซึ่งได้ครอบครองด้วย
 ราชสมบัติ^๕ ณ พระมหานครศรีอยุธยาโบราณราชธานีทุก^๕ ๆ พระองค์
 ประดิษฐานไว้^๕ ณ พระที่นั่งธรรมพรหมปราสาท^๕ ให้เป็นที่เคารพนับถือ
 แห่งอาณาประชาราษฎร์^๕ ด้วยพระเจ้าอยู่หัวแต่ก่อน^๕ ๆ นั้น^๕ ได้มี
 พระเดชพระคุณ^๕ ในกาลครั้งหนึ่ง^๕ ๆ เมื่อฉลองพระที่นั่งธรรมพรหมปราสาท
 นั้น^๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า^๕ ๆ ให้เป่าร้องผู้สูงอายุ^๕ แด่คนพิการ^๕ ใน
 เขตพระมหานครศรีอยุธยา^๕ ทงต้น^๕ ให้มารับพระราชทานเงินแต่ม้า^๕ พระ
 ราชกุศ^๕ ซึ่งทรงพระราชอุทิศ^๕ ให้เสด็จขึ้นมา^๕ พระราชทานพระกร^๕ และ
 พระราชทานเงินแต่ม้า^๕ แก่คนชราพิการ^๕ ครั้งนั้น^๕ ทรงพระราชอุทิศถวายแด่พระ
 เจ้าแผ่นดิน^๕ ซึ่งได้ครอบครองด้วยราชสมบัติ^๕ ณ พระมหานครศรีอยุธยา
 ทุก^๕ ๆ พระองค์^๕ แด่พระเจ้าอยู่หัวซึ่งได้เสด็จถึงถวิตรราชสมบัติ^๕
 ณ กรุงเทพมหานคร^๕ ที่เสด็จสวรรคตไปแล้ว^๕ นั้น^๕ หวังพระราชวงศ์^๕
 ในพระองค์^๕ ซึ่งได้ทรงสร้างสถาปนาอาราม^๕ ๆ ไว้^๕ พระราชทานถ้วน
 พระราชกุศ^๕ แก่ราษฎรชาวศรีอยุธยา^๕ ทุกคน^๕ ให้อุโมทนาถ้วนพระราช
 กุศ^๕ ซึ่งทรงบำเพ็ญ^๕ ทงปวง^๕ ให้คงอยู่ในความ^๕ ซื่อสัตย์^๕ จิต^๕ อย่าประ

ได้ จนภัยมีมาเป็นเหตุให้ต้องเสียแผ่นดิน ถึงกระนั้นยังมีคนเป็นอันมาก
 คิดถึงบุญคุณอยู่ไม่ลบหลู่บ้างมิบุรุษที่เกิดในตระกูลนั้น ยังนับถือเป็น
 น้องเจ้าราชินิกุล เรียกว่าคุณ เรียกว่าหม่อมอยู่จนทุกวันนี้ ว่ามานี้ให้
 เห็นว่า ท่านผู้เป็นเจ้าแผ่นดินได้ครองแผ่นดินมาแต่พระองค์ ๆ มี
 พระเดชพระคุณแก่คนเป็นอันมาก ถึงมีความผิด ความร้าย ความชั่วเท่า
 ไต ๆ จะมาล้างความดีให้หลุดไปหมดก็ไม่ได้ เพราะกรรมดาใจของ
 คนในโลกโดยมาก อาศัยราคะที่เป็นหั้นหริวาคี มีสภาพคุณกับศรัทธา
 เป็นพจนใจพจนใจ ราคะเป็นเหตุให้เกิดความยินดีศรัทธาเป็นที่ตั้ง
 ของความดีมีได้ จึงมักให้คิดถึงคุณถึงความดีของคนอื่นคิดนำใจอยู่
 ไม่หาย ว่าข้างความชั่ว ความร้าย เป็นอารมณ์แก่โทษะ ซึ่งเป็นมหา
 ชาติวิฆเนศวิวิธาคี แต่ปัญญาที่มีคุณเป็นสภาพแก่โทษะ แต่เห็นโทษ
 แล้วดีละอาตย์ แต่ปัญญาซึ่งเป็นไปในสันดานปลุกขน เป็นแต่วิชชูปมะ
 ญาณ ก็เมื่อปัญญาเห็นโทษดีอาตย์ ในที่มีอาตย์ แต่โทษได้เป็น
 มหาชาติวิฆเนศโตใหญ่เกิดขึ้นในเวลาหนึ่งแล้ว ต่างทำลายอารมณ์ที่เห็นว่า
 เป็นโทษ จนขาดอาตย์นั้นเสียแล้ว โทษซึ่งเป็นวิวิธาคีจัดจางไปเร็ว
 พถัน ดังอสรพิษขบคนแต่ตัวตัวครึ่งหนึ่ง แดงก็เดือยไปนอนเสีย ปัญญา
 ที่แต่โทษนั้นเด่า เพราะเป็นวิชชูปมะญาณ เปรียบเสมือนสายฟ้าเดบ
 ด้ว่างแวงหนึ่งแล้วก็ดับไป เพราะฉะนั้นว่าถึงความชั่วถ้าไม่มีมาเขยื้อย
 ซ้ำซากเข้าๆ ค่อยไปในทางนั้นแล้ว ก็ไม่มีใครบ่นถึงความชั่วเรื่องนั้น
 ค่อยไป ๆ ว่าถึงการเปิดยื่นแผ่นดิน พระเจ้าอยู่หัวเอกทัศสุริยามรินทร์

มาเป็นแผ่นดินเจ้าตากดินนั้น ก็เป็นกบฏปราบดาภิเษก ถึงกระนั้นเจ้าตากดิน
ก็ได้อำนาจความเคารพอ่อนน้อมแก่เจ้านายในพระองค์เก่า ซึ่งเป็นเจ้าฟ้าแดง
พระองค์เจ้า ซึ่งเป็นผู้หญิงอยู่ไม่ได้เป็นศัตรูแก่ตัวแดงได้รับมาเคียงไว้ให้
ยศศักดิ์ เป็นเจ้าฟ้าแดงพระองค์เจ้า ก็เมื่อเปิดชนแผ่นดินเจ้าตากดินมาเป็น
แผ่นดินต้นพระบรมราชวงศ์นี้ เจ้านายผู้หญิงญาติเจ้าตากดิน ซึ่งเป็นผู้ใหญ่
ไม่ได้เป็นศัตรู ก็ได้รับพระราชทานเงินเดือนเครื่องยศคงอยู่อย่างเดิมจน
สิ้นชีพ เหมือนกันกับเจ้าฟ้าแดงพระองค์เจ้าในพระองค์กรุงเก่าอยู่สืบมา จนใน
แผ่นดินต้นพระบรมราชวงศ์นั้น ก็คงมียศเป็นเจ้าฟ้าแดงพระองค์เจ้ามิได้
ลดหย่อน ก็การเปิดชนแผ่นดินต้องคราวนั้น เป็นเปิดชนด้วยปราบดาภิเษก
ในยุคใหญ่ ที่ได้มีระแวงก็ต้องดังทำตายเสีย หรือต้องลดหย่อนยศเพื่อ
ให้สิ้นเดียนหนาม คือ ความนับถือของราษฎร ซึ่งจะมาเป็นเหตุให้มีความ
ดูถูกตามไปภายหลัง ก็ในที่นี้เป็นหญิงแก่ชราไม่เป็นเหตุของความระแวงแล้ว
(หมดฉบับเท่านั้น)

เรื่องการไล่กันต์ แต่ก่อน

มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่ง ให้จดหมายเพิ่มเติม เจ้าความเก่า ๆ
ด้วยเรื่องไล่กันต์ตามซึ่งได้ทรงสืบสวนไต่ถามเจ้านายเก่า ๆ ได้ความมา
นั้นโดยขบถราชการแผ่นดินแต่หลังมานั้นว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธ

ยอดฟ้าจุฬาโลก ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติในปีชวดจัตวาฉกนั้น
 สมเด็จพระเจ้าตากเธอเจ้าฟ้า ซึ่งไม่ได้ไต่ถาม มีตามพระองค์ คือสมเด็จพระ
 พระเจ้าตากเธอเจ้าฟ้าชายพระองค์น้อย ซึ่งภายหลังมาเป็นกรมพระราชวัง
 ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เวदानนพระชนม
 พรรษาได้ ๘ ขวบพระองค์หนึ่ง สมเด็จพระเจ้าตากเธอเจ้าฟ้าหญิงพระองค์
 ใหญ่ ทรงพระนามว่าเจ้าฟ้าแจ่มกระจ่างฟ้า ภายหลังเป็นเจ้าฟ้ากรมหลวง
 ศรีสุนทรเทพย เวदानนพระชนมายุครบ ๑๓ ปีพระองค์หนึ่ง สมเด็จพระ
 เจ้าตากเธอเจ้าฟ้าหญิงพระองค์น้อย ทรงพระนามว่าเจ้าฟ้าประภาวดี ซึ่ง
 ภายหลังมาได้เป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพวดี เวदानนพระชนมายุ ๖ ขวบ
 พระองค์หนึ่ง ในพระบรมราชวงศ์ มีสมเด็จพระบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าหญิง
 ครุฑนักษัตรหมายว่า สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าพิภุฑทอง ซึ่งภายหลัง
 มาได้เป็นกรมขุนศรีสุนทร เวदानนพระชนมายุ ๖ ขวบพระองค์หนึ่งกับ
 มีสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอเจ้าฟ้า ซึ่งครั้งนบาคหมายว่า สมเด็จพระเจ้า
 หลานเธอเจ้าฟ้าชาย ในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมพระศรีสวางควัฒน
 ในบั้นนี้ไม่ได้ไต่ถามคือต้องพระองค์ คือเจ้าฟ้าจุฑาซึ่งภายหลังมาเป็นเจ้า
 ฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี เวदानนพระชนมายุ ๑๓ ปีพระองค์หนึ่ง เจ้า
 ฟ้าเกิด^(๑)ซึ่งภายหลังมาเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราภิรักษ์ เวदानนพระชนมายุ
 ๘ ขวบ พระองค์หนึ่ง รวมเจ้าฟ้าซึ่งยังไม่ได้ไต่ถามในปีคนแผ่นดินพระบาท
 สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น ๖ พระองค์ กับท่านผู้หญิงซึ่งจะออก
 นามไปไม่เป็นมงคล ครั้งนั้นโปรดเกล้าให้เป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้า

(๑) ในหนังสือ ราชสกุลวงศ์ ใช้คำว่า เกษ

พ้ามัพระชนมายุ ๓ ขอบองค์หนึ่ง แต่พระเจ้าลูกเธอในพระต้นมเมื่อป็น
 มัพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าชายดำมพระองค์ แต่ไม่ได้อยู่ต้องพระองค์
 ชนมายุเพียง ๔,๕, ขอบ อย่าให้ออกพระนามเดยไม่ตั้งเป็นมกต ในพระ-
 บวรราชวังมีพระองค์เจ้าในพระต้นมอยู่ ๓ แต่จะออกพระนามไปไม่ตั้งเป็น
 มกต เวदानนพระชนมายุเพียง ๓,๔,๕, ขอบ ยังเจ้าพระวงศ์เธอซึ่งโปรด
 ให้เป็นพระองค์เจ้ามอก ในกรมพระราชวังหลัง ๕ พระองค์ในกรมฯ หมั้น
 นรินทรพิทักษ์พระองค์หนึ่ง ในกรมพระราชวังหลัง ๕ พระองค์น มัพระองค์
 ใหญ่กว่าทงปวง คือพระองค์เจ้าปาน ซึ่งภายหลังเป็นกรมหมื่นนราเทเวศร์
 เวदानนพระชนมายุครบ ๓๓ ปี พระองค์หนึ่ง คือพระองค์เจ้าหญิงกระจับ
 หนึ่ง คือพระองค์เจ้าบัว ซึ่งภายหลังมาเป็นกรมหมื่นนเรศวรโยธีหนึ่ง คือ
 พระองค์เจ้าฉิม ดาวปากเรียกว่าพระองค์เจ้าแดง ซึ่งภายหลังมาเป็นกรม
 หมื่นแดงเป็นกรมหัตถวงเดินบริรักษ์หนึ่ง ดำมพระองค์นมีพระชนมายุน้อย
 เป็นลำดับลงมา กับพระองค์เจ้าซึ่งคงพระครรภ์มาแต่เมืองนครราชสีมา
 มาประสูติในกรุงธนบุรีในป็นนี้ มีพระนามตามปากคนเรียกว่า พระองค์
 เจ้าโคราช แต่ขาดหมายว่าพระองค์เจ้าปฐมวงษ์หนึ่ง รวมเป็น ๕ พระ-
 องค์ พระองค์เจ้าในกรมหมื่นนรินทรพิทักษ์นี้ คือพระองค์เจ้าฉิม ซึ่ง
 ภายหลังมาเป็นกรมหมื่นนรินทรเทพย์หนึ่ง หม่อมเจ้าในเจ้าฟ้าต่างกรมเวดา
 นน ยังมีอกบาง คือหม่อมเจ้าเดือนในสมเด็จพระวงศ์เธอ ซึ่งในเวदानน
 เรียกว่าสมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงธิเบศร์บริพัตรหนึ่ง หม่อม
 เจ้ามวงในสมเด็จพระวงศ์เธอ ซึ่งเวदानนเรียกว่าสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ
 เจ้าฟ้ากรมหลวงนรินทรวณเรศวรหนึ่ง หม่อมเจ้าทงธองนครนชนมายุ

๕,๖, ขอบ ตามปากถางมีผู้อ่านและเขียนว่าพระองค์เจ้าไปก็มีบ้าง ยังหม่อม
เจ้าหญิงอีก ๓ องค์ในสมเด็จพระวงศ์เธอทรงหน เรียกว่าสมเด็จพระเจ้า
หลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหิรัญ คือหม่อมเจ้าฉิม ๓ หม่อมเจ้า
มาก ๓ หม่อมเจ้านิม ๓ หม่อมเจ้าฉิมมีชนมาอยู่เพียง ๘ ขอบ หม่อมเจ้า
ทรงต้องก็มีชนมาอยู่ดเป็นลำดับลงมา

รวมพระราชวงศ์ ซึ่งเป็นเจ้าฟ้า และพระองค์เจ้าแท้ พระองค์เจ้า
ซึ่งโปรดให้เป็น แต่หม่อมเจ้าเป็น ๒๕ ยังไม่ได้ได้กันต์ ในปีชาติจัตวา
ศักราช

เป็นราชการต่าง ๆ มีมากมาย พระนครแต่พระราชวังก็เพิ่งตั้งใหม่
เป็นปีคั้นแผ่นดิน แต่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิงพระองค์ใหญ่นั้น
ทรงพระเจริญวัยได้ ๓๓ ปีแล้ว จะรอเข้าไปกว่านั้นไม่ได้ จึงโปรดเกล้า
ให้ตั้งพระราชพิธีได้กันต์เป็นการน้อย ไม่ได้แห่แห่นสุมโภชนาเป็นการใหญ่
เต็มตามตำราเลย ได้กันต์ครั้งนั้นเป็นปฐมในพระบรมราชวงศ์นี้ ครั้น
มาเมื่อปีมะโรงศักราช ๑๓๕๖ มีการได้กันต์สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ
เจ้าฟ้าจุ้ย ในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอกรมพระศรีสุดารักษ์ ซึ่งภายหลัง
เป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีนั้นพระองค์หนึ่ง พระวงศ์เธอพระองค์เจ้า
ปานในกรมพระราชวังหลังพระองค์หนึ่ง ต้องพระองค์คนพระชนมายุ ๑๕ การ
เป็นแต่สังเขปไม่เป็นการใหญ่ ครั้งดวงมาเมื่อปีมะเส็งศักราช ๑๓๕๗
ก็ได้ได้กันต์ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าชายพระองค์น้อย ซึ่งภายหลัง
มาเป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงเสนาณรงค์แล้วพลายมือเป็นกรมพระราชวัง ใน

แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนพระองค์หนึ่ง สมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้าเอก ในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอกรมพระศรีสวัสดิกษัตริย์ ซึ่งภายหลังมาเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราบุรีนเรศวรวงศ์หนึ่ง ต้องพระองค์มพระชนมายุ ๓๓ การก็เป็นแต่ตั้งเขบเหมือนกัน ครั้นตวงมาเมื่อปีระกาเอกศักราช ๑๓๕๑ ก็ได้มีการไต่กันสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าประภาวดี ซึ่งภายหลังมาเป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพยวดีนั้น ในพระบรมมหาราชวัง แต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอซึ่งครั้งนั้นขาดหมายว่า สมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้าพิศุดทอง ซึ่งภายหลังมาเป็นเจ้าฟ้าสุนศรีสุนทรนั้น ในพระบรมราชวัง การก็เป็นแต่ตั้งเขบไม่ได้ทำการใหญ่เหมือนกัน ครั้นมาปีกุนตรีศักราช ๑๓๕๓ ก็ได้มีการไต่กันคท่านที่ใดเป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้าในครั้งนั้นอีกครั้งหนึ่ง ก็เป็นแต่การตั้งเขบก็ในจำพวกพระองค์เจ้าแต่หม่อมเจ้าอื่นๆ จากเจ้าฟ้าบรรดาที่มพระชนมายุครบ ๓๓ ครบ ๑๕ ก่อนแต่ปีกุนตรีศักราชไปนั้น ก็ได้กันดีในการพระราชพิธีสมโภชฉนวนดินที่บางไต่กันดีในวงอื่นๆ บาง ไม่ได้มีการใหญ่ ถึงการทรงผนวชนั้นก็แต่เจ้าฟ้าแตพระองค์เจ้า ที่ได้กันแต่ก็ทรงผนวชเป็นสามเณร ไม่ได้มีการทรงผนวชเป็นการวิเศษ อย่างเช่นมีในการไต่เข้าพรรษาทุกปี มีแต่เมื่อปีออกฉนวนดินที่ศักราช ๑๓๕๐ พระชนมายุพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ครั้นนั้นเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศราสุนทรครบ ๒๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระราชศรีรักษาจะให้ทรงผนวชถวายพระราชกุศลเพราะทรงเห็นว่าในฤดูฝนนี้ว่างราช-

ค่อยภายหลัง ตามพระราชโองการดำรัสสั่ง การทรงผนวชครั้งนั้นก็ยังไม่ได้มี^๕ ให้^๕ แทนเป็นการใหญ่ แต่ตั้งแต่มี^๕ ชาติจตุวาศกัศักราช ๑๑๔๔ มาจน^๕ บัชวดจตุวาศกัศักราช ๑๑๕๔ การให้^๕ แทนดังสร้งได้^๕ ก็นัด^๕ แดทรงผนวชเป็นการใหญ่ไม่ได้^๕ เลย ทั้งในพระบรมมหาราชวัง แดพระบวรราชวัง เพราะ^๕ ราชการต้องไป^๕ ทักษะ^๕ ทำสงคราม กับ^๕ อ้ายพม่า^๕ ซ้ำ^๕ ค่ำ^๕ มาก^๕ มา^๕ หาด^๕ าย^๕ ครัง^๕ คิด^๕ พัน^๕ กัน^๕ ไป ครัน^๕ ถึง^๕ บัช^๕ ดุ^๕ เบญ^๕ จ^๕ กัศ^๕ กักราช ๑๑๕๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธ^๕ ยอดฟ้าจุฬาโลก^๕ เดว^๕ ราช^๕ สม^๕ บั^๕ ตมา^๕ ถึง^๕ ปี^๕ เป็น^๕ ๑๒ แด^๕ พระ^๕ ชน^๕ มา^๕ ยุ^๕ เต็ม^๕ ๕๗ แด^๕ วั^๕ กรม^๕ พระ^๕ ราช^๕ วัง^๕ พระ^๕ ชน^๕ มา^๕ ยุ^๕ ครบ^๕ ๕๐ ถ้วน ซ้ำ^๕ ราช^๕ การ^๕ ผู้^๕ ใหญ่^๕ ผู้^๕ น้อย^๕ ทั้ง^๕ ฝ่าย^๕ หน้า^๕ ฝ่าย^๕ ใน^๕ ใน^๕ พระ^๕ บรม^๕ ม^๕ ห^๕ ราช^๕ วัง แด^๕ พระ^๕ บวร^๕ ราช^๕ วัง^๕ เมื่อ^๕ เห็น^๕ ว่า^๕ พระ^๕ บาท^๕ สม^๕ เ^๕ ็จ^๕ พระ^๕ เจ้า^๕ อยู่^๕ หัว^๕ ทง^๕ ต้อง^๕ พระ^๕ องค์^๕ ทรง^๕ พระ^๕ เจริญ^๕ พระ^๕ ชน^๕ มา^๕ ยุ^๕ มาก^๕ แด^๕ วั^๕ ก็^๕ พากัน^๕ บ่น^๕ ว่า^๕ การ^๕ มง^๕ คด^๕ คือ^๕ ดง^๕ สร้ง^๕ ได้^๕ ก็นัด^๕ ทง^๕ ผนวช^๕ เป็น^๕ การ^๕ ใหญ่^๕ โดย^๕ อย่าง^๕ ธรรม^๕ เนียม^๕ โบ^๕ ราน^๕ เป็น^๕ แด^๕ ได้^๕ ฟัง^๕ คน^๕ เก่า^๕ ๆ เดา^๕ ซาน^๕ มา^๕ ว่า^๕ อย่าง^๕ นน^๕ อย่าง^๕ น^๕ มี^๕ ครัง^๕ กง^๕ รัง^๕ รือ^๕ ยุ^๕ รยา^๕ เก่า^๕ แด^๕ ใน^๕ กาด^๕ บ^๕ ด^๕ น^๕ ยง^๕ หา^๕ ได้^๕ มี^๕ ไม่^๕ คน^๕ เป็น^๕ น^๕ มาก^๕ ไม่^๕ มี^๕ ใคร^๕ ได้^๕ เห็น^๕ ต่อ^๕ คา^๕ ถ้า^๕ ไม่^๕ ให้^๕ ม^๕ ชน^๕ บ^๕ ด^๕ น^๕ เป็น^๕ เยียง^๕ อย่าง^๕ นาน^๕ ไป^๕ ภาย^๕ หน้า^๕ ผู้^๕ ที่^๕ ได้^๕ เห็น^๕ ก็^๕ จะ^๕ ไม่^๕ มี^๕ เมื่อ^๕ พระ^๕ เจ้า^๕ แผ่น^๕ ดิน^๕ มี^๕ พระ^๕ ราช^๕ ประ^๕ ดั่ง^๕ ก็^๕ จะ^๕ ให้^๕ มี^๕ ชน^๕ จะ^๕ หา^๕ ผู้^๕ ชิง^๕ เป็น^๕ ที่^๕ ได้^๕ ถ้าม^๕ แด^๕ เน^๕ นำ^๕ ให้^๕ จัด^๕ การ^๕ ให้^๕ ถูก^๕ ต้อง^๕ อย่าง^๕ ธรรม^๕ เนียม^๕ โบ^๕ ราน^๕ ก็^๕ จะ^๕ ไม่^๕ มี^๕ กับ^๕ คน^๕ เจ้า^๕ ฟ้า^๕ พิน^๕ ทวด^๕ เคย^๕ ดง^๕ สร้ง^๕ ได้^๕ ก็นัด^๕ ด้วย^๕ พระ^๕ องค์^๕ แด^๕ เคย^๕ เห็น^๕ การ^๕ งาน^๕ มา^๕ มาก^๕ ก็^๕ ยง^๕ ทรง^๕ พระ^๕ ชน^๕ มี^๕ อยู่^๕ ผู้^๕ ใหญ่^๕ ฝ่าย^๕ หน้า^๕ ฝ่าย^๕ ใน^๕ ที่^๕ เป็น^๕ ผู้^๕ ได้^๕ เคย^๕ เห็น^๕ เคย^๕ รู้^๕ เข้า^๕ ใจ^๕ อย่าง^๕ ธรรม^๕ เนียม^๕ ก็^๕ ยง^๕ มี^๕ อยู่^๕ มาก^๕ ถ้า^๕ หาก^๕ ว่า^๕ จะ^๕ ได้^๕ ให้^๕ มี^๕ การ^๕ ให้^๕ ดง^๕ สร้ง^๕ ได้^๕ ก็นัด^๕ หรือ^๕ ทรง^๕ ผนวช^๕ ป^๕ รึก^๕ ซา^๕ ห^๕ รือ^๕ เจ้า^๕ ฟ้า^๕ พิน^๕ ทวด^๕ แด^๕ ผู้^๕ ใหญ่^๕

ฝ่ายหน้าฝ่ายใน ที่เคยพบเคยเห็นเข้าใจชนบรรมเนียมช่วยแนะนำจัดการ
 ทั้งปวง ให้ถูกต้องอย่างธรรมเนียมโบราณ ให้เป็นมงคลการอุทาหรณ์
 แบบอย่างอันใดได้ จะงามดีสมควรแก่พระบารมีนักหนา ได้เสด็จปราบดา
 ภิเษกเถลิงถวัลยราชสมบัติ ครอบครองไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎร์มา
 นานแล้ว มีพระเดชานุภาพแผ่ไปในนานาประเทศทั่วทิศ การดงสร้าง
 โฉมกันต์ทรงผนวช เป็นการมงคลกิจสำหรับประดับพระบารมี ก็ถ้าไม่ได้
 มีในครั้งนั้น ให้เป็นที่เฝ้าต้อนรับไปในภายหน้าได้แล้ว ก็ดูไม่สมควรเลย
 ความที่ข้าราชการบ่นปรึกษากันตงนั้น ทราบถึงพระกรรมพระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ในบั้นพระเจ้านุชเชษฐาธิราชเจ้าหญิงนุช
 ซึ่งประสูติในปีเถาะเบญจศกศักราช ๑๑๔๕ ถึงบั้นนบพระชนม์พรรษา
 ว่า ๑๓ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระราชโองการ
 ดั่งให้ตั้งการพระราชพิธีโสกันต์ ที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณโดยอย่างตั้งเขป
 พระองค์เจ้าแตงพระองค์คทาหนัก ครั้นได้เวลาแล้วก็เป้นแต่มีข้าหลวง
 เชิญเสด็จจุ่มมาให้ทรงฟังสวดพระพุทธรมนต์แต่โสกันต์แต่สมโภช ที่พระ
 ที่นั่งไพศาลทักษิณเท่านั้น ไม่ได้มีให้ พระเจ้านุชเชษฐาธิราชเจ้า
 จากพระองค์เจ้าหญิงนุชนั้น ก็มีแต่ที่ทรงพระเยาว์ดังไป ยังไม่ถึง
 กำหนดที่ควรจะได้โสกันต์ได้ในบั้นนี้ ฝ่ายในพระบวรราชวัง มีพระองค์เจ้า
 ที่โปรดปราน ที่มีชนษากรบ ๑๓ ถึงกำหนดจะได้โสกันต์ได้นั้นอยู่สององค์
 อย่าให้ออกนามเลยไม่เป็นมงคล ครั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 กรมพระราชวัง จึงเสด็จลงมากราบทูลขอพระบรมราชโองการ แต่

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ให้โปรดเกล้า ๆ ให้เห็น
 ค่องคามแบบโบราณ ตามความประสงค์ของข้าราชการที่ว่าเดฉน
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ก็ทรงพระกรุณาโปรดให้กรม
 พระราชวังทรงทำคามพระราชประสงค์ ครั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวกรมพระราชวัง จึงได้เชิญเสด็จเจ้าฟ้าพินทอด้ขึ้นไปได้ตามแล้ว
 มีพระราชบัญชาให้เจ้าฟ้าพินทอด้ทรงแนะนำแต่จัดเครื่อง
 แต่งพระองค์เจ้า แลเครื่องแต่งนางเชิญมยุรฉัตร นางเชิญดอกบัว
 นางเชิญพระแสง นางเชิญพัด เชิญเครื่อง นางสระ แด่การอื่น ๆ
 แลชบวนเดินทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน ครั้นการน้อยใหญ่สำเร็จแล้ว จึงได้
 มีการโสกันต์ใหญ่ในพระบวรราชวังครั้งนั้นเป็นปฐม พระองค์เจ้าในพระ
 บวรราชวังต้องพระองค์ หม่อมเจ้าเถื่อนในเจ้าฟ้ากรมหลวงวิเศษร์บดินทร์
 โปรดให้ไปสมทบโสกันต์ด้วยอีกองค์หนึ่งเป็นด้าม เมื่อวันสมโภช
 พระองค์เจ้าในพระบวรราชวังองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นเบื้องหน้าทรงเครื่องกัน
 อีกองค์หนึ่งกับหม่อมเจ้าเถื่อนทรงแต่ชฎาเดินหันไม่มีจอน เจ้าจอมอยู่งาน
 ในพระบวรราชวัง เป็นนางเชิญมยุรฉัตรเชิญดอกบัว หม่อมราชวงศ์
 เชิญพระแสง แด่เจ้าจอมอยู่งานบ้างหม่อมราชวงศ์บ้างเชิญพัด เชิญ
 เครื่อง แด่ม้านางสระเจ้าจอมอยู่งานหมู่หนึ่ง แด่ม้านางสระเขตยศกักเกณฑ์
 มาแต่ภรรยาขุนนางหมู่หนึ่ง นางเชิญมยุรฉัตรครั้งนั้น คือ เจ้าจอม
 มารดาทานี้ ยังมีค้วอยู่จนทุกวันนี้^(๑) โสกันต์ใหญ่ครั้งนั้น เป็นปฐม ๆ
 (หมดฉบับเท่านี้)

(๑) คือ ในรัชกาลที่ ๔

สถานที่ซึ่งกรมพระราชวังทรงสร้าง

๑ สถานที่ต่าง ๆ ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทรงสร้างไว้ในแผ่นดิน มีอยู่หลายสิ่งหลายแห่ง คือได้ทรงสร้างพระบวรราชวัง ตั้งแต่บ้อมพระจันทร์ลงมา จนถึงบ้อมอิติศรด้านตะวันออก จนกระทั่งถนนหน้าพลับพลาสูง ฝ่ายพระบวรราชวัง บ้อมแดงกำแพงพระนคร ตั้งแต่ประตูหน้าวัดมหาธาตุขึ้นไป จนถึงบ้อมยุคนคร วิมวดี บวรนิเวศ บ้อมในแนวกำแพงส่วนพระบวรราชวังนั้น คือบ้อมอิติศร ท้ายวังข้างใต้ ๑ บ้อมพระจันทร์ท้ายวังข้างเหนือ ๑ บ้อมพระอาทิตย์ ๑ บ้อมพระมหาสุเมรุ ๑ กระจบวงกระโจมบ้อมแดงมาวิหิตัน ผิดกัน กับบ้อมทั้งปวงในส่วนพระบรมมหาราชวัง ประตูยอดสามประตู ประตู หน้าวัดมหาธาตุ ๑ ประตู ท่าฉนวน ๑ ประตู ตำราชับมัน ๑ ยอดเป็น หลังคามณฑปยอดปราสาทคล้ายกับประตูส่วนพระบวรราชวังในครั้งนั้น วัง พระองค์เจ้า ๔ วังติดกันทำพระราชทาน คือหม่อมจาดอนวดี ๑ อยู่ข้างใต้ หม่อมอินทปัตย์ ๑ ถัดขึ้นไป พระองค์เจ้าข้างวัง ๑ กรมหมื่นเสด็จเทพย์ วัง ๑ วังเหล่านมแต่กำแพงด้อมแดง ทำหนักเป็นฝากระดานมุงกระเบื้อง ๒ & ๓ วัง ฝั่งคลองเหนือพระบวรราชวังข้างใต้เป็นโรงไหม ฝั่งข้างเหนือ ส่วนตะวันออกเป็นบ้านราษฎร ส่วนตะวันตกเป็นวังหม่อมเจ้าบำเรอภุชร ภายหลังเดือนเป็นกรมขุนสุนทรภุเบศร์ วังมีกำแพงล้อมรอบ มีตึกหลัง หนึ่ง ถัดขึ้นไปริมกำแพง มีบ้านขุนนางผู้ใหญ่เป็นแถวขึ้นไป ๔ บ้าน มีตึกใหญ่บ้านตะตองหลัง มีกำแพงด้อมเป็นบ้านพระยามณเฑียรบาท

๑ บ้านพระยาตากาโหม ๑ บ้าน พระยาจำแค้นยากร ๑ บ้าน พระยาไทรย
 โภษา ๑ แล้ว จึงถึงวังกรมหลวงจักรเจษฎา มีแต่กำแพงรอบ เต้ามุม
 เป็นเต้าเม็ด เป็นพระราชวังเดิม แต่บ้านพระยาไทรยโภษา เรียกว่า
 พระยาไทรยบ้านอีกบ้านหนึ่ง มีคอกหลังหนึ่งกำแพงรอบอยู่ ที่เป็นวัดเทพ
 รัตนาราม ในฝั่งตะวันตกโรงเรือตั้งแต่วัดรัตนารามขึ้นไป จนถึงคดอง
 บางยี่ขัน ทำถวายในพระบรมมหาราชวังบ้าง ทำเป็นส่วนในพระบวร
 ราชวังบ้าง กับสะพานข้างข้ามคดองโรงใหม่ ๑ สะพานตรงข้ามคดอง
 ที่มุมวังออกเหนือ ๑ เป็นสะพานไม้มีตูกกรงข้ามที่ไปวัดบุญศิริแห่ง ๑
 เหมือนกับบ้านเจ้านายข้างในแต่เจ้าจอมข้างในบ้าง บ้านรับแขกเมือง
 เชียงใหม่ อยู่ริมฝั่งน้ำเหนือปากคดองโรงใหม่ขึ้นไป เรียกว่าบ้านหลวง
 ของเจ้าฟ้าพิภุทธอง แต่บ้านอื่น ๆ ที่เรียกว่าบ้านหลวง ทำเป็นการไม่
 มีเป็นอันมาก ศาลาในท้องสนามหลวง ริมประตูพระราชวัง ตรงมุมวัด
 พระมหาธาตุ ๑ ศาลาคู่สองศาลาริมท้องสนามหลวง แต่ศาลาเชิงสะพาน
 กรง ๑ ศาลา ๕ ศาลานี้ เดดียงตงดินยกพนในประธานเหมือนกัน ว่า
 ด้วยของบ้าน เป็นของในพระบวรราชวัง แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างไว้ นี้ก็ได้เท่านี้ พระอารามที่เป็นของใน
 พระบวรราชวังแผ่นดินนั้นทรงสร้าง คือวัดพระมหาธาตุ ๑ วัดชนะ-
 สงคราม ๑ วัดอุโบสถ วัดบางลำภูตั้งเวฬุวิสัยาราม สร้างพระราชทาน
 นักขัายพระองค์เจ้ากัมโพษนัคร แต่พระองค์เจ้าวงศ์เกษัตริย์ วัดส้ม
 แครง ๑ วัดส้มอราย ๑ วัดส้มเกลี้ยง ๑ ทั้งสามอารามสร้างปฏิตั้งขรณ์

ซ่อมแซมของเก่า วัดป่าเพ็งวัดหนึ่ง ทรงอุทิศถวายสมเด็จพระบรมชนก
 ธิบัตี พระราชทานนามชื่อวัดประทุมคงคา ๑ วัดกุรุขวัดหนึ่ง ทรงช่วย
 สมเด็จพระพนรัตน์สร้าง ๑ วัดสุวรรณคีรีตรงปากคลองตลิ่งชันข้าม เดิม
 ชื่อวัดคงเหล็ก ๑ วัดสุวรรณดารามกรุงเก่า ๑ หอพระมนเฑียรธรรม
 ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มาช่วยสมทบทำแห่งหนึ่ง พินารควัดพระ
 เชตุพน มาช่วยสมทบทำอีกแห่งหนึ่ง เครื่องบ่าข้าววัดสุวรรณาราม
 บางกอกน้อย คือเมรุแดงตามสร้างหอสดหอทั้งทานโรงโชนโรงหุงระทา
 แดพลับพลาโรงครัวพร้อมทุกอย่าง ทำถวายเป็นของพระบรมมหาราชวัง
 อีกคำบถหนึ่ง คือเครื่องวัดเป็นของในพระบวรราชวังทรงสร้างขึ้นไว้ นึก
 ได้เท่านั้น จะพรรณนาไปให้ฉนวนถึกฉนวนอย่างนั้นอย่างนี้ ตามที่ได้
 เคยเห็นได้จำไว้ได้ ก็จะไม่ถูกโดยมาก จะผิดแต่เล็กน้อย ที่ตรงแกลง
 หดงัดมแต่ไม่เห็นไม่รู้หนัก ครั้นจะพรรณนาไปก็ขัดยากนัก จะเล่า
 แต่การที่ได้ฟังเป็นเรื่องมา คำข้าราชการในพระบวรราชวัง แผ่นดิน
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่มีคำเล่าถูกต้องร่วมกันเป็น
 หาดายปาก ว่าเมื่อครั้งกรมพระราชวังพระองค์นั้น ทรงพระประชวรหนัก
 ยูนัน จวนจะสวรรคต มีรับสั่งว่าพระที่นั่งนั้น ได้ทรงสร้างไว้โคใหญ่
 มากมาย เป็นของประณีตบรรจง ทรงพระประชวรนาน ไม่ได้ทอด
 พระเนตรเห็นรอบคอบ จะใคร่ทอดพระเนตรให้สบายพระราชหฤทัย
 จึงให้เชิญเสด็จขึ้นพระเสด็จบรรทมพึงพระเชนย แล้วเชิญเสด็จไป
 รอบพระที่นั่ง ก็เมื่อเสด็จไปนั้น ต่างคนก็เด้ากันว่า ทรงบ่นว่าของน

อดคำให้ทำด้วยความคิดแต่ริ้วแรงเป็นนักหนา หวังว่าจะได้อุ้มมาให้
 ด้บายนาน ๆ ก็คงจะไม่ได้อยู่แล้ว จะได้เห็นครั้นเป็นที่สุด ก่อนไป
 ก็จะเป็นของท่านผู้อื่น ผู้ที่เตาแต่ตั้งเขปเท่านั้นก็มาปากเตาเกินไปกว่า
 ว่า รับผิดชอบว่าของใหญ่ของโตคือของกูสร้างใครไม่ได้ช่วยเข้าห็นอดหนุน
 ให้แรง กูสร้างขึ้นด้วยกำลังข้าเจ้าบ่าวนายของกูเอง นานไปใครที่
 มิใช่กูกู ถ้ามาเป็นเจ้าของเจ้าครอบครอง ขอผู้ต่างเทวดาจงบันดาล
 อย่าให้มีความสุข แล้วก็ทรงแข่งสาปสาบานไปต่าง ๆ ตามพระทัยที่
 โทมนัส ปากเตาตั้งนั้นก็เย็นมากได้ฟังมาก็แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระมหากรุณาโปรดตั้ง พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นกรมพระราชวัง คุณแต่เอกราบหลุดพระบาท
 สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกว่า พระบวรราชวังร้างไม่มีเจ้าของทรุด-
 ไทรมยับเย็นไปเย็นเร็วขึ้นข้างในก็ว่างเปล่ามาก ขอพระราชทานให้เชิญ
 เสด็จกรมพระราชวังพระองค์ใหม่ ขึ้นไปทรงครอบครองพระบวรราชวัง
 จึ่งจะสมควร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระราชโองการ
 คำว่า ไปอยู่บ้านช่องของเขาทำไม เขารักแต่ตุ๊กเต้าของเขา เขา
 แข่งเขารักใจเป็นนักหนา แต่มีรับสั่งว่าพระองค์ที่ทรงพระชรามากอยู่แล้ว
 กรมพระราชวังพระองค์ใหม่อย่าต้องเสด็จไปพระบวรราชวังเก่าเลย คอย
 เสด็จอยู่พระบรมมหาราชวังหนักเดี๋ยวเกิด อย่าต้องประดักประเดียดัก
 แล้วย้ายเดาเลย เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงพระราชพิธีราชาภิเษกขึ้น แด่ปฏิสังขรณ์ พระอารามต่าง ๆ เป็น

อันมาก ส้มเด็จพระสังฆราชแด่พระราชกณะถวายนพระพร ขอให้ทรง
 ปฏิสังขรณ์วัดพระมหาธาตุ ให้ใหญ่โตงามค้ำ เป็นคู่กับวัดพระเชตุพน
 เพราะวัดพระมหาธาตุเป็นที่อยู่สมเด็จพระสังฆราช เป็นที่ไปมาของ
 พระสงฆ์ทุกประเทศทั่วทิศ จึงรับสั่งว่าจะไปทำก็ยากได้ยินว่าเจ้าของ
 ท่านแข่งชักดาบानไว้ ภายหลังพระสงฆ์ถวายพระพรอันนอเนียง ๆ
 ต่อไป จึงรับสั่งว่าซึ่งเจ้าคุณทรงปวงเห็นว่า วัดพระมหาธาตุเป็นวัดใกล้
 พระราชวัง ควรจะให้ปฏิสังขรณ์ให้งามค้ำนักชอบอยู่แล้ว ไม่ควรจะ
 ติงไว้ให้ยับเยิน แต่ทรงรำคาญนัก ด้วยจะย้ายจะยกตามพระราชฤทัย
 ก็ไม่ได้ กรมพระราชวังที่เป็นเจ้าของนั้น ท่านทรงมานะทีริฐมาก
 ท่านจะทรงทำอะไรก็ทำให้ผิด ๆ จากของท่านผู้อื่น แล้วท่านก็แข่งชัก
 ดาบานไว้ต่าง ๆ จะเยี่ยงยกอย่างของท่านก็ไม่ได้ รังเกียจนักกับของใน
 ข้างวังหน้าแผ่นดินก่อน ถ้าเจ้าคุณทรงปวงจะให้ทำให้ได้ ก็ขอทุเถาไว้
 ข้า ๆ ค่อแก่ชราจอนตายแล้ว จึงจะตกกระไดพตอยใจนไปทำถวาย
 พระราชปฏิญญาค้ำได้ยินมาเนือง ๆ ครั้นมาภายหลังพระชนมายุ
 ครบ ๖๐ แล้ว จึงให้ไปจับการวัดพระมหาธาตุวัดชนะสงคราม แดชอน
 พระยาสวัสดิ์ดิวาริ ให้ปฏิสังขรณ์วัดประทุมคงคาแต่คำที่ว่าทรงแข่งชัก
 ดาบานด้วยการวัดนั้น กรมขุนนราธิปัตย์นั้นว่า ความไม่จริงเดย ไม่มีเดย
 ไม่ได้ทรงแข่งชักอะไรเดยด้วยการวัดแต่ที่วัดพระมหาธาตุนี้ เดิมสร้าง
 พระมหาปราสาทในพระบรมราชวัง มีอายุผู้ร้ายต้องคนเข้าไปแอบจะทำร้าย
 พระองค์ เกิดจับกุมกันชนฆ่าฟันกันตายตงในนั้น จึงทรงพระราชดำริว่า

วจันทรเกษมพระบวรราชวังกรุงเก่าหามี่ปราสาทไม้ มาสร้างปราสาท
 ขันในพระบวรราชวังกรุงเทพ ฯ นี้ จะเกินวาสนาไปกรรมจึงมีเหตุ จึงได้
 ให้หรือพระมหาปราสาทนั้น มาทำเป็นพระมณฑปที่วัดพระมหาธาตุ ภาย
 หลังมามีตามเนรรูปหนึ่งจุดคอกไม้หนักบึงตองหนักบิน ๆ ขันไปใหม่คิดรังกา
 ที่ค้างอยู่บนหลังคาพระมณฑป เกิดเพลิงไหม้พระอุโบสถพระวิหารด้วย
 ดิ้น ครั้นนั้นได้ยินว่าทรงขัดเคืองสมเด็จพระสังฆราชมาก จนรับสั่งเรียกว่า
 คาสุก แต่จึงทำพระมณฑปพระอุโบสถพระวิหารวัดพระมหาธาตุใหม่
 ให้เป็นแต่หลังคาเช่นเดียว ไม่มีมุ้งชอกแซกเป็นที่เกาะอาศัยทำรัง
 การยังค้างอยู่หาเสร็จไม่ เมื่อทรงพระประชวรหนัก ให้เชิญเสด็จขัน
 พระเสด็จเสด็จออกมา วัดพระมหาธาตุรับสั่งว่า จะนมัสการดาพระพุทธรูป
 ครั้นเสด็จมาถึงหน้าพระประธานในพระอุโบสถ มีพระบันฑูรดำรัสเรียก
 พระแต่งว่าจะทรงจบพระหัตถ์อุทิสถวายให้ทำเป็นราวเทียบ ครั้นพนักงาน
 ถวายนพระแต่งเข้าไป ทรงเรียกเทียบมาจุดเวียนเรียงคิดเข้าที่พระแต่งทำ
 เป็นพุทธรูปช้อยู่ครู่หนึ่ง แล้วทรงพระปรารภจะเอาพระแต่งแห่งพระองค์
 ถวายนพระ ครั้นนั้นหม่อมตำคองนเข้าปด่าปลุกแยงซึ่งพระแต่งไปเดี่ยวจาก
 พระหัตถ์ ทรงพระโถมินต์ทอดพระองค์ตงทรงพระกรรแสง ค้ำแข่ง
 หม่อมตำคองนต่าง ๆ เจ้านายเหล่านั้นก็พากันเข้าปด่าปลุกเชิญเสด็จขัน
 ทรงพระเสด็จ แล้วเชิญเสด็จกลับเข้าพระบวรราชวัง เมื่อเสด็จมา
 กตางทางก็กวรวрадทรงขัดเคืองพระองค์เจ้าเหล่านั้นต่าง ๆ ว่าพากันข่มเหง
 ท่าน ได้ยินแต่ว่าเป็นการอุ้น ๆ อยู่ดังนี้ แต่ว่าถึงผู้ไปครอบครองเป็น

เจ้าของทำนุบำรุงของที่กรมพระราชวังพระองค์นั้นทรงสร้างแล้ว ไม่มี
 ความเจริญมักเป็นไปต่าง ๆ นั้น ก็เห็นเหมือนจะเป็นจริงอยู่โดยมาก
 แต่คงจะจะเป็นเพราะไปรื้อไปแรงไปแย่งไปเยื่อของท่านนั้นกระมัง ผู้ที่
 ไม่รื้อแย่งแย่งเข็ญเห็นอยู่ยงยืนคงทนอยู่ทางชาววัดชาวบ้าน ว่าถึงเรื่อง
 รื้อแย่งนั้น วิชาทางตามพระองค์ซึ่งไปอยู่ที่หลัง กิริยาของท่านทุกองค์
 เป็นแต่มาบ้างน้อยบ้าง กรมพระราชวังโนแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 พุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จขึ้นไปอยู่แล้ว กิริยาเขาไกรดาดี แดพระ
 มณฑปบนยอดเขาไกรดาดี ที่เป็นสำหรับพิธีได้กินคนคนเดียว แดรื้อ
 ปราสาททองที่ท้องพระโรงข้างในเป็นที่ตั้งพระพักตร์เดี่ยว หนึ่งปราสาท
 ปรางค์ห้ายอดบนพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ สำหรับรองพระพุทธรูปดีหิ้งค์ แด
 พระพุทธรูปอื่น ๆ เมื่อเวลาพระราชวังว่างเกรงใจผู้ร้ายพระพุทธรูปดีหิ้งค์
 แดพระพุทธรูปอื่น เข็ญมาไว้ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้ว ยังเหลือ
 แต่พระมณฑปปรางค์ห้ายอดอยู่เปล่า ทรงเห็นว่ากีดขวางอยู่ ดำรัส
 ตั้งให้ยกปรางค์ห้ายอดไปตั้งจากพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ทำทนนให้เป็น
 ที่ตั้งพระที่นั่งเศวตฉัตร สำหรับเป็นที่พระสังฆเทศนาแต่ตั้งออกแขก
 เมือง แดเตียงพระสังฆวันพระ แดมีพระราชพิธีครุฑสารทโถกนั้น ทนน
 หาได้เป็นที่ตั้งพระพุทธรูปเหมือนอย่างแต่ก่อนไม่ แดรื้อกุฏิหลังวงษ์เป็น
 ที่จำศีลภาวนาไปปลูกวัดเดียวหลายหลัง ในจังหวัดวงษ์ที่ทรงพระราชอุทิศ
 ไว้เป็นวัดหลังวงษ์ที่จำศีลภาวนา รื้อกุฏิหลังวงษ์แต่ทำดวนเป็นที่เตียง

กระจ่าย มีพระคําหนักน้อยเป็นที่ประทับแรมอยู่ในภายในเขตที่เป็นวัด
 หาดวงษ์ แด้วรอดระปานข้ามสระทง ๔ ทิศ ซึ่งทำไว้แต่ก่อนเป็นของคัม
 พันธ์เป็นถายสลักปิดทองออกเดี่ยวทำแต่ระปานไม้เดว ๆ มีกระดาง สองแผ่น
 พาดพอเดินได้ ภายหลังก็ให้รื้อพระระเบียงรอบพระวิมานหอพระใหญ่ พระ
 ระเบียงนั้นฝาข้างในเขียนเป็นเรื่องพระปฐมสมโพธิแต่เรื่องรามเกียรติ์ งาม
 นึกหนา ข้างนอกมีถายประกอบปิดทองประดับกระจก แดเดี่ยวแห้วข้าง
 พันธ์ข้างในถายสลักปิดทองประดับกระจก เครื่องที่ทรงพระราชอุทิศ
 เป็นพุทธรูป รื้อแรงแย่งเดี่ยวหมด จนเอาฝาไปถายเป็นฝาโรงธรรม
 วัดชนะสงคราม ยังคงเหลืออยู่แต่พระวิมานกลางเป็นหอพระหลังคามง
 ดิบุก ฝากระดานข้างนอกประกอบเป็นถายทรงข้าวบิณฑ์ปิดทองประดับ
 กระจก ข้างในเขียนถายรดน้ำ แด่มุราชวัดคิณครเบญจรงค์ เป็นเครื่อง
 ไม้สักจำหลักเป็นเครื่องปิดทองประดับกระจกทั้งต้น ภายหลังก็ให้รื้อ
 พระวิมาน แด่นครราชวัดนั้นเดี่ยว เชิญพระพุทธรูปมาไว้วัดพระมหาธาตุ
 ที่นั่นก็ทำถายปลุกต้นไม้ แด่ปลุกโรงปลุกศาลาเป็นที่เตียงนกดั่งรูปพุ่มพุ่ม
 คนขนนก ถมสระถ่วงหนึ่งให้เป็นหาดให้เต่าใช้ ทำการครั้งนี้ไม่มีคิด
 กถวบาปกถวจไร แด่เกรงใจเจ้านายแด่ข้าราชการในท่านเจ้าของเก่า
 เขาจะนิททาเลย เขาก็ยังอยู่ด้วยกันเป็นอันมาก ครั้งนั้นปากคนบ่นนัก
 ด้วยการเรื่อหุขุขุไปทงวงหาดวงวงหน้า แด่ข้าราชการวงหน้าเก่า
 ที่อยู่นอกพระราชวังแด่เขาก็ยังพากันบ่น แด่ข้างด้านเหนือแต่เดิมมีเขา
 ก่อไว้ แด่บนยอดเขามีศาลพระภูมิใหญ่เป็นหอแก้วสำหรับพระราชวัง

มีกำแพงแก้วล้อม ผนังนครหนักไปรอกำแพงแก้วเดียว แดงปดุก
 โรงตะครดง ทลายเขาคาดพระภูมิเข้าไปจนชายคาโรงตะครชนค้ำพระภูมิ
 กรมพระราชวังพระองค์น้อยแต่แรกเสด็จไป ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยก็คิด
 การฉลองพระเดชพระคุณจะจัดให้มีเมียเจ้าฟ้า ให้สมควรแก่พระเกียรติยศ
 ครั้นเจ้าพนักงานต้นพระชนม์ได้ย จึงพากันคิดชักโยง พระองค์เจ้าดวงจันทร์
 พระองค์เจ้าดาราว พระองค์เจ้าคุณดิลกอภัยศรี ให้ทำราชการ ด้วยหวังว่า
 จะให้พ้น จากการที่ว่ามีไซ้เจ้าของวังเข้าไปตั้งครอบครวอยู่ แต่การ
 ประสงค์นั้นก็ไม่ได้สำเร็จตลอดไป เพราะเจ้าจอมมารดาม่วงเข้าไปก่อกวน
 คัดข้างกระเด็นไปสิ้น ครั้นเมื่อกรมพระราชวังพระองค์น้อยดวงพระชนม์
 ไปแล้ว ยายคุณยายอ่อนดองท่านก็เป็นผู้ใหญ่รักษาวังมาได้นาน จนถึง
 แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ๆ เมื่อได้เสด็จเถลิงถวัลยราช
 สัมบัตแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นว่าพระบวรราชวังว่างเปล่าอยู่ไม่มี
 ประโยชน์ กรมหมื่นศักดิ์พิศได้พยอมมีความชอบมาก เป็นพระด้ามี่ของ
 พระองค์เจ้าดาราว ถ้าโปรดให้เป็นกรมพระราชวังเสด็จไปอยู่พระบวร
 ราชวัง เห็นจะทรงพระโสมนัสยินดีไม่รังเกียจพระทัย ทรงพระราชดำริ
 แล้ว จึงให้ทรงตั้งให้เป็นกรม พระราชวังโปรดให้เสด็จขึ้นไป เสด็จพระราช
 มนเทียรในพระบวรราชวัง ครั้นหนักค้ำพิทแต่แรกพึ่งดูในพวกห้องของ
 พระองค์เจ้าดาราว ก็เดาตักกันว่าจะไปถูการเก่าครั้งพระบวรราชวังแผ่นดิน
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกให้กันชน เมื่อแรกเสด็จขึ้นไปไม่ตั้งพระที่นั่ง
 เค็ดคนตรบนพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ด้วยทรงเห็นว่าทนมเด็จพระปฐม

สมเด็จพระพุทธรูปเขียนรายชื่อโดยรอบ จึงมาเปิดพระที่นั่งคือโคมกษ
 พیمان ที่เรียกว่าพระที่นั่งทรงธรรม คงพระที่นั่งเศวตฉัตรเอาเป็นที่อง
 พระโรง ที่ในวงวัดหลวงซึ่งทำส่วนเดียวแต่ก่อน ปลูกคดงปลูกโรง
 เดียงนกเดืออื่น ๆ ไม้ก็ให้หรือเดือหมด แต่โบสถ์ที่ทำไมในแผ่นดินที่สอง
 แล้วทรงสร้างเป็นเก๋งจตุรมุขพนด้า ๆ ยกสูงแต่แทนที่คงพระพุทธรูป
 แดงก่อกำแพงแก้วล้อมรอบเกาะกลางสระ แดงทำสะพานข้ามด้านเดียว
 รับตั้งว่าช่วยแก่การเก้า แต่การหนักเป็นเครื่องไทยจีนหรือตายฝรั่งบ้าง
 ก็หาถึงการเก้าไม่ พระองค์เจ้าดาราทวีเวदानนเรียกว่าทูตกระหม่อมข้างใน
 กับเจ้านายผู้หญิงข้างใน ในกรมพระราชวังแผ่นดินพระพุทธรูปออกฟ้าไปฟัง
 พระธรรมเทศนาที่นั่นทุกวัน

(หมดฉบับค้างอยู่เท่านั้น)

เรื่องพระเสริมพระใสเสแฑพระเมืองลาวอื่น ๆ

จดหมายมายังกรมหลวงวงศาธิราชสนิท แดงท่านเสนาบดีผู้ตั้งชื่อ
 ตามมาพร้อมกันทั้งปวง ในเรื่องราวที่ย่นมานั้นให้ทราบ ความในเรื่อง
 ราวที่ย่นมา ได้รับประทานอ่านเข้าใจความตลอดแล้ว คำซึ่งว่ามาว่า
 ราษฎรบ้านอยู่ด้วยกันมาก ปรารถนาพระเสริมพระใส ฉนั้นได้ยืมคนในวังนี้
 ทั้งข้างหน้าข้างในใจก็ก่นมานานแล้ว แต่ก่อนปีมะแมขึ้นไป ถึงในปี
 เหล่านั้นข้าวไม่แพง นากรุงเก้าไม่เดียมมีฝนงามคือยุโรปคอบก็เพราะใน

กรุงเทพฯ ๆ ฝนน้อยไม่ว่าใครจะมี นานบางกะบีทำไม่ว่าใครได้มาหลายปี
จะได้ดังมือก็ต่อเดือน ๓๐ นามา ฝนแผ่นดินเมืองแห่งนี้แฉ่งอยู่โดยมาก
ไม่เป็นโคถนคมหัดมเดนมเหมือนแต่ก่อนเพราะฝนน้อย ก็ซึ่งว่าฝนน้อยไป
หนักจริง แต่ก่อนเมื่อปีมะเส็งขึ้นไป เครื่องรองนาฝนบางวันมีฝนใหญ่

รองได้ถึง ๗	อินเขตกมี	๒	}	๔	}	กมี	ก็เมื่อเดือน ๕	ปี
		๕						

มะเมี่ยฝนตกวันเดียวได้ ๓ อินเขตกมีครึ่งหนึ่ง คงแต่นหมากจนบดิน ฝน
วันเดียวก็จะตกถึง ๓ อินเขตไม่มีเคย แต่จะเป็นด้วยไอนดินโคถนชายทะเล
แปรปรวนไปหรืออย่างไรไม่ทราบ แต่ได้ยินคนบ่นอยู่เนื่อง ๆ มีผู้เฒ่าแก่
ฉันว่าถึงดาวบางจำพวก ไพร่ก็พูดกันว่า พระเสริมพระใสส่งองคนเอา
มาทำไม อยู่ที่ไหนฝนแดงทนของแพงทนนี้ แต่ดาวจะว่าอย่างนั้นจริง
หรือไม่ว่าอย่างนั้นฉันไม่ได้ยินเอง จะว่าถึงพระพุทธรูปดาวมีชื่อทั้งปวงนั้น
ที่มาก่อนพระเสริมขึ้นไป เป็นการแผ่นดินเก่าก่อน แต่ฝนน้อยไปยกไว้
ที่หนึ่ง ฉันจะว่าแต่ส่วนตัวฉัน แดการในแผ่นดินปัจจุบันนี้ พระเสริมนั้น
วังหน้าท่านไปรับมา เมื่อท่านจะไปรับหรือเมื่อรับมาเข่าวัง ท่านก็ไม่ได้
บอกกล่าวให้ฉันรูด้วยเลย ฉันไปออกสู่ไร่อสวรรค์เห็นพวกดาวแห่
ปราสาทขึงไป ฉันให้ไปถาม เขาบอกว่าจะไปบูชาพระในพระบวร
ราชวัง จึงได้ไต่ถามพ่อกต่าง ๆ บอกว่าพระเสริมรับมาแต่เมืองหนองคาย
แดภายหลัง ได้ยินคนเป็นอันมากเล่าลือว่า ดาวขึ้นขมยขึ้นขึ้นบถอให้แห
ขึ้นไปบูชาทุกวัน ฉันจึงคิดว่าพระใหญ่มีชื่อคนนับถือมากเข้ามาในบ้าน

ในเมือง ฉันเป็นผู้ใหญ่ในแผ่นดินจะนิ่งเฉยเฉยไม่ไปทำบุญบูชาไม่ควรวัด
 ฉันจึงได้ขึ้นไปบูชาแล้วนิมนต์พระสงฆ์มาฉันเช้า แด่มัถะครดอกไม้
 ตลอดคราวหนึ่ง เมื่อนอนฉันหน้าท่านบอกฉันว่าพระเสวริมณ ธิญูมาจะตั้ง
 เป็นพระประธานในวัดบวรสถานสุทธารวาส ก็ครั้งนั้นฉันไปจับสร้างวัด
 ประทุมวันถึง ก็คนรักษานาประทุมวันนั้น ส้มเด็กองค์น้อยชักเอาพวก
 ดาวเรียงจันทร์กลับใจไปตั้ง ฉันจึงได้นิมนต์พระคณะดาววัดบวรวิเวศน์
 ไปอยู่วัดนั้น เพื่อจะให้ได้อาศัยชอบพอกัน เมื่อวัดเป็นวัดดาวไป ดังนี้
 จึงได้คิดเพิ่นไปว่าพระไต่คู่กับพระเสวริม ยังมีอยู่ที่เมืองหนองคายอีก
 องค์หนึ่ง ถ้า मैंได้มาไว้ที่วัดประทุมวันแทนพระเสวริม ดาวในวัดเด
 คฤห์ดีถดาวชาวประทุมวันนั้นจะชื่นชมยินดี พระไต่อยู่ในวัดนั้น ก็จะได้
 เป็นที่นับถือของราษฎร ซึ่งเป็นดาวแดงเป็นศิษย์เชือกถดาว อยู่อีกแห่ง
 หนึ่ง อย่างพระบางที่วัดจักรวรรดิ พระแทรกคำที่วัดคฤห์ดี แดพระ
 เสวริมในพระบวรราชวังนั้น ฉันจึงได้ใช้นายเหม็นบุตรเจ้าอนุวงศ์ถึงจันทร์
 ขึ้นไปเชิญพระไต่ลงมา นายเหม็นขึ้นไปแล้วเชิญพระไต่ลงมา แล้วเชิญ
 พระแค้นอยู่ในถ้ำเมืองมหาไชยลงมาด้วย ว่าพระนั้นศักดิ์สิทธิ์ ถ้าฝนไม่
 ตกเชิญออกตั้งกลางแจ้ง บูชาขอฝนได้ ฉันจึงได้เชิญไปไว้ที่วัดประทุมวัน
 ด้วยกัน ยังพระอื่น ๆ นายเหม็นเชิญลงมาด้วยเป็นหลายองค์ มีชื่อบ้าง
 ไม่มีชื่อบ้าง ฉันก็ได้แจกจ่ายไปที่ต่าง ๆ วัดในแขวงกรุงบ้างในหัวเมือง
 บ้าง พระพุทธบาทบ้าง ว่าองค์นั้นอยู่ที่นั่น องค์นั้นอยู่ที่นั่น ก็จะมีชื่อยาว
 ไปชื่อยาวไว้ การทวงปวงซึ่งเป็นดังนี้ ก็แต่ยังไม่เห็นเหตุคนบ่นเพราะพระ

เสด็จมหาราชได้ ครั้นมาเมื่อปีมะเมีย (พ.ศ. ๒๕๐๓) มีดาวหางมาแล้ว
 มีคำตอตนผิด ๆ เมื่อครั้งไปกรุงเมืองราชบุรีนั้น แด่ปีมะแมมีฝนแดง
 บัวออกมีควมไซตงแต่คนดาวมากมีปากถือต่าง ๆ ว่าด้วยพระเสด็จ
 พระไต้เช่นว่านก็มีบ้าง ฉะนั้นจึงได้ระตถการครั้งคนแผ่นดิน พระบาท
 สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แด่คนแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่ง
 เกดเจ้าอยู่หัว ดังกล่าวเช่นว่าในเรื่องราวหนคงแดนไปฉนั้นจึงได้ไปว่า
 แก้วหน้าท่านแล้ว ว่าคนเป็นอันมากเขาพากันบ่นรังเกียจอยู่ดังนี้ ก็แบบ
 แผนเยี่ยงอย่างพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้ง
 พระบางพระแทรกคำพระฉนั้นสมอยุมาหนเป็นดังนี้เป็นแบบอยู่ พระเสด็จ
 หนฉนั้นรักให้ท่านเชิญไปไว้วัดหงส์เป็นวัดนอกเมืองจะดี ให้คงกับ
 แบบแผนครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะกระแด้พระราช
 ดำริครั้งนั้น ท่านผู้ใหญ่น้อยเป็นอันมากทราบอยู่ด้วยกัน เมื่อฉนั้น
 ไปว่าอย่างนั้นท่านไม่ยอม ท่านว่าเชื่อถืออะไรแก่คำถือ เมื่อฝนชุกมา
 คำถือก็จะดังไปเอง พระพุทธดีหิงคนนอยู่ทพระทงนพุทธไรต์วรวิษุณรว
 อนุวงศ์อยู่แล้ว แต่วัดบวรสถานยังไม่มีพระประธาน ๆ วัดในพระราชวัง
 ควรจะคงเป็นพระมีชื่อเลี้ยง ให้ราษฎรนับถือมากกว่าพระพุทธรูป
 สามัญจึงจะดี พระเสด็จก็งามดีพระพักตร์ไม่คงแก่ ควรจะคงไว้
 เป็นพระประธานในวัดบวรสถานให้ได้ พระพุทธรูปเป็นมงคลหมดไม่มี
 ึ่งไร คำถืออันเกิดแต่ดาวทถือผี เขาว่าผีของพระองค์นั้นไม่ชอบกับผี
 ของพระองค์น เขาจึงว่าไป อย่างเจ้านั้น ส่วนกราบทูตในแผ่นดิน

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในข้างคันทันนี้ ฝ่ายตัวฉันเป็นผู้ถือ
 พระพุทธศาสนาแท้ไม่ถือผีถือต่างแต่อย่างใด อย่าเชื่อถ้อยคำคนเดาศนดื้อเดย
 ดื้อ ๆ กันก็จะส่งบхайไปเอง แล้วท่านจึงว่าต่อไปว่า ถ้าฉันพอใจจะ
 ให้มีพระพุทธรูปสำคัญมีชื่อทศนันทถือ อยู่ทั่วหัวงศ์เป็นของสมเด็จพระ
 พระศรีวิสุทธิเยนทรามาตย์ให้เป็นพระเกียรติยศแล้ว พระชื่อพระแสนอยู่
 เมืองเขียงแดงอีกพระองค์หนึ่งงามหนักหนา ถ้าฉันจะมีตราไปเชิญมา
 ท่านจะให้พระยาราชโยธาที่ครั้งนั้นเป็นพระยาดุเรนท์ ใช้คนให้นำไป
 ของค้พระให้ ฉันเห็นว่าท่านประสงค์ดังนี้ ไม่มีเหตุที่ควรจะขัด ฉันก็
 ไม่ได้ขัด ฉันก็ได้ให้มหาดไทยมีตราไปเชิญพระนั้นลงมา พระยาดุเรนท์
 ใช้พระดาวรูปหนึ่งเป็นผู้รับอาสาไป ฉันก็ได้ให้ผ้าไตรไปถวายพระ
 ดั่งฆดาวรูปนั้นใครหนึ่ง แล้วก็ให้นำทองตราไป ได้เชิญพระแสนลงมา
 ถึงกรุงเก่าแล้ว ฉันก็ได้บอกถวายวงหน้า ให้ท่านจัดการไปแห่รับมาได้
 ทั่วหัวงศ์ทีเดียว แลฐานที่จะตั้งพระนั้น ฉันให้ท่านทำการช่าง
 ในพระบวรราชวัง ฉันจะเป็นแต่รับปิดทองฐานพระนั้นก็ยังทำค้างอยู่
 บคนก็ยังไม่ได้ปิดทอง ว่ามาทางนั้นเป็นการเล่าถึงเหตุที่เป็นแต่ถ้อยคำที่
 ได้พูดกันแล้วแต่ก่อนนั้น ไปให้ท่านทงปวงทราบ

ก็บัดนี้ท่านทงปวงชนเรื่องราวมาใจความว่าราษฎรเป็นอันมาก เมื่อ
 มีเหตุอะไรขึ้นมักบ่นถึงพระมีชื่อใหม่ ๆ เหล่านี้ไม่รู้หาย เป็นที่รำคาญใจ
 ไม่สบายของคนเป็นอันมาก เพราะผู้นับถือพระพุทธรูปเหล่านี้ มีน้อย
 ศักดิ์กว่าผู้ทรงเกียรติ ท่านผู้หลักผู้ใหญ่จึงต้องพดอยรำคาญด้วย การนี้

ฉันคิดไปก็เห็นว่าชอบอยู่ เปรียบเหมือนอย่างการในคนด้วยกัน ในบ้าน
 เมืองใหญ่ ๆ คนที่มับรรดาคัดดีเป็นขุนนางว่าราชการแผ่นดิน ถ้าคนเป็นอัน
 มากไม่ชอบใจจริงก็แล้ว เจ้าแผ่นดินถึงโปรดปรานผู้น้อยก็ตองคิดซุบ
 เติงไปอย่างอื่น ตองยกออกเสียจากที่คิดใจคนเป็นอันมาก ก็ถ้าการมี
 ประโยชน์นัยนักแก่ราชการแผ่นดิน เพราะผู้นั้นทำราชการในตำแหน่งนั้น
 ชยู่ เป็นแค่มุ่งเรื่องด้วยหรือผิด ๆ ต่ำคัญผิด ๆ เขาก็คิดทำหนังสือ
 ประกาศข้อความคิดของผู้ทรงเรื่องผิดหรือผิด แลเช็ดชุยยกของผู้เขาตอง
 การแก้ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ซึ่งควรจะให้คนทั้งปวงรับเชื่อเป็นแน่เถียงไม่ได้
 นั้นออกประกาศให้เห็นจริง จนคำต้อแตกการทรงเรื่องนั้นสงบไปเอง หรือ
 ว่าในบ้านเมืองของเราผู้รักษาเมืองกรมการเมืองใด ราษฎรทรงเรื่องเป็น
 อันมากกว่า คนที่ไม่ซ้งแต่ก็ตองผ่อนผันยกย้าย ถึงเราจะใครเถียงอยู่ที่ตอง
 เปดียนผลัดเอาไปไว้ที่อื่น ให้พ้นคนเป็นอันมากที่ทรงเรื่องจริงซ้ง เพื่อจะให้
 เป็นคนอันมากได้ความสบายใจ ฉันคิดเห็นว่าพระพุทธรูปเหล่านึงจะทำ
 คำประกาศให้แจ้ง ว่ากล่าวไปอย่างไรให้คนที่ทรงเรื่องต้งเรื่องจ ก็เห็น
 เหลือสติปัญญาที่จะว่าให้เห็นจริงได้ เมื่อฝนแล้งหรืออะไรเกิดชนคนก็ตง
 จะบ่นซุบซิบไม่รู้หาย เพราะฉะนั้นฝ่ายใจฉันไม่หวงแหนเสียตายอะไรตอง
 ทรงเรื่องจอยู่นอยหนึ่งว่าใดเชิญมาต้งเป็นพระประธาน หรือมต้งถานที่อยู่ตง
 ต้งแถมเครื่องประดับเครื่องบูชามากแล้ว ครั้นจะได้ถอนให้ไปอยู่ที่คาทเถว
 ก็ดูเหมือนจะไม่ต้งควรอยู่ต้งนอย ถ้าบวชไร้อะไรไปคนก็จะโทษกัน แลคน

ที่ลอบบุญาปก็จะเป็นบาปไปด้วย ถ้าจะยกย้ายไปจะไปอยู่ที่ไหนเมืองไหน
ก็จะต้องให้เจ้าเมืองกรมการทำที่คงที่ได้ ให้มาให้คำให้สมควร

พระแค้นเมืองมหาไชยนั้น เป็นของอยู่ในถ้ำในป่า เจริญมาเป็นพระ
ประธานในพระอุโบสถวัดประทุมวนาราม ถ้าจะให้เชิญไปนอกแขวง
กรุงเทพฯ ดังว่ามาในเรื่องราวฉันทกัณฑ์ยอม จะให้ไปอยู่ที่วัดเขาแก้วเมือง
สระบุรี หรือพระพุทธบาทก็เห็นจะได้ที่คงให้สมควร ฉันทจะตั้งพระพิมพ์
ธรรมหรือพระยามหาอำมาตย์ ให้ทำที่พระพุทธบาท หรือพระยาไชยวิชิต
พระยาสระบุรีให้ทำที่วัดเขาแก้ว แลวัดเจ้าพระยานิกรบดินทร์การก็คงจะ
จำเริญได้เพียงเท่าที่คงพระ แต่โบสถ์วิหารนั้นเป็นของดำหรับวัดไม่ใช่ของ
พระพุทธรูป ต้องตามแต่จะเป็นในที่ไป ของถ้ำแห่งนั้นก็มิได้กระไรนัก
ดอก หรือกรมหลวงวงศาธิราชสนิทจะรับไปไว้วัดโปรดศีลก็ก็ตาม ฉันท
ยินดียอมให้ แลว่าฉันทก็โกลดจาง ไม่เหมือนสระบุรี แต่พระโสดนที่ว่าให้
ฉันทยอมถวายวงหน้าเพราะเป็นของเคยอยู่กับพระเสริมด้วยฉันทนั้นชอบแล้ว
ฉันทยอมยินดีถวายท่าน แต่ถ้าท่านได้แล้วท่านจะเชิญเข้ามาไว้ในวงด้วย
กันกับพระเสริม การทว่ากันครั้งนั้นก็เหมือนไม่ได้ว่า ชำร่ายจะเป็นที่คนเป็น
อันมากซบซิบคือชาวอะไรมากไปกว่าแต่ก่อน ก็ทว่าฉันทนั้นจะไปว่า
อีกด้วยการทว่ากันแล้ว ก็จะเป็นอันเข้าซ้เคียดเชิญท่านนั้ไป ถ้าท่านผู้
หัดผู้ใหญ่จะเอาเรื่องราวที่ฉันทนั้น กับคำฉันทว่าครั้งนอมบให้กรมหมื่น
บวรวิชัยชาญ หรือพระยามณเฑียรมาดไปกราบทูลหาหรือท่านคุณจะ
ได้หรือไม่

พระไสรน้อยอยู่ในอำนาจนั้น ก็ถ้าวังหน้าท่านไปรับ ฉะนั้นจะส่งมาไป
ไว้ที่พระพุทธรบาท หรือสถานสองแห่งที่ออกชื่อแล้ว ที่เมืองสระบุรีก็ได้
หรือเจ้าเมือง ๆ ดาวใด ๆ เขาต้องการ เขารับจะทำสถานที่ดีสมควรไว้จะ
มอบให้เขาไปก็ได้

พระดำรับเก่าคือ พระบางพระแทรกคำพระฉันต์มอฉัน ก็เคยอยู่ใน
แขวงกรุงเทพฯ นอกพระนครมานานแล้ว จะว่าให้วิเศษอีกน้อยหนึ่ง
พระบางนั้นเป็นคนเหตุกินทานเดิม ว่าอยู่เมืองเดียวกับพระแก้วไม่ได้ ก็ครั้ง
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อดจักษุวรรดิเป็นนอกพระ-
นครแท้ แต่มาแผ่นดินประจวบหนการปรวนแปร เพราะชุกคุดล้อมแทนกำแพง
รอบไป เป็นที่สงสัยว่ากัณฑ์เป็นภายในพระนครแล้ว เพราะเห็นว่าคงแต่
ชุกคุดของผดุงแล้ว มาการแผ่นดินก็ไม่เหมือนแต่ก่อน ถึงคึกเคือเห็นอไ้
ไม่มา ก็มักถูกเขากวนจุกจิกจุกจิกเข้า ๆ เพราะฉะนั้นซึ่งคิดว่าจะ
ให้เชิญไปเมืองหลวงพระบาง เป็นที่เฉลิมนามเมืองตามเดิมนั้นก็ควรน
หนา แต่พระบางกมเครื่องประดับเครื่องบูชาเป็นเครื่องเงินเครื่องทองหลาย
ตั้ง แต่ก่อนเมื่ออยู่เวียงจันทน์กมศวดเสขชาพระอยู่หลายคน ข้าพระพวงหน
วังหน้ากวาดต้อนมาแล้วถวายวัดบวรสถานข้าง ถวายวัดบวรนิเวศบ้าง ศ
เดชเดิมก็คายเกือบหมดแล้ว มีแต่ถูกหมู่หูดานหมู่ดิบมา ได้ยินว่าเจ้าพระ
ยาบดินทรเดชาทราบการอนัน ได้จัดศวดเสขถวายไว้แทนจะเป็นเท่าไรไม่
ทราบ ก็เดชเหล่านั้น ถ้าจะย้ายพระบางไปอยู่เพียงวัดชีปะขาวใกล้บ้าน
เจ้าพระยามุขมนตรี หรือเจ้าพระยานครราชสีมา จะรับไปไว้เมืองนคร

ราชธิดา จะยกตัวเสกตามไปก็ควร ถ้าจะให้ไปเมืองหลวงพระบาง ก็จะต้องขอแก่เจ้าหลวงพระบาง ให้จัดเสกใช้ถวายเป็น เพราะจะให้ตัวเสกซึ่งเข้ามาอยู่เมืองชั้นใน แลวกัดกับคนไปจะไม่ควร การที่อยู่ในวิสัยนั้นถ้าอย่างไรท่านผู้ใหญ่ทั้งปวง มีความรำคาญใจจะให้ยกย้ายผ่อนปรนแก้ไขนั้นก็ย่อมตามทุกประการ ไม่ขัดใจผู้หลักผู้ใหญ่หาไม่ได้เลย แต่พระเสริมแลพระแสนวัดหงส์นั้น อยู่ในอำนาจหน้าเป็นส่วนข้างพระบรมราชวงศ์ต้องทูลหาหรือท่านจะโปรดอย่างไร ก็ตามแต่ผู้หลักผู้ใหญ่จะเห็นพร้อมกัน วัดที่ไปสร้างที่นั่น ฉันได้ยินท่านเล่าให้ฉันฟังครั้งหนึ่ง ว่าดาวบ้านนั้นเขาขุดพระศิวะได้พระองค์หนึ่ง ท่านจึงทรงพระราชศรัทธาสร้างถวายเป็นพระศิวะพระองค์นั้น จะใหญ่โตประการใดฉันก็ไม่ได้ทราบด้วยเลย

เรื่องราวของเมืองเขมร

มีพระบรมราชโองการ มานพระบิณฑุรสูรสิงหนาท ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชสมัยมณฑลพายัพ กิ่งคำาศวรรคพระศรีวิชัย วรชดิยราชนิกรโธม จากุณันตบรมมหาจักรพรรดิราชตั้งเกษ บรมธรรมิกมหาราชราชธิราชบรมนาถบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ ๔ ในพระบรมราชวงศ์นี้ ครอบครองเป็นเจ้าของแดนดิน ซึ่งเป็นเขตแขวงเมืองถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาท่งปวง แต่เป็นที่พึ่งแก่เมืองประเทศ

ราชต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง คือเมืองดาวเมืองกำโพชาเดิมตายประเทศแต่
อื่น ๆ ให้ประกาศความที่จะว่าต่อไปนี้ แก่ชนทั้งปวงหรือผู้หนึ่งแดงอก
หนึ่ง ซึ่งจะได้อ่านแดงคำประกาศนี้ ว่าด้วยเมืองกำโพชา คือเมืองเขมร
ที่มีชาวบ้านชาวเมืองเป็นชาติหนึ่งภาษาหนึ่ง ถิ่นพระพุทธรักษาโดยมาก
แดงปะปนด้วยแขกจามแดงั้น แดชนที่เป็นเชื้อสายฝรั่งเค็ดเดไปรดุเกศเค็ด
บ้าง ได้เป็นอาณาจักรน้อยตั้งอยู่ ในระหว่างมีเขตแดนคอกันกับพระราช
อาณาจักรสยาม แดอาณาจักรญวนเป็นแผ่นดินใหญ่ เพราะมีเจ้าแผ่นดินมี
อำนาจกว่าเขมรทั้งต้องฝ่าย เจ้านายฝ่ายเขมรมีอำนาจน้อยกว่าพระเจ้า
แผ่นดินสยามแดงเจ้าแผ่นดินญวนมานานแล้ว แต่ได้ยินตามหนังสือพงศาว
ดารเมืองเหนือบ้าง ได้อ่านตามเดาศิตาจารึกของโบราณบ้าง ได้ความ

ว่าในก่อน ๗๐๐ } ปีแต่บัดนั้นไปนี้ เมืองเขมรเป็นเมืองมีอำนาจใหญ่
๘๐๐ }

โตครอบงำมาจนถึงเมืองจพบุรี เมืองศรีอยุธยาเดิม แดเมืองไชยศรีที่
แขวงนครไชยศรี แผ่นดินไทยฝ่ายใต้ทั้งปวงนี้ ก็ยังเรียกว่าเป็นแผ่นดิน
กำโพชาคอกันกับแผ่นดินมอญ ที่เรียกว่าเปกุงหงสาวดี แผ่นดินไทยฝ่าย
เหนือก็ยังคงเดี่ยด้วยตั้งบรรณาการแก่เมืองเขมรอยู่ เมืองเขมรในครั้ง
นั้นพระนครทมิฬที่เรียกอกักหาหนึ่งว่าพระนครหลวง เป็นเมืองหลวงของเขมร
ว่าสร้างแต่ครั้งแผ่นดินเจ้าเขมรชื่อพระเจ้าประทุมสุริยวงศ์ กว่า ๓๐๐๐ ปี
เศษมาแล้ว ภายหลังอำนาจเจ้าแผ่นดินในวงศ์นั้นเสื่อมไป ในประเทศ
ของแผ่นดินเขมรนั่นเอง เมืองโกต ๆ ก็คงตัวเป็นใหญ่เป็นเจ้าแห่งเมือง

ชนในทิวคาง ๆ แฉกรับฟุ้งกัน ด้วยเหตุนี้จึงได้ขึ้นเรื่องแต่โบราณว่า
เมืองศรีอยุธยาเดิมกต เมืองตพบุรีกต เมืองไชยศรีกต ก็ได้มีผู้ตั้งตัว

เป็นเจ้ายกยศเป็นพระมหากษัตริย์ทุกเมืองก่อนแต่ ๗๐๐ } ปี ภายหลังจาก
๘๐๐ }

นั้นไป ครั้นภายหลังก่อนแต่บัดนั้นไปในระหว่าง ๗๐๐ } ปี
๖๐๐ } ปีนั้น สมเด็จพระ

พระร่วงทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าอรุณราช เป็นพระเจ้ากรุงสยาม
ฝ่ายเหนือ เสด็จครอบครองเมืองสุโขทัย เมืองศรีวิชัยนาศัยที่เรียกว่า
เมืองสุวรรณโคตม ได้มีอำนาจเข้ายัชนะตลอดลงมาจนกระทั่งถึงชายทะเล
จนถึงเมืองนครศรีธรรมราชก็ต่อมาเป็นเมืองออกถวายบรรณาการ แก่
กรุงสุโขทัยกรุงศรีวิชัยนาศัย ได้ความว่าครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าอรุณราชได้
ตั้งแข็งเมืองไม่ยอมอ่อนน้อมด้วยแก่เมืองเขมร เพราะได้กระด้างกระ-
เดื่องต่อเมืองเขมร แต่ครั้งพระเจ้าบรมมาโลศกราช ผู้สมเด็จพระบิดา
สมเด็จพระร่วงนั้นมาแล้ว ฝ่ายเขมรก็มีอำนาจอ่อนมานานแล้ว หากจะทำ
ประการใดได้ไม่ ถึงแผ่นดินเขมรที่มาเป็นส่วนฝ่ายใต้ของแผ่นดินไทยนั้นก็
แข็งเมืองแก่เมืองหลวงพระนครขมมานานแล้ว ต่อภายหลังสมเด็จพระ
พระร่วงได้เสวยสมบัติ เป็นสมเด็จพระเจ้าอรุณราชแล้ว จึงได้ยัชนะประ-
เทศของเมืองเขมรที่แข็งเมืองแก่เมืองหลวงนครขมอยู่นั้น มาอยู่ในอำนาจ
ด้วยเหตุนี้จึงไม่ได้เป็นศกกับเมืองหลวงนครขม เพราะเหตุที่ไปเอาประเทศ
แผ่นดินเขมรเดิม มาเป็นแผ่นดินของไทยนั้น ดังแต่่นมาประเทศแผ่นดิน

ฝ่ายใต้ ตั้งแต่เมืองชัยนาทลงมาจนกระทั่งทะเล ก็ได้มีนามว่าเป็นเมืองไทย
 ใต้ เชื้อวงศ์เจ้านายฝ่ายเขมรที่เฝ้ามาแต่พระเจ้าประทุมสุริยวงศ์ ผู้
 สร้างพระนครมณฑล ก็ย้ายตั้งไป ตัดพระองค์ตั้งเพียงเจ้าผู้หญิงเป็น
 ราชนครองแผ่นดิน เพราะไม่มีเจ้าผู้ชายจะสืบพระองค์ เจ้าผู้หญิงนั้นมี
 คำเด้ามาว่า ครั้นได้สืบก็เป็นเจ้าแผ่นดินแล้ว พระยาพระเชษฐภังค์
 ยอมให้หาชายไว้ใช้ชิตตามชอบพระทัย เจ้าผู้หญิงราชินีพระองค์นั้น บ่าว
 ร้องให้หาชายที่รูปร่างมาเด็กทุกบ้านทุกเมืองແຕ່ແຕ່คนให้ไปเที่ยวค้นหา
 ชายรูปร่างในแผ่นดินไกลเคียงต่าง ๆ ด้วย ภายหลังเด็กได้ชายรูปร่าง
 ในเขมรสองคน เขามาเพียงไว้ใช้ชิตในวังแล้วยังให้สืบเสาะหาต่อไป ภาย
 หลังผู้รับอาสาไปเที่ยวสืบแต่ไกล ได้ชายไปแต่แผ่นดินเขมรเก่า ซึ่งกลายเป็น
 เป็นแผ่นดินไทยฝ่ายใต้เด้าหนึ่งคนหนึ่งพาไปถวายราชินีเจ้าแผ่นดินเขมร ๆ
 ก็ชอบพระทัยชายคนนั้นจะรับเลี้ยงไว้ด้วย ชายทั้งสองที่อยู่ก่อนมีความหึง
 หวงไม่ยอมให้อยู่ ชายที่เด็กไปจากแผ่นดินไทยนั้นก็ไมยอมอยู่ จะใคร่
 มาอยู่ตามภูมิดำเนาเดิมใกล้บิดามารดาเด้าญาติ เจ้าแผ่นดินเขมรจึงได้มา
 ขอแต่ผู้ปกครองฝ่ายไทย สร้างเมือง ๆ หนึ่ง คือเมืองนครนายก อยู่ใน
 แผ่นดินฝ่ายใต้ ใกล้กับอาณาจักรเมืองเขมรให้ผู้ชายหนึ่งกับบิดามารดาเด้า
 ญาติอยู่ ผู้ปกครองฝ่ายไทยก็ยอมให้สร้าง ครั้นสร้างเมืองนครนายกแล้ว
 ราชินีเจ้าแผ่นดินเขมรผู้หญิง ก็ได้ตั้งมาอยู่ที่เมืองนครนายกกับชายผู้
 บ้าง กลับไปเมืองหลวงพระนครบ้าง ครั้นเมื่อไป ๆ มา ๆ อยู่ตั้งน
 ได้ยินว่าราชินีเจ้าแผ่นดินเขมรผู้หญิงนั้น ก็ประจวบต้นพระชนม์เด้า ไม่มี

ราชบุตรดิถีพระวงศ์ต่อไป จึงมีเขมรในพระนครหมื่นคนนับถือมากตงตอ
 เป็นเจ้าเป็นใหญ่ ครอบครองแผ่นดินเขมรมาหลายชั่วตระกูล จนถึงเจ้า
 แผ่นดินองค์หนึ่งซึ่งเป็นที่สุดวงศ์นี้ ในครั้งนั้นมีบุรุษผู้หนึ่งเป็นชาวไร่แดง
 ปลูกแควมีรสอันหวานมากกว่าแควเจ้าของอื่น ในแผ่นดินเขมรเป็นอัครวิ
 ไพโรบ้านพดเมืองเก่าตอกัน ว่าบุรุษผู้นั้นอัครวิมีบุญมากนับถือมาก เจ้า
 แผ่นดินเมืองเขมรจึงให้หาบุรุษนั้นมาบังคับว่า แควในไร่ของบุรุษนั้น
 เท่าไร ให้มาขายแก่ในหลวงทั้งตั้งอย่าให้ขายแก่ผู้อื่นเลย ถ้าผู้ใดเข้า
 ไปลักแควให้ฆ่าเสีย ครั้นภายหลังมาเจ้าแผ่นดินองค์นั้นทราบ ว่าชาวบ้าน
 ชาวเมืองนับถือบุรุษชาวไร่แดงหวานนั้นมาก ก็มีจิตคิดริษยา จะใช้ผู้อื่น
 ไปทำร้ายแก่บุรุษนั้นก็ไม่ไว้วางพระทัย เวลากลางคืนจึงดอบเต้ดีจเข้าไป
 ด้วยหวังจะทำร้ายแก่บุรุษเจ้าของไร่แดง บุรุษเจ้าของไร่แดงดำคัญว่าโจ
 รก็ให้ประหารด้วยหอกเจ้าแผ่นดินเขมรองค์นั้นตั้งชีวิตอยู่ในไร่แดงนั้น คร
 ึ่งนั้นคนทั้งปวงเป็นอันมากเห็นพร้อมกัน ว่าบุรุษเจ้าของไร่แดงหวานนั้นเป็น
 ผู้มีบุญแท้ จึงบนศาลให้เจ้าแผ่นดินนั้นบัญญัติสั่งให้อาญาดีทริ ให้ฆ่าคน
 เป็นผู้ร้ายลักแควเต้ดีจเขาไปให้บุรุษนั้นฆ่าเสียเองเป็นอัครวิ ถ้าจะ
 ยกแผ่นดินไปให้ผู้อื่น บ้านเมืองก็จะเป็นสุขต่อไป เจ้าแผ่นดินที่ตั้งชีวิต
 แดงนั้น ก็ไม่มีราชบุตรราชนัดดาที่เป็นชาย มีแต่ราชธิดาอยู่องค์หนึ่ง คร
 ึ่งนั้นจะยกขึ้นให้เป็นราชินีเหมือนอย่างครั้งหลัง ในที่สุดพระวงศ์สมเด็จพระเจ้า
 ประทุมสุริยวงศ์นั้น ก็กลัวจะวุ่นวายหาชายส่งชายสามชายไปอย่างก่อน
 เพราะฉะนั้นจึงได้ปรึกษาพร้อมกัน อัญเชิญชายชาวไร่แดงหวานนั้นมาเป็น

พระเจ้าแผ่นดินให้ยุกับราชธิดา เรียกว่าพระเจ้าแดงหวาน จึงได้มีราช-
 โอรสราชธิดาป็นคตาคับ ๆ ต่อมาจนเจ้านายฝ่ายเขมรในกาดบดินนาน
 ๕๐๐ ปีขึ้นไป ๒๐๐ ปีตงมา วงศ์แดงหวานนตงชนเมื่อแผ่นดินเขมร
 มีอำนาจอ่อนหย่อนไปแต่นาน หาได้เป็นเจ้าของแผ่นดินใหญ่ตั้งกถาว
 แดงนไม่ ถึงกระนั้นเพราะเจ้านายฝ่ายเขมรพวกแดงหวานน มีเชื้อ

วงศ์สืบสายยาวยึดต่อมา ในผู้ครองแผ่นดินเขมรนนานกว่า ๕๐๐ } ปี
 ๒๐๐ }

มาแต่ ฤๅกุดเจ้าจำพวกนจึงเป็นทนต์บถของเขมรทงแผ่นดินกำโพธา
 มาก ๆ ถ้ามีไรเจ้าในฤๅกุดนแล้วจะให้ผู้นนเม้นเป็นเขมรด้วยกันก็ดี ให้
 ใตชนเป็นเจ้าแผ่นดินเขมรไม่ได้ไม่มีใครยินยอมเตย คงต้องเด็กดรร
 จัดเอาผู้ช่งเกิดในฤๅกุดเจ้านน คือผู้ใดจะเป็นที่ชบใจของชนทงปวงนน
 ชนเป็นเจ้าแผ่นดินเมืองเขมร แต่เพราะเจ้าแผ่นดินเมืองเขมรอำนาจน้อย
 มีเมืองตงอยู่ในระหว่างเมืองมีอำนาจใหญ่ทงต้อง ต้องฝากตัวอ่อนน้อม
 ฟังฟังอิงอาศัยเมืองไทยบ้างเมืองญวนบ้าง เมื่อใดชุนชองหมองหมาง
 กับไทย ก็เหหันผันไปฟังฟังอิงเมืองญวน เมื่อถูกรบกวรวังแกแต่ญวน
 แดงก็กตบป่วนปรวนแปรเหมาหาไทยเต่า ตางที่เจ้านายฝ่ายเขมรนน
 เกิดวิวาทกันแล้วก็ย้ายแยกแตกเป็นพวกเป็นเหล่า ช่างหนึ่งไปฟังญวน
 ช่างหนึ่งมาฟังไทยรบกวกันไป ช่างไหนมีกำลังชนได้เป็นเจ้าเป็นนาย
 เจ้านนายนนสนตบถชางไหน ก็พาไพรบ้านพดเมืองโอนอ่อนไปอยู่

ข้างนั้น จะว่าแต่การในเร็ว ๆ ภายใน ๓๐๐ ปีลงมา ตั้งแต่เวลาดองค์
 สมเด็จพระอุทัยราชาธิราชคน ซึ่งเป็นอัยการิบดีขององค์สมเด็จพระ
 หารักษ์รามมหาศรีราชิบดี ที่ถึงพิราลัยไปในเร็ว ๆ ยังไม่ดุเด็กศพออยู่
 ที่เมืองอุดมไชยบดินนบน แต่ครั้งแผ่นดินกรุงพระมหานครศรีอยุธยา
 โบราณราชธานี ก็ได้เคยมาพึ่งพระบารมีพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเก่าถวาย
 ดอกไม้ทองเงินเป็นเมืองออกอ่อนน้อม ครั้นกรุงศรีอยุธยาเก่าเดี่ยแก่
 พม่าซำคักแล้ว จึงหนีไปพึ่งพึ่งอิงอำนาจเจ้าเวียดนามเก่า ครั้นเมื่อ
 แผ่นดินกรุงธนบุรีตั้งขึ้น สมเด็จพระอุทัยราชาธิราชคนวิจาทรบดินชน
 กับนักกองคราม ซึ่งเป็นญาติอยู่ในเซอวงศ์เจ้าแผ่นดินเมืองเขมรเก่าด้วยกัน
 นักกองครามแพ้สมเด็จพระอุทัยราชาธิราชคน ๆ ได้จับนักกองครามจำไว้
 นักกองครามหนีได้ จึงเข้ามาด้วยความภักดีอยู่กับเจ้ากรุงธนบุรี ๆ จะช่วย
 นักกองครามให้ได้เมืองเขมรจึงแต่งผู้รับใช้ ให้ไปทวงดอกไม้ทองเงิน
 ว่าสมเด็จพระอุทัยราชาธิราชคน แต่ก่อนเมื่อครั้งแผ่นดินกรุงเก่าเคยมา
 อ่อนน้อมค้ำนบถวายต้นไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการอยู่อย่างไร บัดนี้
 เมืองไทยมีเจ้าแผ่นดินใหญ่ตั้งขึ้นแล้ว ให้เมืองเขมรอ่อนน้อมถวาย
 บรรณาการอย่างแต่ก่อน องค์สมเด็จพระอุทัยราชาธิราชคนไม่ยอม
 เลียงว่ามีไชวงศ์พระเจ้าแผ่นดินเก่า เจ้ากรุงธนบุรีจึงแต่งกองทัพใหญ่
 ออกไปทงทางบกทางเรือ จะตีเอาเมืองเขมรทงตั้งให้แก่นักกองคราม ครั้ง
 นั้นสมเด็จพระอุทัยราชาธิราชคนสู้ไม่ได้ ต่อกทงเมืองบรรทายเพชรไป
 อาศัยแผ่นดินญวน ภายหลังเจ้าเวียดนามเก่าช่วยจึงได้คืนมาอยู่เมือง

บรรพทนายเพชรดังเก่า ถึงกระนั้นเจ้ากรุงธนบุรียังได้เขตแดนเขมรไว้ใน
 อำนาจหลายเมือง จึงให้นักงครามไปตั้งอยู่ที่เมืองกำปอด แล้วคิด
 อานรบกวณเขมรต่อไป ครั้นนั้นอำนาจญวนอ่อนดงเพราะมีศึกข้างเมือง
 ดังเกีย ไม่ใคร่จะมาช่วยเขมรได้ถนัด องค์สมเด็จพระอุทัยราชาธิราชตน
 จึงมายอมอ่อนน้อมค้ำับถวายบรรณาการแก่เจ้ากรุงธนบุรี ภายหลัง
 เมื่อชราลงแล้วมีความกริ่งเกรง ว่านักงครามจะพึงบุญเจ้ากรุงธนบุรี
 แล้วคิดอ่านเอาเมืองเขมร ทำอันตรายแก่บุตรหลานแดพระยาพระเขมร
 ทั้งปวงต่อไป จึงได้เอาใจดีค่อยยอมยกแผ่นดินเขมรให้แก่นักงคราม
 แล้วขอตัวออกจากที่เจ้ากรุงกำโพธา แล้วอยู่ไปไม่ช้าก็ถึงแก่พิราลัย
 นักงครามได้เป็นเจ้าแผ่นดินเมืองเขมรแล้ว มีนามว่าสมเด็จพระรามธิบดี
 แล้วก็มาพึ่งพึ่งอิงอาศัยอยู่ในอำนาจเจ้ากรุงธนบุรี ฝ่ายเดียวไม่ได้พึ่งญวน
 ครั้นสืบมาองค์สมเด็จพระรามธิบดีนั้น มีความซุนซ่องหมองหมางกับ
 พระยาพระเขมรผู้ใหญ่หลายนาย เพราะการครุร้ายต่าง ๆ พระยาพระ
 เขมรพวกนั้น ก็กลับไปพึ่งพึ่งอิงอำนาจญวนแล้วคิดการกระด้างกระเดื่อง
 ต่อสู้กับสมเด็จพระรามธิบดี จับสมเด็จพระรามธิบดีโนนดำเรือกโทษ
 เดี่ยว แล้วยกย่องนักพระองค์เองผู้ราชคณีน้อยของสมเด็จพระอุทัยราชา-
 ธิราชตน มีชนม์พรรษาเพียง ๗ ปีขึ้นเป็นที่เจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี แล้ว
 พระยาพระเขมรผู้ใหญ่ ๓ นาย ซึ่งคิดร้ายแก่สมเด็จพระรามธิบดีโนน
 นั้น ว่ากล่าวราชการบ้านเมืองอยู่ เจ้ากรุงธนบุรีทราบเหตุแล้ว ให้มี
 ท้องตราไปขอเอาตัวพระยายมราชเบน ซึ่งเป็นข้าหลวงเดิมของสมเด็จพระ

พระรามาริบัติโนนนั้นเข้ามาได้เลี้ยงได้ถาม ได้ความว่าพวกพระยาพระ
 เชมร ซึ่งคิดร้ายแก่องค์สมเด็จพระรามาริบัติโนนนั้นคิดอ่านไปด้อมคบเอา
 อำนาจของญวนที่เมืองไซ่ง่อนเป็นทัพ เจ้ากรุงธนบุรีมีความพิโรธ จึง
 ให้จัดแจงแต่งกองทัพใหญ่ยกออกไปกำราบปราบปรามเมืองเชมร เพื่อ
 จะให้คืนมาอยู่ในอำนาจ แล้วจะจัดแจงการบ้านเมืองเสียใหม่ กองทัพ
 ยกไปถึงเมืองปัตตบองแดนเมืองนครวัดแล้ว ฝ่ายพระยาพระเชมรดำนาย
 นั้น ก็จัดแจงแต่งกองทัพสู้เป็นสามารถ การกองทัพทั้งสองฝ่ายยัง
 รือเป็นเชิงกันอยู่ยังไม่ได้รับกัน ฝ่ายข้างกรุงธนบุรีนั้น เจ้ากรุงธนบุรี
 เสด็จออกรบไป ประพาศการศึกต่าง ๆ ก่อเหตุให้บ้านเมืองเป็นจลาจล จน
 ถึงมีคนร้ายเข้าคิดกันเป็นอันมาก ต่อมจึงจับเจ้ากรุงธนบุรีเสีย เมื่อฝ่าย
 กรุงธนบุรีมีเหตุใหญ่ดังนี้ กองทัพไทยที่ยกไปก็ต้องยกกลับมา จัดแจง
 การบ้านเมืองฝ่ายสยามให้เรียบร้อยราบคาบ การที่เรื่องเมืองเชมรก็
 เป็นอันรือรืออยู่ ครั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่ง
 เป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามเป็นปฐมในพระบรมราชวงศ์ปัจจุบันนี้ ได้เสด็จ
 เสด็จถว้ราชสมบัตินี้แล้ว ทรงสร้างกรุงเทพมหานคร อมรรัตน-
 โกสินทรมหานครรัตนธานีขึ้น ทรงทำนุบำรุงแผ่นดินฝ่ายสยามนี้ ให้
 อำนาจเจริญขึ้นกว่าแต่ก่อน ฝ่ายพระยาพระเชมรดำนาย ซึ่งเป็นใหญ่
 ในแผ่นดินเชมรครั้งนั้น ก็เกรงพระบรมเดชานุภาพ เข้ายินยอมเข้ามา
 อ่อนน้อมต่อพระบารมี ให้กำราบทูลขอพระยายมราชแทน ซึ่งเข้ามาค้าง
 อยู่ในกรุงเทพมหานครแต่ก่อนนั้น ให้ออกไปช่วยราชการรักษาเมือง

เขมร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ก็โปรดอำนวยการให้
 ไปตามประสงค์ ครั้นพระยายมราชเบนออกไปอยู่ในเมืองเขมรไม่ช้า
 ก็เกิดวิวาทกันชนกับพระยาพระเขมรผู้ใหญ่นายหน เพราะคิดการ
 บ้านเมืองมิต้องกัน พระยายมราชเบนจับพระยาพระเขมรผู้ใหญ่นาย
 หนนั้นฆ่าเสียแล้วตั้งเป็นผู้ใหญ่ทำนุบำรุงนักรบพระองค์เอง ซึ่งเป็นเจ้า
 กรุงกัมพูชาธิบดี มีชนมาอยู่ด้วยนักรบแผ่นดินอยู่ไม่ช้า พวกเขากจาม
 เป็นอันมากคุมสมัครพรรคพวกทำการกระด้างกระเดื่อง ต่อผู้ครองแผ่นดิน
 เมืองเขมร พระยายมราชเบนกับพระยาพระเขมรจะกำราบคือผู้เอา
 ชัยชนะมิได้ จึงให้พานักรบองค์เองเจ้ากรุงกัมพูชาไปหาผู้หญิงเป็นพระ
 ท้าวต้ององค์ เป็นพระเวียงมณีศรีต้ององค์เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ์ในกรุงเทพ
 มหานคร ภายหลังพวกญวนทราบว่าเป็นจาดจาด ก็ยกขบวน
 ช่วยกำจัดพวกเขากจาม แล้วยึดเอาเมืองเขมรฝ่ายใต้ไว้ในอำนาจ แต่
 เมืองเขมรฝ่ายเหนือคือเมืองพระตะบองเมืองนครวัดเมืองอื่นๆ ยังคงอยู่ใน
 อำนาจฝ่ายกรุงเทพมหานคร ภายหลังเจ้าเวียงคนามเดี่ยเมืองเวียงแก่งโก-
 เชนญวนขึ้นอำนาจไป องค์เชียงดีอราชบุตรเจ้าเวียงคนามต้องทั้งเมืองหนี
 เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ์ในกรุงเทพมหานคร ครั้นหนญวนก็เข้ามาครอบงำ
 ยึดเมืองเขมรไว้หน ก็ตั้งมถอยนอัยอำนาจหลักตั้งไป พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงมีพระราชโองการดำรัส ให้พระยา-
 ยมราชเบนกลับออกไปรักษาแผ่นดินเมืองเขมร ทำนุบำรุงไว้ให้นักรบ
 พระองค์เอง ซึ่งยังมีชนมาอยู่ด้วยนอัยอยู่ทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงทำนุ

บำรุงสั่งสอน อยู่ในกรุงเทพมหานครหลายปี ครั้นมาเมื่อมีชาตฉก
 คักราช ๑๑๕๖ นักพระองค์เองเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดีมีชนมาอยู่ได้ ๒๑ จึง
 ได้ทรงพระมหากรุณาพระราชทานอภิเษก ให้มีนามว่าองค์สมเด็จพระ
 นารายณ์รามาธิบดีศรีสุริโยประพันธ์ มีสร้อยนามต่อไปอีกโดยสมควร
 พระราชทานเครื่องยศอย่างสูงเป็นเจ้าประเทศราชอย่างเอกเดี่ยว โปรด
 ให้ออกไปครอบครองแผ่นดินเมืองเขมร ซึ่งเป็นแผ่นดินเดิมของพระบิดา
 คือสมเด็จพระอัยยราชาธิราชตนตามสกุลวงศ์ แต่ให้สมเด็จพระยา
 พระเชษฐภคินีใหญ่ คดอดลงไปจนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเมืองกัมพูชา
 โปรดให้องค์สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในแผ่นดิน
 เขมรทั้งสิ้น ขอยกไว้แต่แดนดินของเขมรเป็นเอกเทศ คือแขวงเมือง
 บัดตะบอง เมืองนครวัด ศักดิ์พระราชทานให้อยู่ในอำนาจพระยา
 ยมราชเบน ซึ่งโปรดให้เป็นพระยาอภัยภูเบศร อยู่ครอบครองแยก
 มาชนแก่กรุงเทพมหานครทีเดียว ไม่ได้ขึ้นแก่เมืองบรรทายเพชร เพราะ
 ทรงเห็นว่าพระยายมราชเบน เคยเป็นผู้ใหญ่ได้บังคับบัญชาการบ้านเมือง
 อยู่ช้านาน แต่มีความชอบเป็นอันมากมาแต่ก่อน ที่เมืองบรรทายเพชร
 นั้น โปรดให้สมเด็จพระเจ้าฟ้าทะหะออกเป็นผู้ใหญ่ดีที่ขาดในราชการทำ
 บำรุงองค์สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดีให้ว่าราชการบ้านเมืองรักษาแผ่นดิน
 ดินโดยสุจริตดี เป็นประเทศราชใหญ่อันหนึ่งขึ้นแก่กรุงเทพมหานคร
 ฝ่ายองค์เจ้าสร้อยราชบุครเจ้าเวียงคานมเก่าซึ่งเข้ามาอาศัยพึ่งพระบารมีอยู่ใน
 กรุงเทพมหานครนั้น มีหนังสือเข้าออกกับพวกพ้องที่เมืองไซ่ง่อน ให้

ซ่องดมผู้คนพดพาหะไ้มากแล้ว ก็กราบถวายบังคมลากลับออกไป
 คิดอ่านทำศึกกับพวกกองโกเขินอยู่ช้านาน ก่อนแต่การเมื่อองค์สมเด็จพระ
 พระนารายณ์รามาริบัติ ได้กลับออกไปเป็นเจ้ากรุงกัมพูชาริบคั้นนั้นมา
 ภายหลังก็ได้ล้มความปรารถนา โดยตัวสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระ
 ทงส์น ได้เป็นเจ้าแผ่นดินเมืองญวนมีอำนาจโตใหญ่ยิ่งกว่าเก่า ตั้งแต่นั้น
 ผู้ครองฝ่ายญวนก็กลับมีใจเอื่อมเอิบ จะมาเกลียดต่อมเอาเมืองเขมร
 ไปให้อยู่ในอำนาจ เหมือนอย่างครั้งสมเด็จพระอัครราชริราชชนซึ่ง
 เป็นพระบิดา ขององค์สมเด็จพระนารายณ์รามาริบัติเองนั้น แต่องค์
 สมเด็จพระนารายณ์รามาริบัติเองกับสมเด็จพระเจ้าฟ้าทะหะออก ยังดีความ
 ซื่อสัตย์ต่อกรุงเทพนครอยู่ ยังหาเขาเกลียดต่อมญวนไม่เป็นแต่รับ
 รองโอภาปราศรัยพวกญวนที่ไปมาโดยฉนั้นเมืองไมตรี องค์พระนารายณ์
 รามาริบัติได้เป็นเจ้ากรุงกัมพูชาริบคั้นไม่ช้า อยู่ได้ ๓ ปีได้เข้ามาเฝ้าทูล
 ถะของรุ้ตพระบาทในกรุงเทพนครครั้งหนึ่ง กลับออกไปแล้วถึง
 แก่พิราตย์ในปีมะโรงอัฐศกักราช ๑๑๕๘ องค์สมเด็จพระนารายณ์รามาริ
 บัติ เมื่อยังอยู่ในกรุงเทพนคร มีราชศนย์ ๕ คือนักกองคัจฉน ๓ นัก
 กองคัม ๓ นักกองคังวน ๓ นักกองค้อม ๓ นักกองคังวนนนั้นเป็นของ
 มารดาเดียวกับนักกองคัจฉน ครนเมื่อออกไปอยู่เมืองบรพทายเพชรพร้อม
 กับราชศนย์ทั้ง ๕ นั้น จึงได้มีราชศนย์น้อยอีกกองคั้งชอนกองคังวง
 ครนเมื่อองค์สมเด็จพระนารายณ์รามาริบัติถึงพิราตย์แล้ว สมเด็จพระเจ้าฟ้า
 ทะหะก็ได้ยกย่องทำนุบำรุงนักกองคัจฉนเป็นราชศนย์ใหญ่ ซึ่งเมื่อพระบิดา

ถึงแก่พิราลัยมีชนมาอยู่เพียง ๒ ชนบนน เป็นที่อ้างว่าเป็นเจ้ากรุงกัมพูชา
 ธิบตี แล้วทำนุบำรุงรักษาแผ่นดินโดยความซื่อสัตย์ต่อกรุงเทพมหานคร
 อยู่ถึง ๗ ปี ในระหว่างนั้นกองทัพมาถึงชัปกษยเดย์ ยังกษราชดิษ
 สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบตีแค่ ๔ เดือนกองทัพจึงมีชนมาอยู่ได้ ๓๕ สมเด็จพระ
 เจ้าฟ้าทระหะจึงได้พานกองทัพเข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ กรุงเทพ
 มหานคร เมื่อเข้ามาครองน สมเด็จพระเจ้าฟ้าทระหะป่วยถึงอาสัญกรรมตง
 ในกรุงเทพมหานคร จึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้พระ
 ราชทานเพลิงแล้ว ทรงพระมหากรุณาพระราชทานอภิเชษนักรองค์จัน ให้
 เป็นสมเด็จพระอุทัยราชาธิราชเจ้ากรุงกัมพูชาธิบตี พระราชทานเครื่องยศ
 บรรดาศักดิ์เจ้าประเทศราช อย่างสูง เหมือน กับ องค์ สมเด็จพระนารายณ์
 รามาธิบตีผู้พระบิดาของนักรองค์จันนั้น แล้วโปรดให้กลับออกไปครองแผ่นดิน
 กัมพูชา โดยอย่างครั้งองค์สมเด็จพระรามาธิบตีนั้นทุกประการ พระยา
 พระเชมรตองนายคือพระยาจักรี ๑ พระยาตากาไหม ๑ พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงไว้ดวงพระราชหฤทัยให้เป็นผู้ใหญ่ช่วย
 ทำนุบำรุงสมเด็จพระอุทัยราชาธิราชจัน ว่าราชการแผ่นดินตั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้า
 ทระหะหนค่อมา ฝ่ายเจ้าเจียคนามยาดวง คือของเชียงต้อเมื่อได้มีอำนาจ
 ใหญ่โตชนแล้ว ครั้นทราบไปว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้าทระหะ ซึ่งได้เป็นใหญ่
 รักษาเมืองเชมรแต่ก่อนจนถึงอาสัญกรรมเสียแล้ว สมเด็จพระอุทัยราชา
 ธิราชจันเจ้าเมืองเชมร มีชนมาอยู่เพียง ๓๕ } บัดนี้ ๘ เห็นว่าเป็นท้องที่
 ๓๖ }

ที่จะเกิดยกด้อมนหมากเขากว่าแต่ก่อน ก็ด้วยของญวนเมืองไช้ก่อนแด
 เมืองอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงกับเมืองเขมร ให้ทำแก่เขมรต่าง ๆ คือมาเกิดย
 กด้อมบ้าง ชูเชิญบ้างเนื่อง ๆ มากไปกว่าแต่ก่อน ภายหลังสมเด็จพระ
 พระอุไทยราชาธิราชจัน มีศุภอักษรให้เข้ามากราบทูลพระกรุณาขอ
 ฌองเจ้าหญิงผู้เป็นเจ้าบ่าหตายองค์ ซึ่งเข้ามาพร้อมกันกับสมเด็จพระ
 นารายณ์ว่ามาจับต้ององค์เองแต่ก่อนนั้น กลับออกไปอยู่ด้วยที่เมืองบร
 เพชร ก็ทรงพระมหากรุณาโปรดให้ไปตามสมัคร นกองค์เจ้าหญิง
 ทุกองค์สมัคร ยอมกราบถวายบังคมตาดลับออกไป แค้นนักองค์อีก
 องค์หนึ่งนั้นเมื่อยังอยู่ในกรุงเทพ ฯ ได้ประสูติพระองค์เจ้าเป็นพระราช
 บุตรีในพระเจ้าอยู่หัวในพระราชวังบวรต้องพระองค์ มีความรักในพระ
 องค์เจ้าซึ่งเป็นพระบุตรีมากนัก ไม่สมัครออกไปจึงต้องค้างอยู่ในกรุงเทพ
 ครั้นเมื่อองค์สมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจัน ได้เจ้าหญิงเขมรพวกนั้น
 ออกไปอยู่ด้วยแล้ว ก็คิดถึงพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด
 พ้าจุฬาโลกจึงได้เข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในกรุงเทพ ฯ ครั้งหนึ่ง โดย
 ฌององค์พระนารายณ์ราชาธิบดีผู้พระบิดา เมื่อเวลาจะกราบถวายบังคม
 ตาดลับไปนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรง พระประชวร อยู่
 หาได้เสด็จออก ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เป็นสถานที่ขุนนางเฝ้าโดย
 ปรกติไม่เป็น แต่ต่างเวลาเสด็จออกพระแสด ทอดพระเนตรคนเฝ้ากระถางที่
 ขาดตำนามจันทร์ เวลานั้นเสด็จออกนั้นเป็นเวลาดำมืดไม่มีขุนนางเฝ้า สมเด็จพระ

พระอุไทยราชาธิราชจัน มีความร้อนใจจะใคร่กลับไปเร็ว ครั้นทราบ
 ว่าเสด็จออกพระแกล ก็พาพระยาพระเชมรเข้าไประบายทูตถวายบังคม
 ดาเอง ไม่มีเจ้าพนักงานกรมมหาดไทยกราบทูลถวายบังคมตาให้ตาม
 อย่างธรรมเนียม จึงทรงพระราชดำริคิดเตียนว่า นกกองจันเห็นที่
 จะเสด็จจรดเสด็จแล้ว ตัวก็เกิดในกรุงเทพ ฯ ควรจะรู้การสูงต่ำมิชอบควร
 แลไม่ควร ก็กับคนมีกรยาอันทะตั้งเกินการไป พาเอาพระยาพระเชมร
 เป็นคนห่างคนไกลเข้ามาเฝ้าทูตของรูดพระบาท กราบทูลถวายบังคมตา
 เองไม่ให้เจ้าพนักงานนำนั้น มิชอบเลยเมื่อ ส้มเด็จพระอุไทยราชา ธิราชจัน
 ต้องพระราชดำริดังนี้ ความก็ยังมีไปในข้าราชการ มีผู้ต่อว่าต่อขาน
 มากมายหลายปากด้วยกัน ส้มเด็จพระอุไทยราชาธิราชจันได้ความอัปยศ
 เป็นอันมาก เมื่อจะกลับไปได้ออกปากว่าในกรุงเทพ ฯ นี้เห็นจะไม่ได้กลับไป
 เข้ามาเห็นอีกต่อไปแล้ว ครั้นเมื่อสมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจัน กับ
 พระยา พระเชมร กราบถวาย บังคมตากลับ ออกไปเมือง บรรพทายเพชรแล้ว
 ก็มีใบบอกเข้ามาว่าเชมรไป ตัดไม้กระดานไว้ในป่า โกลดเขตแดน ญวนเป็น
 อันมาก พวกญวนคุมสมัครพรรคพวกมามาก ๆ แย่งชิงเอากระดานไปเสีย
 ครั้นจะ แต่งคนให้ไป จับกุมก็กลัวจะ วิวาทกับญวน จะเกิดการรบ ฟุ้งกันขึ้น
 ด้วยญวนบัดนี้กำลังมากจนกว่าแต่ก่อนแล้ว ขอพระบารมีโปรดเกล้า
 โปรดกระหม่อมเป็นเป็นที่พึง เมื่อความในใบบอกกราบทูลพระกรุณา พระ
 บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระราชดำริจะแต่งกองทัพออกไป
 ให้เป็นกำลังช่วยของค้สมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจัน ให้ต่อว่าแก่เมืองญวน

ด้วยเรื่องญวนผู้ร้ายดองเกินเข้ามาแย่งชิงกระดานของเขมร กองทัพยังไม่ทันได้จัดให้ยกไป ก็ทรงพระประชวรหนักถึงเสด็จสวรรคตจึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษก ในปีมะเส็งเอกศกศักราช ๑๑๗๑ ในปีนั้นอ้ายพม่ายกทัพมาตีเมืองถดางทางหนึ่ง เข้ามาทางทองชาตรีด้วยหวังว่าจะเข้ามาตีเอาเมืองราชบุรีทางหนึ่ง ในกรุงเทพฯ ๗ ค้างกะเกณฑ์กองทัพใหญ่ออกไปสู้รบพม่า จึงได้มีท้องตราไปเกณฑ์เขมรให้ยกกองทัพมาช่วยในการรบพม่าครั้งนั้นด้วย ครั้งนั้นสมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจึงเกณฑ์พระยาพระเขมรเป็นอันมาก เด็กเอาแต่ผู้ที่มีใจซื่อสัตย์สติปัญญาดีของกรุงเทพฯ ๗ ให้คุมไพร่เข้ามาจับที่กองทัพตั้งวงแค้นกองทัพของพม่าเอง แฉกเจ้างตั้งของทูตเกล้า ๆ ถวายในเวดดาแผ่นดินใหม่ แฉกเครื่องฉลองพระเดชพระคุณ ในการพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเข้ามาด้วย ครั้นนั้นก็ตั้งวงหนักกองทัพพระยาพระเขมรเป็นอันมากที่ซื่อสัตย์ต่อกรุงเทพฯ ๗ ไม่ได้อยู่ที่เมืองบรรทายเพชรแล้วองค์สมเด็จพระอุไทยราชาธิราช จึงคิดอ่านกับพระยาพระเขมรที่สนิทกับตัวเป็นอันมาก ว่าจะขึ้นอยู่แก่กรุงเทพฯ ๗ ดังก่อนนั้นเห็นจะไม่มีความดี เพราะเมืองเขมรอยู่ใกล้เมืองญวน ญวนก็มีอำนาจใหญ่โตขึ้นแล้ว ถ้าญวนจะคิดยกกองทัพมาทำแก่เมืองเขมร จะร้องให้กรุงเทพฯ ๗ ช่วยฝ่ายกรุงเทพฯ ๗ ก็ยอมมีราชการที่ศักดิ์สิทธิ์สงคราม เพราะพม่ายกมาย่ำยีในเขตแดนบ้านครัวนั้นคกเนื่อง ๆ เมื่อคราวมีข่าวว่าพม่าจะยกมาอยู่

แล้ว ที่ไหนจะจัดกองทัพให้มาช่วยเขมรได้ เพราะเห็นว่าการที่จะกันพม่า
 นั้นเป็นการสำคัญ ถ้าเป็นเวลาไม่มีทัพศึกโดยจะให้ยกมาช่วยทางกัไกต
 กว่าจะมาถึงได้ก็เนิ่นช้ารพดทมากกว่าบอบขามกำลังน้อย ฝ่ายเขมรอยู่ใกล้กับ
 เมืองญวน เมื่อถูกญวนรบกวมนก็จะยับไปเสียก่อน เหมือนขวิดวกบงา
 พร้อมกัน กว่าจะถึงศึกก็ใหม่ แต่ก่อนเมื่อครั้งเมืองเวียงตนามยังมี
 อำนาจใหญ่ ก่อนมีศึกกับองไทเซ็นนั้น องค์สมเด็จพระอุไทยราชา
 ธิราชตนซึ่งเป็นพระเจ้าปู่กัไกตชนเมืองญวนแต่เดิมมา บัองกันรักษาพัน
 ภัยจากกองทัพไทยกรุงธนบุรี ต่อเมื่อเมืองเวียงตนามมีศึกกับพวกองไท
 เซ็น จึงต้องไปขอร้ออ่นหม่อมแก่กรุงธนบุรี แต่ต้องยอมยกแผ่นดินให้แก่
 พระองค์รามคามชอบใจของผู้ครองฝ่ายไทย ต่อเมื่อพระยาพระเขมรผู้
 ใหญ่ไม่ชอบใจพระองค์รามสมเด็จพระรามาริบดีนั้น ก็ไต่ไปอาศัย
 พังกำลังญวนเมืองไซ่ง่อน มาทำตายดังพระองค์รามตงเดี่ยวแล้ว จึง
 ไต่ยกองค์สมเด็จพระนารายณ์รามาริบดีพระองค์เองให้เป็นเจ้าแผ่นดินเขมร
 แต่แรกนั้นก็ยังพังญวนอยู่ ต่อภายหลังเมืองเวียงตนามเสียแก่พวกองไทเซ็น
 อำนาจญวนอ่อนไปแล้ว แยกจามกำเรียบขึ้นในบ้านในเมืองเขมรจึงต้อง
 มาพึ่งกรุงเทพ ฯ กับคนตั้งองค์พระเจ้ากรุงเวียงตนามยาดวง ได้คืนบ้าน
 เมืองฝ่ายญวนเป็นปรกติตั้งชนแล้ว ตั้งองค์พระเจ้ากรุงเวียงตนามยาดวง
 ก็มีใช่วงศ์อื่น เป็นวงศ์เจ้าเวียงตนามเก่าที่เขมรเคยนับถือมา ควรที่เรา
 จะกลับไปเข้าหาอ่นหม่อมเอาเป็นที่พึ่ง ดังครั้งสมเด็จพระเจ้าปู่แดงพระ
 บิดานางจะชอบ ถ้ามีราชการกะเกณฑ์เกิน ๆ มาแต่ข้างกรุงเทพ ฯ

จะได้ช่วย ชัดไว้บ้าง ไม่ให้เขมร ได้ความ ต่ำมากนักเจ้า เวียดนาม ก็จะได้มี
 เมตตาอารีรักแก่เราว่าเป็นเมืองชนพมัญญะ จะได้ห้ามไม่ให้ญวนที่อยู่
 เมืองโกด๋ม้าย้ายต่าง ๆ ครึ่งนั้นขุนนางพระยาพระเขมรใหม่ ๆ ก็มี ความ
 คิดเห็นไปตามสั้มเต็จพระอุไทยราชาธิราชจันหมาก จึงได้คิดกันแต่งทูต
 เขมรคุมศุภอักษรแด่เครื่องราชบรรณาการ ไปขออ่อนน้อมยอมเป็น
 เมืองขึ้นพึ่งอำนาจเจ้าเวียดนาม ๆ ก็ให้ห้องตั้งนามอย่างญวนแต่ให้ตราทอง
 เหลืองมาไว้สำหรับแผ่นดินเขมร แล้วให้ห้องญวนไปมาแยงให้ชัดแจ้ง
 ต่อกรุงเทพ ฯ เมือง ๆ ฝ่ายนักร้องคังฉวนกับนักร้องค้อมได้เข้ามาเฝ้าทูตระของ
 รุดีพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทูตเกล้าทูลกระหม่อมถวาย
 ดั่งของเครื่องราชบรรณาการ แด่เครื่องช่วยในการพระบรมศพปรากฏ
 เป็นการทำแทนองค์สมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจัน ซึ่งเป็นสั้มเต็จพระ
 เรียม ก็ครึ่งนั้นข้าราชการในกรุงเทพ ฯ พุตก็นว่ากิริยาของสั้มเต็จพระ
 อุไทยราชาธิราชจันหาสมควรไม่ ด้วยการครึ่งนี้เป็นแผ่นดินคังใหม่ ควร
 จะให้น้องชายอยู่รักษาเมือง แล้วเข้ามาถวายบังคมรับหน้าพระพิพัฒน์สัตยา
 ด้วยตัวเองจึงจะชอบ เมื่อแผ่นดินก่อนตีมาเฝ้าทูตระของรุดีพระบาทเองได้
 ครั้นเปิดดินแผ่นดินใหม่ใช้ให้น้องมาแทน ดูเห็นเป็นการไม่มีเคารพ
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระปรารภเหตุนี้ จึงทรง
 ยกความชอบนักร้องคังฉวนแลนักร้องค้อม ซึ่งเข้ามาเฝ้าทูตระของรุดีพระบาท
 ครึ่งนั้นแล้วทรงตั้งนักร้องคังฉวนให้เป็นสั้มเต็จพระมหาอุปโยราช นักร้องค้อม
 ให้เป็นสั้มเต็จพระมหาอุปราช พระราชทานเครื่องยศพานทองอย่าง

ใหญ่ แต่เด้านาทองแดงของอันเป็นอันมาก แดวให้ม้ตราตงออก
 ไปที่เคี้ยว ไม่ได้มีกุ๊กอักษรออกไปหาหรือสมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจัน
 ก่อน ครั้นสมเด็จพระมหาอุปโยราช สมเด็จพระมหาอุปราชออกไป
 ถึงเมืองบรรทายเพชรแล้ว สมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจันก็มีความโทรมน็ด
 มาก ด้วยการที่กรุงเทพฯ ๑ ครั้งสมเด็จพระมหาอุปโยราชสมเด็จพระ
 มหาอุปราชไป ไม่ได้มีกุ๊กอักษรออกไปหาหรือก่อนนั้น เห็นไปว่าเป็น
 อันเลื่อมเดี่ยเกียรตยศมาก จึงให้หาพระยาพระเชมรผู้ใหญ่ซึ่งเข้ามาใน
 กรุงเทพฯ ๑ กับสมเด็จพระมหาอุปโยราชสมเด็จพระมหาอุปราชนั้น ไป
 ได้ถามการทงปวงที่ได้พบได้เป็นเมื่อเข้ามากรุงเทพฯ ๑ นั้น แดวกก็เกตย
 ถ่อมชกชวณให้เขาคิดอ่านในการที่จะเขาคิดชอยกเด็ก เครื่องราช
 บรรณาการที่เคยส่งมาทูลเกล้า ๑ ถวายในกรุงเทพฯ ๑ ทุกปี่อย่างแต่ก่อน
 นั้นเดี่ย คิดว่าจะไว้ตัวเป็นกตาง ต่อถึงปีที่สามจึงจะแต่งบรรณาการ
 ไปค่านับเมืองไทยฝ่ายหนึ่ง เมืองญวนฝ่ายหนึ่งเหมือนกัน พระยาพระเชมร
 พวคนนจิงว่าพระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพฯ ๑ ฟิงได้เสวยราชสมบัติขึ้นใหม่ ถ้า
 ไม่ถวายราชบรรณาการเหมือนอย่างแต่ก่อน จะเป็นทีทงเห็นไปว่าไม่
 นับถือในพระบารมี เหมือนอย่างพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ก่อนจะทงชัด
 เคื่องแล้วให้ชกกองทัพออกมาทำแกเมืองเชมร สมเด็จพระอุไทยราชา
 ธิราชจันจิงว่า ถ้าดังนั้นจะไปชอกกองทัพพระเจ้ากรุงเวียตนามมาชวยจิง
 เอาหองแดงดวงตราของประทานที่ได้มาแต่เจ้ากรุงเวียตนามนั้น ออกอวด
 ออกอ้าง แดวกก็ใช้พระยาพระเชมรพวคนนไปปรึกษาความคิดนั้นกับ

สมเด็จพระมหาอุปโยราชสมเด็จพระมหาอุปราช แตนักองค์ดวงผู้หนึ่ง
 แดพระยาพระเชมรผู้ใหญ่ในหัวเมืองต่าง ๆ สมเด็จพระมหาอุปโยราช
 สมเด็จพระมหาอุปราช แตนักองค์ดวงทั้งสามไม่เห็นชอบด้วยไม่ยอม
 เข้าคิดตามก็เป็นความชุนของหมองหมางกันชุน พระยาพระเชมรใน
 เมืองบรรทายเพชรแดหัวเมืองต่าง ๆ ที่เห็นไปตามสมเด็จพระอุไทยราชาธิ
 ราชจันถัมภ์ ที่เห็นตามสมเด็จพระมหาอุปโยราชส่งจันถัมภ์ ครึ่งนพระ
 ยาจักรีพระยาตากาโหม ซึ่งเป็นผู้ใหญ่อ่องนาย ปรีักษากันว่าเมื่อ
 เวตาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงตั้งให้สมเด็จพระอุไทย
 ราชาราชจันถัมภ์ออกไปเป็นเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี ได้ทรงมอบหมายการแผ่นดิน
 ดินให้เราทั้งสอง เป็นผู้ใหญ่อ่องนำสมเด็จพระอุไทยราชาราชจัน
 ถัมภ์สมเด็จพระเจ้าฟ้าทระหะเก่าเคยฉลองพระเดชพระคุณมาแต่ก่อน แดเรา
 สองก็ได้รับพระราชทานพระพิพัฒน์ศักดิ์ยาในกรุงเทพมหานคร เมื่อ
 เจ้านายของเรากับ พระยาพระเชมร ผู้น้อยเป็น อันมากคิด การจันถัมภ์ ไปไม่
 ดุจจิตต่อกรุงเทพมหานครนี้ เราจะพลอยคิดเห็นตามไปด้วยก็ดี จะ
 หนึ่งความเสียไม่มี โบบอกเข้าไปให้ความทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท กรุง
 เทพมหานครก็ดี เห็นจะไม่สมควรแก่เราที่เป็นผู้ใหญ่อ่องใจซื่อสัตย์นนเคย
 ความซึ่งพระยาทั้งสองพูดกันนน องคสมเด็จพระอุไทยราชาราชจันถัมภ์
 ทราบแล้ว จึงได้คิดการนัดพระยาพระเชมรผู้ใหญ่อ่อง ให้ไป
 ประชุมกันเพียงในส่วนเป็นการมงคล มีบพิทาทย์ประโคนดีทิศ แด
 กระบวนตั้งกองรักษารอบแล้วจึง ให้จับพระยาจักรี พระยาตากาโหม ทั้งสอง

นั้น แด้วคิดกันว่าซึ่งพวกกษัตริย์เป็นอันคิดขบถต่อองค์สมเด็จพระอู่ไทย
 ราชาราชจัน แด้วตั้งให้ฆ่าเสียในสวนนั้น การนั้นก็เป็นทีที่สะอึกสะเทือน
 แก่สมเด็จพระมหาอุปโยราชสมเด็จพระมหาอุปราชแต่ทว่าองค์ดวงซึ่งไม่เข้า
 คิดด้วย สมเด็จพระมหาอุปโยราชจึงได้นัดพระยาสงครามเมืองโพธิ
 สัตว์ แต่พระยาพระเชมรอื่น ที่เป็นพวกไม่เห็นด้วยความคิดของสมเด็จพระ
 พระอู่ไทยราชาราชจันนั้น นัดให้มารบที่เมืองบรรทายเพชรแด้วจะนัก
 มารดาเสียหนีออกจากเมืองบรรทายเพชรในเวลาดวงคืน แด้วก็พากัน
 ไปอยู่เมืองโพธิสัตว์ แด้วยึดเอาเมืองอื่นหลายเมืองตั้งขัดแข็งต่ออำนาจ
 เมืองบรรทายเพชร แด้วก็มีใบบอกเข้ามายังกรุงเทพฯ ฟ้องกล่าวโทษ
 สมเด็จพระอู่ไทยราชาราชจันตามเหตุที่เป็นทางปวงนั้น จนถึงฆ่าพระยา
 จักร์พระยาตากโหมเสีย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระพุทธเลิศหล้า
 หนาดัย จึงทรงพระราชดำริพร้อมด้วยความคิดท่านเสนาบดี แต่ง
 ให้เจ้าพระยาอภัยภูธรซึ่งในเวลานั้นเป็นเจ้าพระยาขมราช เป็นแม่ทัพคุม
 นายทัพนายกองเป็นพระยาพระทองหลายนาย กับไพร่พลเครื่องธำครา
 อาวุธพร้อมควรปรารถนเป็นผู้มีอำนาจ ให้ยกออกมาเมืองเขมรเพื่อจะ
 ให้อำนาจต่อสมเด็จพระอู่ไทยราชาราชจัน แด้วสมเด็จพระมหาอุปโยราช
 ให้ปราชัยประยอมกันแด้วจัดแจงการ บ้านเมือง เสียให้เรียบร้อย โดยปรกติ
 เจ้าพระยาขมราชกับนายทัพนายกองกราบถวายบังคมดาออกมา ถึงเมือง
 บั๊ตบองแด้วคิดเห็นว่าถ้าจะมีหนังสือไปเชิญองค์สมเด็จพระอู่ไทยราชาราช
 จัน แด้วสมเด็จพระมหาอุปโยราชส่งฉนวน ให้มาพร้อมกันที่เมืองบั๊ตบอง

แล้วจะได้ว่ากล่าวโทษเกิดยจัดแจ้งการให้เรียบร้อยก็เห็นว่าจะหาไปไม่ จึง
 ได้คิดจะยกดงไปถึงเมืองบรรทายเพชรทีเดียว เพื่อจะว่ากล่าวให้
 พร้อมกันกับสมเด็จพระมหาอุปราชแสนก้องคังดวง แดพระยาพระเชมร
 ผู้ใหญ่ผู้น้อย เจ้าพระยาขมราชจึงได้บังคับให้พระยาสุรสงคราม คุมไพร่
 พลพอสมควรตรงเรือด่องไปทางทะเลสาบก่อน เพื่อจะให้ไปแจ้งความแก่
 องค์สมเด็จพระอุทัยราชาธิราชจัน แดพระยาพระเชมร แดไพร่บ้าน
 พลเมืองว่ากองทัพซึ่งยกออกมาครั้ง^{๒๕} ไม่ได้ประสงค์จะรบราฆ่าฟันวันดี
 เมืองเขมร เป็นแต่รับพระราชโองการออกมา เพื่อจะว่ากล่าวโทษเกิดย
 องค์สมเด็จพระอุทัยราชาธิราชกับสมเด็จพระมหาอุปราชพี่น้อง ซึ่งวิวาท
 กันนั้น ให้คืนดีกันเป็นปรกติแล้วจัดแจ้งการบ้านเมืองเสียใหม่ให้เรียบ
 ร้อย มิให้พระยาพระเชมรในเมืองนอกเมืองถือแยกย้ายเป็นสองพวก
 ตามเหล่า พระยาสุรสงครามยกไปถึงท่ากะพงหวด มีเขมรพวกองค์
 สมเด็จพระอุทัยราชาธิราชจันมากอยสัดกัดเอาปืนยิงห้ามไม่ให้ชนบท พวก
 พระยาสุรสงคราม ก็มีได้ยิงตอบโอบยิงห้ามให้รื้อฟังกำประกาศก็หาฟังไม่
 เอาปืนยิงไล่จนพระยาสุรสงครามถอยด่าไปหาแม่ทัพใหญ่ ฝ่ายองค์
 สมเด็จพระอุทัยราชาธิราชจัน เมื่อทราบว่ากองทัพในกรุงเทพมหานคร
 ยกออกไป ก็พานักมารดาครอบครัวบุตรภรรยาตรงเรือด่องทั้งบ้านเมือง
 เสียหนีไปเมืองญวน สมเด็จพระมหาอุปราชกับนักก้องคังดวงผู้น้องห้าม
 ปรามไว้ก็หาฟังไม่ มีเมืองญวนคุมเรือญวนขึ้นมาหลายลำป้องกัน พากัน

สมเด็จพระอุทัยราชาธิราชจันต้องลงไป สมเด็จพระมหาอุปราชกับนัก
 องค์คอง ด้วยเหตุที่ได้เกียดกันสมเด็จพระอุทัยราชาธิราชจันมิให้ไปหน
 ครั้นญวนพากันไปจนได้ก็มีความสะอึกใจกลัวภัยแต่ญวน จึงพากัน
 มารดาครอบครัวบุตรภรรยาบ้างไพร่ หนีออกจากเมืองบรรทายเพชร
 ขนมาหาแม่ทัพใหญ่ ขอให้ส่งเข้าไปกรุงเทพ ฯ จะได้เฝ้าทูลละออง
 รุดีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระพุทธเจ้ารัตนโกสินทร์ จักรบาท
 ความสมัครดีความรักดี ขอทำราชการฉลองพระเดชพระคุณในกรุงเทพ ฯ
 แล้ว ไม่สมัครอยู่ด้วยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฅ เมืองบรรทายเพชร เจ้าพระยา
 ยมราชแม่ทัพก็ได้ส่งสมเด็จพระมหาอุปราชกับนักองค์คอง เข้าไปยัง
 กรุงเทพ ฯ ตามสมัคร แต่สมเด็จพระมหาอุปราชนั้น ยังให้ตั้ง
 รอยุ่ที่เมืองโพธิ์สัตว์เอาใจเขมรไว้บ้านพลเมืองว่าเจ้านายยังมีอยู่ แล้ว
 เจ้าพระยายมราชจึงได้ยกลงไปเมืองบรรทายเพชร ครั้นนั้นเขมรครอบครัว
 พากันลงเรือต้องลงไปเมืองญวน ตามองค์สมเด็จพระอุทัยราชาธิราชจัน
 บ้าง เตรียมจะลงไปบ้างเป็นอันมาก เจ้าพระยายมราชได้ให้ประกาศ
 ห้ามปรามให้เขมรทั้งปวงชนอนุญตามภูมิดำเนา กองทัพเจ้าพระยายมราช
 ก็ตั้งรักษาอยู่ที่เมืองบรรทายเพชร ครั้นนั้นเมืองญวนยกขึ้นมาว่าแก่
 เจ้าพระยายมราชว่า นักองค์จันเจ้าเมืองเขมรไม่ได้เป็นขบถต่อไต่ฝ่า
 ละอองรุดีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพมหานครดอก เป็นแต่
 วิวาทกนกับเจ้าน้องชาย ๆ เข้าไปฟ้องกล่าวโทษ ฅ กรุงเทพ ฯ แล้ว
 ขอกองทัพออกมา นักองค์จันมีความตกใจกลัวจึงได้หนีไปพึ่งเมือง

ญวน ๆ ก็เป็นเมืองมีพระราชไมตรีกับกรุงเทพ ฯ อยู่ใกล้เมืองเขมร
จะพานักกองจันเจ้าเมืองเขมรคินมาเมืองบรรทายเพชร ให้เจ้าพระยา
ยมราชพาเจ้าน้องไปพร้อมกัน จะได้ช่วยกันว่ากล่าวโต้เถียงให้ตัดสิน
เด็ดเป็นปรกติ บ้านเมืองเขมรซึ่งอยู่ในระหว่างเมืองญวนเมืองไทยเป็น
เมืองใหญ่ทั้งสองจะได้อยู่เย็นเป็นสุข แต่ก่อนเมืองเขมรเคยประพฤติก่อน
น้อมคำนับแก่เมืองไทยเมืองญวนอย่างไร ก็จะให้ประพฤติก้อย่างเดิม

(ค้างอยู่เพียงเท่านั้น)

เรื่อง แห่พระราชสาส์นครั้งทูตไทยไปเมืองจีนแต่โบราณ

มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ
พระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยามที่ ๕ ในกรุงเทพมหานครประเทศบางกอก
ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ดำรัสสั่งเจ้าพระยารัตนวิเศษ
มหาโกษาธิบดี ผู้ว่าราชการฝ่ายกรมท่าว่าการต่างประเทศ โปรดเกล้า
โปรดกระหม่อม ให้พระราชทานพระราชนิพนธ์ไปประกาศแก่ผู้ซึ่งเป็น
กงสุล แด่ขุนนางผู้ว่าการกงสุลนั้นด้วยหรือกงสุลต่างเมืองทั้งหลาย บรรดา
ที่หนังสือสัญญาการรักษาทางพระราชไมตรีอยู่กับแผ่นดินสยามนั้น ที่มา
อยู่ในกรุงเทพ ฯ บัดนี้แคว้นใด แต่ซึ่งจะมาในเบื้องหน้าก็ หนึ่งให้
ประกาศแก่กงสุลฝ่ายสยาม แต่ผู้ช่วยราชการกงสุลซึ่งไปตั้งรักษาทาง

พระราชไมตรีอยู่ที่เมืองต่าง ๆ ห่างแต่ชนิดนั้นในบดินทกคหรือเบองหนากัด
 ให้ทราบพระราชดำริตั้งกันทั่วกัน ว่าถึงการรับพระราชดำรัสทั้งหลาย
 แดเห็นเห็นต่าง ๆ หรือรับเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งเป็นของทรงยินดี
 ของพระเจ้าแผ่นดินต่าง ๆ ประเทศทั้งหลายก็ดี หรือผู้ครองฝ่ายสยามก็ได้
 ส่งพระราชดำรัส แดเครื่องราชบรรณาการเป็นส่งของทรงยินดี ไปแต่
 พระเจ้าแผ่นดินสยามเก่าใหม่ส่งไปยังประเทศต่าง ๆ ทั้งหลายนั้น ซึ่งเป็น
 ทางพระราชไมตรีกับกรุงสยามหนักมีมากนัก หรือการรับทูตผู้ถือนับ
 แห่งพระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศทั้งหลายนั้นก็ดี แดการที่พระเจ้าแผ่นดิน
 สยามส่งทูตไทยไปต่างประเทศทั้งหลายก็มีหลายหนหลายครั้ง ก็เยี่ยง
 อย่างแบบแผนมาแต่โบราณ แดการใหม่ ๆ ก็มีอยู่เป็นตัวอย่างแฉ้วหลาย
 ครั้ง แต่การในโบราณนั้นว่าด้วยการรับทูตหรือส่งทูต รับราชดำรัสแฉ้ว
 ส่งราชดำรัสทั้งนี้ ได้พบจดหมายใจความของโบราณนั้นหลายฉบับเป็น
 แบบมา บดินทจะขอคักว่าแต่ต้น ๆ ว่าด้วยการรับพระราชดำรัสแฉ้วส่ง
 พระราชดำรัส แดรับส่งเครื่องราชบรรณาการ หรือรับทูตที่มาแต่
 ประเทศนั้น แดส่งทูตไปในต่างประเทศทั้งปวงนั้น เมื่อพิเคราะห์ไปตาม
 การต่าง ๆ ในประเทศทั้งหลายนั้น จะได้มีหนังสือสัญญากันว่าจะทำด้วย
 การค้าขายศ้อย่างน้อยอย่างนั้น ในหนังสือสัญญาก็ไม่มี ก็เป็นการแต่คก
 ดงตามใจเจ้าของแผ่นดิน ๆ เห็นควรจะทำอย่างไรก็ทำไปตามน้ำใจอย่าง
 น้อยอย่างนั้น หนึ่งการที่เจ้าแผ่นดินรับส่งราชดำรัสราชทูตนั้นด้วยอาการ
 อึกเกริกเพราะประสงค์เหตุที่ทำไปนั้น มีที่มุ่งหมายของพระเจ้าแผ่นดิน

ทงหลายนั้น ๆ อยู่ดองอย่าง ประการหนึ่งเพื่อจะอดยศอดศักดิ์ของตัว
 ให้แขกเมืองเห็นตามประเทศนั้น ๆ อีกประการหนึ่งจะแสดงความค่อน
 วนนับถือพระเจ้าแผ่นดินทงหลาย แดงกย่องพระเกียรติยศพระเจ้าแผ่นดิน
 ต่างประเทศ ให้เป็นการสมควรเสมอกับเกียรติยศของตัว ไม่ถูกลูก
 ลูกเขยเห็นว่าตนน้อยต่ำกว่าตัว การอนนเมื่อพิเคราะห์ไปแล้ว ก็เห็น
 ชัดว่า เป็นแต่การยอมตกลงตามใจของผู้เจ้าแผ่นดินจะอย่างไรก็ทำได้
 อย่างนั้น แต่ที่ในการรับสั่งราชดำเนินราชทูต ก็การอันซึ่งมีเกิดขึ้นใน
 ภายหลังนั้นชรอยกไว้ จะขอว่าแต่การรับแสดการส่งพระราชดำเนินไปเมือง
 จีนเป็นต้นเหตุเดิมมาหลายร้อยปีแล้ว เดิมแต่ก่อนนพระเจ้าแผ่นดิน
 ฝ่ายสยามกับพระเจ้าแผ่นดินจีน ก็ยังไม่ได้รู้จักเป็นทางไมตรีหรือทาง
 ค้าขายหนักเปด่า หนึ่งในเวลาดังไปก่อนนหลายร้อยปีมาแล้ว พระเจ้า
 แผ่นดินไทยในเวดาก่อนนั้นโง่งมหนัก ปราศจากวิริยปัญญาไม่รู้การอะไร
 ที่ห่าง ๆ ไกด ๆ ในต่างประเทศบ้างเคย ครึ่งหนึ่งพวกจีนเมืองกวางตุ้ง
 เข้ามาค้าขายในประเทศญวนแล้ว ก็เคยแวะเข้ามาขายของที่ประเทศไทย
 ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินโง่งมคบคิดเชอราชทูตไซ ชวนกันยินดีซื้อสินค้าของ
 จีนในตำเกานันไว้ใช้สอยชมเชย จีนหุดอกขายได้แพงมีกำไรมาก จีนใน
 ตำเกานันมีความยินดีที่สุด ฝ่ายไทยในเวดาก่อนนั้นก็มีความยินดีลุ่มหลง
 ชื้อของจีนรับไว้ใช้ในบ้านในเมืองไทยนี้ ครั้นภายหลังจีนทงหลายในเมือง
 ต่าง ๆ ก็มาค้าขายในแผ่นดินประเทศไทยเนื่อง ๆ จีนบางพวกมีความ
 ปรารถนาใหญ่เพื่อจะอยู่อาศัยในเมืองไทยนี้ เพราะประสงค์จะเก็บสินค้า

ของม้าต่าง ๆ ส่งไปขายในประเทศจีนนั้น จีนพวกที่คิดจะอยู่ในที่แผ่นดิน
 ไทยนั้น จึงให้เจ้าพระยาโกษาธิบดี ผู้ว่าราชการในกรมท่าหน้ากราบ
 ทูลแก่พระเจ้าแผ่นดินสยาม ว่าจะขออาศัยอยู่ในเมืองไทยนั้น เพื่อจะ
 เก็บสินค้าของม้าต่าง ๆ บรรทุกสำเภาไปขายในเมืองจีน แล้วจะได้
 เก็บเงินค่าปากเรือสำเภาส่งถวายแก่พระเจ้าแผ่นดินไทยด้วย ครั้นพระเจ้า
 แผ่นดินไทยได้ทราบการดังนั้นก็มีพระทัยยินดี จึงโปรดให้จีนพวกนั้นได้
 อยู่อาศัยในเมืองไทย เพราะเข้าใจว่าคบจีนจะมีประโยชน์ใหญ่ยิ่งรุ่ง
 เรืองนัก ครั้นภายหลังพวกเมืองนอกก็โดยสำเภาเข้ามาอาศัยทำมา
 หากินในเมืองไทยเป็นอันมาก มากจนทุกครั้งทุกปี แล้วฝ่ายไทยใน
 เวลานั้น ตัดใจคิดว่าจีนเป็นประเทศอันประเสริฐยิ่งกว่ามนุษย์
 ทั้งหลายแล้วเข้าใจว่าเมืองจีนอยู่ห่างไกลจะเป็นข้าศึกกับไทยไม่ได้ เพราะ
 เขตแดนไม่ได้ใกล้ติดต่อกัน หนึ่งพวกจีนที่เข้ามาค้าขายในเมืองไทย
 นั้น มาทางทะเลเป็นทางกันดารนัก ไปมาด้วยยากลำบากยิ่งกรรม
 เพราะเหตุดังนั้นจึงตัดใจรู้อย่างไรก็ว่าจีนจะเป็นศัตรูได้ ครั้นพวกจีน
 ทั้งหลายบางคนทำมาหากินมีเงินทองจนมากแล้ว จึงลงทุนซื้อสำเภา
 บรรทุกสินค้าต่าง ๆ ในเมืองไทยไปขายเมืองจีนได้กำไรโดยมากที่สุด จึง
 เด็ดอกซื้อสิ่งของที่ประหลาด ๆ ต่าง ๆ ในเมืองกวางตุ้งเดือกเอาแต่ที่ดี ๆ
 เข้ามาเป็นของถวายพระเจ้าแผ่นดิน แล้วกราบทูลสดรเดือกผู้มั่งคั่งต่าง ๆ
 ในเมืองกวางตุ้งด้วย ขณะนั้นพระเจ้าแผ่นดินไทยได้รับของถวาย แด
 เสนาบดีไทยได้รับกำหนดของพวกจีนนั้น ๆ ก็มีความยินดีโสมนัสมาก

เพราะหลงโลก ในเวลานั้นพระเจ้าแผ่นดินไทยมีพระราชประสงค์ จะแต่ง
 ตำเภากลางไปค้าขายที่เมืองจันทบุรี เพื่อจะเก็บเงินตราจัดซื้อสิ่งของ
 ที่ประหลาดมาใช้ในเมืองไทยบ้าง พวกจีนเหล่านั้นจึงมีอุบายกราบทูลว่า
 ไทยจะไปค้าขายในเมืองจันทบุรีไม่ได้ด้วยเหตุว่า พระเจ้าแผ่นดินไทยยังไม่รู้จักกับพระเจ้าแผ่นดินจีน ถ้าเรือสำเภไทยไปค้าขายที่เมืองจันทบุรีเมืองใด
 แล้ว พวกจีนนายด่านเขาจะจับเอาเรือนั้นไว้แล้วจะริบเอาของทรงตั้ง
 เพราะไม่ได้เคยไปค้าขาย เขาจะดำคึกคิดผิดไปว่าเป็นเรือขี้ศึกต่าง
 ประเทศ ด้วยจีนยังไม่รู้จักคนไทยเลย ถ้าพระองค์จะอยากไปค้าขายที่
 เมืองจันทบุรี จะต้องมีพระราชดำรัสและเครื่องมงคลราชบรรณาการพอ
 สมควร ให้ทูตไทยออกไปเจริญทางพระราชไมตรีผูกพันดินแดนมิตรกับ
 พระเจ้าแผ่นดินจีนเสียก่อน ให้รู้จักชอบอัธยาศัยแล้ว จึงจะได้ใช้สำเภ
 ไทยไปค้าขายในประเทศจีนได้โดยสะดวก พวกจีนเหล่านั้น กราบทูล
 เป็นกลอุบายต่อดวงยุงพระเจ้าแผ่นดินไทยให้หลงเชื่อแล้ว จึงกราบทูล
 ขอรับอาสาว่าจะนำพาทูตไทยไป ให้ถึงกรุงปักกิ่งคือเมืองหลวงของ
 พวกจีนทั้งปวง ขณะนั้นพระเจ้าแผ่นดินไทยก็ทรงเชื่อถ้อยคำพวกจีนยุง
 จึงโปรดให้เจ้าพนักงานจัดแต่งพระราชดำรัสฉบับหนึ่งเป็นอักษรไทย มี
 ความว่าขอเป็นทางพระราชไมตรีต่อกองปักกิ่ง เพื่อประโยชน์จะไปมา
 ค้าขาย พระราชดำรัสนั้นให้จารลงในแผ่นทองคำ แล้วม้วนไว้ในกล่อง
 ทองคำประดับพลอยต่าง ๆ ดี แล้วโปรดให้เจ้าพระยาพระคลังมีหนังสือ
 ฉบับหนึ่งไปถึงลิปุตาทัง ซึ่งเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ในกรุงปักกิ่ง เจ้าพระยา

พระคังมีหนังสือไปถึงคังคก คือเจ้าเมืองกวางตุ้งเป็นเมืองท่าค้าภา
 ฑ์ทางบกจะขึ้นไปกรุงปักกิ่งนั้น ครวงหนพวกจีนเหต่านจึงกราบทูลพระ
 เจ้าแผ่นดินไทยว่า ในเมืองจีนนั้นตามจีนที่จะแปลภาษาไทยได้ก็ไม่มี
 และคนที่จะแปลพระราชสาส์นไทยนั้นก็ไม่มี หนึ่งพวกข้าพเจ้าเหต่านเป็นผู้
 นำไทยไปจากเมืองไทยนั้น ครวงจะแปลเองก็ดูเหมือนจะไปแก้งพูดแต่
 ความชอบใจไม่มีหลักหยาย เพราะเป็นจีนอยู่ที่เมืองไทยนี้ เกิดอกว่า
 จีนที่เมืองจีนเขาจะไม่เชื่อแน่ เขาจะกดับสำคัญคิดผิด ๆ ไปต่าง ๆ แด
 ธรรมเนียมจีนเจ้าแผ่นดินจีนก็ทรงพระราชสาส์นด้วยพระองค์เอง ดิပ္บุคาทั้ง
 แดคังคกก็อ่านหนังสือเอง จะได้ให้ตามแปลก็หามิได้ ฝ่ายพระเจ้า
 แผ่นดินไทยในเวลานั้นหลงโหด เชื่อคำพวกจีนเหต่านกราบทูลหยด
 ดวงต่าง ๆ ซังโง่งเง่าทงพระเจ้าแผ่นดินแเดเส่นาบดี จึงยอมให้จีนพวก
 เหต่านนี้แแต่งพระราชสาส์นเป็นหนังสือจีน แดว่ารับตั้งว่าให้ตามจีนพวก
 นี้แแต่งคามดบับดำเนากความในพระราชสาส์น ซึ่งเป็นอักษรไทยแเดความ
 ไทย ฝ่ายพวกจีนทั้งหนักแแต่งยกย้ายเดี่ยใหม่ตามชอบใจของตัว ไม่ให้
 ไทยทราบด้วย ครวงแแต่งเป็นหนังสือจีนก็กดับความเดี่ยอย่างอื่น เขียน
 ใจความว่า พระเจ้าแผ่นดินไทยถูกชนย่นกั๊ยไปถึงพระเจ้าแผ่นดินกรุงปักกิ่ง
 ขออ้อนน้อมยอมตัวถวายเป็นข้าขอบขัณฑเฒมาอาณาจักร ของพระเจ้า—
 กรุงปักกิ่ง แดขอถวายเมืองเป็นเมืองก้องสามปีครึ่งหนึ่ง ขอฟังพระ
 บารมีพระเจ้ากรุงปักกิ่ง ซึ่งเป็นเอกอุตมยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินทงดวงทัว
 โลก จะขอให้พระเจ้ากรุงปักกิ่งทรงพระมหากรุณา อนุญาตให้ค้าภา

ของพระเจ้าแผ่นดินไทยได้ ไปมาค้าขายที่เมืองจีนเหมือนได้โปรดให้ข้อตั้ง
 ของบนสวรรค์ มาใช้ในเมืองไทยก็อดทะเลเกินดารนนเกิด ถึงหนังสือ
 ฉบับเจ้าพระยาพระคลังนั้นไปถึงตปฐาทัง แต่ตั้งตกทังต้องฉบับนั้น ตาม
 จีนเหตานั้น ก็กับเอาพระนามของพระเจ้าแผ่นดินไทยเป็นเจ้าของหนังสือ
 อ่อนน้อมไปถึงตงตกตกตปฐาทังไปหมดสิ้น ครั้นแต่งแฉดทงตาม
 ฉบับ จึงเอาฉบับของพระเจ้าแผ่นดินไทยมากวยาให้ทรงประทับตราตาม
 ธรรมเนียมพระราชดำสัน แต่หนังสือต้องฉบับซึ่งเป็นของเจ้าพระยาพระ
 คลัง เอามาให้เจ้าพระยาพระคลังประทับตรา ไปตามซึ่งการเป็นโดย
 ในหนังสือดำเนินไทย ข้อความในพระราชดำสันดังนี้ไทยได้ทราบความ
 ค่อภายหลัง ถึงกาลนานมากกว่า ๒๐๐ ปีเศษ คำว่า กุยนนแปลว่าถวยา
 บังคมหรือค่านับ คำว่า ก้องนนแปลว่าขอเป็นเมืองชนในบังคับ พระเจ้า
 แผ่นดินไทยแต่เสนาบดีไทยในเวदानันโง่มักง่ายนัก ไม่หาผู้อื่นมาอ่านแปล
 สอบสวนให้ฟังให้แน่แท้ก่อน ค่อนประทับตราในหนังสือจีนให้ง่าย ๆ
 หลับตานัก แฉดก็แต่งทูตานุทูตไทยผู้มบวรตาคักดีให้ออกไปกับพวกจีน
 เหตานั้นด้วย ยังซ้ำทรงตงพวกจีนเหตานั้นให้เป็นขุนท่งข้อใหญ่ แฉ
 ขุนท่งข้อน้อยเป็นผู้พาพวกทูตไทยไปถึงเมืองจีน คำว่า ท่งข้อน
 แปลว่าเป็นผู้ซึ่งนำข่าวสารต่าง ๆ พระเจ้าแผ่นดินไทยแต่เสนาบดีไทย
 ในเวदानัน พอใจนักไปแต่การข้างจะอดยศของตัว ว่าคักว่า
 มนุษยทงหลาย พระราชดำสันนหมเชิญเข้าไว้ในลึงเขียนดาจรคณาทง

แล้วยังคงบนพานทองคำสองชั้นคือพานแว่นฟ้า แล้วยังพานพระราช
 ดำรงบนบุษบกปิดทองมีคานหาม แต่พวกทูตานุทูตไทยที่จะไปนั้น
 ก็แต่งตัวจนเกินงามในเวลานั้น แต่ในเวลาก่อนนั้นเราจะเข้าใจว่าเป็น
 การดีแท้แต่งตัวสวมชฎาทองคำ ชนิดชฎาอินทร์พรหมมีท้ายเขียด แล้วยัง
 ประทับด้วยสร้อยมะยมทองคำพัวพันคอรูปร่าง เขาคิดเพ็ดเพ็ดไปแต่
 ฝ่ายจะดำแดงยศอดเจ็ก แลพระราชดำรัสเมื่อจะออกจากพระราชวัง
 กรุงเก่าหนักมีแห่แห่นออิง พานพระราชดำรัสหนักเชิญขึ้นบนพระยา
 นุมาศ แลมีเครื่องสูงเทวดาแห่หน้าหลัง มีแตรตั้งขกตองชนะพิณพาทย์
 พลถือธงค่าง ๆ บางดีแห่หน้าหลัง โห่ร้องอ้ออิ่งไปดงเรือเอกชัย เรือ
 รูปดีค่าง ๆ ยังมีเรือแห่เป็นขบวนหน้าหลังคังคับตามดงมาส่งจนถึงเมือง
 สุ่มทรปรากฏ แลด้วยขึ้นเรือใบน้อย ๆ เป็นเรือดำเตียง แต่ดงไป
 ในเรือแลมีหน้าซำให้มกตองชนะแตรตั้งขกตามไปประโคม เพื่อจะให้
 เป็นการดำรับยศพระราชดำรัสประโคมตามเวทเข้าค่ำ แดกดวงวันเต็ม
 ไป เวลานั้นพระเจ้าแผ่นดินไทยแต่เดิณบัดนี้ ก็มีแต่การชวนชวยแต่จะ
 แดดงยศอดอำนาจแก่เจ็ก ไม่คิดอายอดสูแก่ประเทศอื่นเลย การนี้
 ก็เพราะไม่พิจารณาด้วยปัญญาอันละเอียด ครั้นไปถึงเมืองจีนแล้ว พวก
 จีนที่เป็นที่ทองซือกก็พูดถกตีความเสียอย่างอื่นหมด พูดว่าธรรมเนียมไทย
 ซึ่งแต่งตัวอย่างธรรมดาอันอย่างหนึ่งดงนี้ แต่งตัวไปอย่างทูตไทยนั้น
 เป็นการแต่งโดยเคารพต่อพระเจ้ากรุงปักกิ่งถึงพระราชดำรัส แดการแห่
 แห่นโห่ร้องดงนั้น ก็เป็นการดีโดยความเคารพต่อพระเจ้ากรุงปักกิ่ง

๕๕
 ทงต้น ขณะพระราชดำเนินถึงเมืองจันทน์ พวกจีนที่เป็นผู้ดูแลบ้านเมือง
 เจ้าท่านจะได้ไหว้รับไทยก็หามิได้ ไทยก็ต้องแห่ห้ามบุษบกที่รับพระราช
 ดำเนิน ประโคมของศิวไปเอง ซึ่งไม่อดสูใจเลย แดกรังหนพวกจีน
 ดำที่เห็นท้องซ้อใหญ่และท้องซ้อน้อยนั้น จะรู้เห็นเป็นใจนัดหมายกับ
 ขุนนางจีนอย่างไรก็หาทราบไม่ เพราะมิได้มีในจดหมายเหตุโบราณนั้นไม่
 ได้พบหนังสือมีความแต่ว่าเป็นเรื่องราวว่า พระเจ้ากรุงปักกิ่งมีรับสั่งโปรด
 ให้ขุนนางเมืองจันทน์รับทูตไทยแด่พระราชดำเนินไทยกับทั้งเครื่องราชบรรณา
 การ รวมกันส่งขึ้นไปให้ถึงกรุงปักกิ่ง โดยการต่ออย่าให้มีเหตุร้ายได้เลย
 ก็กรังหนพวกทูตไทยได้ขึ้นบกแต่เมืองกวางตุ้งไปจนถึงกรุงปักกิ่ง รอน
 แรมไปถึงสามเดือนกับสิบห้าวันจึงถึงกรุงปักกิ่งโดยความยากนัก พระเจ้า
 กรุงปักกิ่งก็เสด็จออกมารับพระราชดำเนินแด่ทูตไทยรับเมืองไทยเป็นเมืองก้อง
 คือรับอย่างหัวเมืองจีน พระเจ้ากรุงปักกิ่งพระราชทานทองคำพระเจ้าแผ่นดิน
 ไทยเป็นเมืองก้องจันทน์มา คือเมืองไทยเป็นเมืองจีนแก่กรุงปักกิ่ง
 คำว่าทองนั้นเปรียบเหมือนว่าสัญญาบัตรทองเมืองทงหลาย หนังสือเครื่อง
 มงคลราชบรรณาการของไทยไปถวายพระเจ้ากรุงปักกิ่งนั้น รวมหมด
 เป็นราคาเพียงสักห้าสิบชั่ง ฝ่ายพระเจ้ากรุงปักกิ่งก็รักจะอดดมบัค
 แด่อำนาจแก่ไทย จึงตั้งเงินค่าจ้างจันทน์ราชบรรณาการไทย ตั้งแต่
 เมืองกวางตุ้งส่งขึ้นไปถึงกรุงปักกิ่ง คิดดูค่าจ้างจันทน์นั้นเป็นเงินมากกว่า
 ราคาเครื่องราชบรรณาการของไทยที่ออกไปนั้นหลายเท่าไม่คุ้มค่าจ้างพระ
 ราชดำเนินไทยนั้น ก็โปรดให้ห้ามไปทั้งบุษบกกับพาน ทูตานุทูตไทยก็ขึ้น

เกยจนรถไปทุกคน คนที่ห้ามพระราชดำดินแดนมทูนัน พระเจ้ากรุง
 บั๊กกิ่งก็ต้องจางจนห้ามต้นราคาค่าจ้างมาก เพราะจะแแต่ดงยกแก่ประเทศจีน
 ทงปวง ครนเมือกาดดองมาพระเจ้ากรุงบั๊กกิ่งก็ทรงคอบแทนเครื่อง
 บรรณาการมาให้แก่กรุงไทยนั ดิงของคอบแทนแต่ด้วนเป็นของมีราคา
 ทงนิน คือแพอย่างด้ด้ต่าง ๆ ราคาที่มากกกว่าเครื่องบรรณาการของไทย
 ที่ไปนหดายเท่า กิดราคาของคอบแทนกรุงบั๊กกิ่งต้องด้วนข้างหน้าข้างใน
 ประมาณ ๖๐ ชั่งเศษโกด้ ๗๐ ชั่ง ๗๐ ชั่งหรือ ๖๐ ชั่งทงนพระเจ้ากรุง
 บั๊กกิ่งขาดทุนเปล่าไม่มีกำไร แต่ว่าต้องจำเป็นจำทำเพราะว่าจะแแต่ดงยก
 อย่างน้อยอย่างนควย ฝ่ายติปุตาทังคือเสนาบดีในกรุงบั๊กกิ่งนั แแต่ดงคก
 เจ้าเมืองกวางคุง ทงต้องแห่งเขากั่มหนึ่งคือฝากมาถึงพระเจ้าแผ่นดินไทย
 เป็นหนังสือคอบตามหนังสือของไทยที่มิไปเป็นอักษรจีนนั แต่พวกจีน
 ดำที่เป็นท้องถิ่นก็พูดถดถับแก่ความเสียใหม่ว่า คราที่ประทับพระราช
 ดำดินนินคองหนึ่ง เพื่อสำหรับถวายเป็นพระเจ้ากรุงบั๊กกิ่งพระองค์เดียว
 เท่านั้นต้องใช้คองนต่างหาก แต่ที่คองประทับในหนังสือติปุตาทังแแต่
 ดงคกนคองใช้คองหนึ่งต่างหาก ฝ่ายจีนก็เชื่อเอาแต่ในหนังสือของไทย
 ที่เป็นอักษรจีนเป็นใหญ่หาได้สอบัศตราไม หนึ่งพระราชดำดินของ
 พระเจ้ากรุงบั๊กกิ่งนัเป็นหนังสือคอบท่อนหนึ่งแแต่ ม้วนเข้าไว้ในคอกไม้ใผ่
 ทาด์เหลือง เขียนเป็นรูปตัวมังกรห้าเศ้ หนึ่งคือหองนเขียนเป็น
 กระดาษด้เส้นประทงเป็นเม้ด ๆ ม้วนมุดูกไม้อยู่คาง มีหยกคิตท้าย
 ไม้คูกต้องข้างแแต่มีสายรัดผูกรอบด้คักทำค้วยหยกจาระไน มอบด้งให้

ทูตานุทูตไทยไปตามการเหมือนเช่นหนึ่งคือฝากกันตามเมืองต่าง ๆ ทงหลาย
 เช่นกับทองคราบบังคับไปยังหัวเมืองชนของพวกจีน จีนไม่ได้ยกย่อง
 นับถือเป็นพระราชดำตั้นด้นองคอบแทนในทางไมครั้นนเลย ฝ่ายพระเจ้า
 แผ่นดินไทยกับเดนาบตีในเวลานั้นไซ้ไม่รู้เหตุการณ์ทางห่าง ๆ ไกล ๆ ก็
 เข้าใจดำคัญคิดผิด ๆ ไปต่าง ๆ จึงปรึกษากันว่าพระราชดำตั้นของเรา
 เมื่อตั้งให้ทูตไทยไปนั้น ก็มีการให้แทนมากมายหลายอย่างต่าง ๆ ก็
 เมื่อพระราชดำตั้นของพระเจ้ากรุงปักกิ่งมาถึงแขวงกรุงไทยนี้แล้ว ถ้าเรา
 จะไม่มีการรับด้วยกระบวนให้แทนต่าง ๆ นั้น พวกจีนทงหลายที่อยู่
 เมืองเรา เขาก็จะมีความน้อยใจว่าเราไม่นับถือทางพระราชไมตรีของ
 พระเจ้ากรุงปักกิ่ง แล้วก็จะมีความคิดเห็นว่าเราชาวไทยไม่ยกย่องพระ
 เกียรติยศของพระเจ้ากรุงปักกิ่งให้เสมอกับตัวเรา เมื่อพระเจ้าแผ่นดิน
 ไทยเดท่านเดนาบตีไทย คิดพร้อมใจกันเป็นการตกลงดงนั้นแล้ว จึงได้
 จัดกระบวนให้แทนทงทางบกทางเรือ พร้อมมุดตามธรรมเนียมไทยไป
 รับพระราชดำตั้นของพระเจ้ากรุงปักกิ่งซึ่งคอบส่งมากับทูตไทยนั้น พวก
 ทูตไทยกับพวกจีนที่เป็นด้าม ท่องซื้อใหญ่ท่องซื้อน้อยพร้อมกัน ก็รับ
 เชิญพระราชดำตั้นของจีนมาเองน การให้แทนนั้นก็มิคุดจิงอาการคล้าย
 กันกับเมื่อให้ตั้งพระราชดำตั้นของไทยไปนั้น ครั้นพระราชดำตั้นของ
 พระเจ้ากรุงปักกิ่งมาถึงในกรุงไทยแล้ว เมื่อแปลดนั้นพวกจีนท่องซื้อที่
 เป็นด้ามก็คดับแปลดความกดับเอาชัวเป็นคเดียวหมด แปลดกลับว่าเป็น
 ทางไมตรีเดพระเจ้ากรุงปักกิ่งนั้นยอมรับไมตรีแก่กรุงไทย กรุงปักกิ่ง

ขอมรับกรุงไทยเป็นเมืองพี่น้องกันสนิท ตามแปลเป็นคำของจีนคอบมา
 ให้สัมพันธ์กับพระราชดำรัสไทยที่ส่งไปนั้น แด่หนังสือตีพิมพ์ทางแด่หนังสือ
 คังคกนนั้น ทั้งสองฉบับก็กดับแปลแก้ไขเป็นว่ามาถึงเจ้าพระยาพระคลัง
 ให้สัมพันธ์กับหนังสือฉบับไทยของเจ้าพระยาพระคลังดังไปนั้น อนึ่งจริงนั้น
 คังคกเดดิปุคาทั้ง เขาม่าถึงพระเจ้าแผ่นดินไทย ตามความในหนังสือ
 ของไทยที่เป็นฉบับหนังสือจีนส่งไปนั้น หนังสือหนังสือหองคือหนังสือของ
 กรุงปักกิ่งดังไทยให้เป็นเมืองชนนิน พวกดำมกักดับความแปลว่าเป็น
 หนังสือพระเจ้ากรุงปักกิ่งอวยชัยให้พรแก่กรุงไทยทั้งต้น ฝ่ายพระเจ้า
 กรุงสยามในเวลาดังวงแฉ้วนนั้น ก็เชื่อคือพวกที่องซื้อจีนไม่ส่งสัย เพราะ
 ว่าได้เครื่องบรรณาการคอบแทนของจีนกรุงปักกิ่งมามาก มีกำไรมากกว่า
 เครื่องบรรณาการที่ส่งออกไปนั้น มีกำไรราคาสูงขึ้นไปกว่าบรรณาการ
 ที่ส่งไปกรุงปักกิ่งนั้นหลายสิบชั่ง ฝ่ายเสนาบดีในเวदानั้นก็พดอยนิยมไป
 ดั้นไม่ขัดขวาง เพราะว่าได้ของคอบแทนแก่พวกจีนดำมที่องซื้อนั้นบ้าง
 เด็กน้อย แด่เมื่อพวกทูตานุทูตไทยไปครั้งแรกนั้น พระเจ้ากรุงปักกิ่ง
 โปรดยอมให้เรือดำเกาไทยไปค้าขายที่เมืองกวางคังแห่งเดียว แต่บ่ตะต้อง
 ดำเท่านั้น แด่พระเจ้ากรุงปักกิ่งโปรดให้คังคกเจ้าเมืองกวางคังจัดที่
 แห่งหนึ่งให้แก่ไทย พระเจ้ากรุงปักกิ่งโปรดพระราชทานที่แผ่นดินแห่ง
 หนึ่งที่เมืองกวางคังนั้นเรียกว่ากวงกวน เป็นที่ของไทยสำหรับทศไทยไป
 จะได้พักอาศัยจัดซื้อของต่าง ๆ ตามประสงค์ แด่ได้คักใหญ่ดีหลังเป็น
 ทัพพิ ครนบที่ตองจวนปักกิ่ง ฝ่ายคังคกเจ้าเมืองกวางคังมีหนังสือมาถึง

กรุงไทย ใจความว่าในมีหน้าให้พระเจ้ากรุงไทยแต่งขุนนางไปอังกษ
 ปักกิ่ง คำว่าก้องนั้นคือว่าอ่อนน้อม ครั้นพวกจีนท่องชื่อตามก๊กดัดแปล
 คำก้องกดับเดี่ยว่าเปิ่นเจริญทางไมตรี ด่ามกดับแปลความว่าพระเจ้า
 กรุงปักกิ่งมีความระดัดถึงทางพระราชไมตรีกรุงไทย ตามปีให้ไทยไปเฝ้า
 ครึ่งหนึ่งอย่าให้ขาด ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินไทยในเวลาต่วงแล้วนั้นคิดเพ็ด
 เพลินเกินนักด้วยว่าการค้าขายดำเภามีกำไรมาากมาย แต่ตั้งเครื่อง
 บรรณาการไปครึ่งหนึ่งครึ่งใด ก็มีกำไรมากกว่าบรรณาการของที่ส่งไป
 แล้วพวกทูตานุทูตไทยที่ออกไปเมืองจีนก็ได้เบียดแยงแต่หัวเมืองจีนต่าง ๆ
 นั้น ๆ กิจตชอของทิด ๆ ปรหตาด ๆ เอามาเป็นของถวายพระเจ้าแผ่นดิน
 ไทย แล้วกำหนดเสนาบดีไทย ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินไทยในเวลาต่วงแล้วนั้น
 ไม่มีความกระตาดกระเดื่อง ว่าถูกพวกจีนต่อตวงให้เดี่ยยส์ จีนตั้ง
 ให้ไปอังกษเมื่อไรก็ไปเมื่อนั้น ถูกตวงทงก้องทงชอไม่มีอายชายหน้า
 โง่งมฉายคตอดตงมาหลายชั่วอายุคน ความโง่งเป็นไปทงนคตใหญ่
 เพราะว่าหนังสือจีนรู้ได้โดยยากที่สุด ไม่เหมือนหนังสือไทยแะหนังสือ
 ต่างประเทศทงหลายพอจะรู้ได้บ้าง ก็ไทยแท้มิใช่บุครจีนจะรู้หนังสือจีน
 ก็ไม่มี ก็เมืองมฉายโง่งมาหลายชั่วอายุคนแล้ว พระเจ้าแผ่นดินไทย
 ทงหลายในเวลาก่อนนั้น แดเสนาบดีไทยก็โง่งมมาด้วยหลายชั่วแผ่นดินนั้น
 เพราะความมกง่าย ครั้นทูตเก่าแะตามเก่าตายไปหมดแล้ว ได้ยินว่า
 คราวหนึ่งมีตามจีนเป็นคนชอแปลความตามฉบับหนังสือจีนที่จริง แจ้ง
 ความจริงให้ท่านเสนาบดีฝ่ายไทยในเวลาต่วงแล้วด่าดบมานั้น ให้รู้แท้

แน่ว่าฉันคงจะคุ้มหมื่นคุณแคลนหมื่นหนึ่งตั้งมาให้ไปกอง คือให้ไปอ่อนน้อม
 ฝ่ายเสนาบดีไทยในเวลาดังนั้น ก็นำความกราบทูลต่อพระเจ้ากรุงไทย
 ในเวลาดำดับ ครั้นภายหลังพระเจ้าแผ่นดินไทยจะแต่งพระราชสาส์น
 ไปกรุงปักกิ่งอีก จึงโปรดให้จัดหาตามจันทที่ซื้อตรงมาแปลพระราชสาส์น
 ไทย แลหนังสือเจ้าพระยาพระคลังด้วยตามความในสำนวนไทยเขียนเป็น
 อักษรจีนส่งออกไปกับทูตานุทูตไทย ฝ่ายพวกจีนที่เป็นท้องซื้อใหม่ ๆ นั้น
 ครั้นออกไปถึงเมืองกวางตุ้งก็ไม่ไว้ใจ จึงเอาความไปแจ้งแก่ตงคกตาม
 ดำเนาพระราชสาส์นส่งไปนั้น ฝ่ายตงคกเขาก็โกรธทูตไทยตงคกเขาไม่
 รับรอง เขาได้ขับทูตไทยกลับมาโดยการขู่เข็ญว่า ถ้าจะขึ้นใช้หนังสือ
 เป็นอย่างใหม่นี้ ไม่ใช่เหมือนอย่างเก่าแต่ก่อนนั้นถ้าเขาไทยไปมาค้าขาย
 ดิบได้ความแน่แล้ว เขาจะริบเอาไว้เสียสิ้น ถ้าเขาเมืองจีนก็จะห้ามไม่ให้
 ไปมาค้าขายที่เมืองไทยดิบต่อไป ครั้นพวกทูตานุทูตไทยได้ถูกขู่เข็ญ
 ดังนั้นแล้ว ก็ต้องกลับมากองไทยแจ้งความกับเสนาบดีไทยทุกประการ
 ฝ่ายพวกพ่อค้าจำเภาจีนทั้งหลายในเมืองไทยนั้น บ้างมีญาติเคยไปมา
 ค้าขายที่เมืองจีน ก็ร้องทุกข์กระดืบกระด่ายขึ้นว่าขอพระเจ้าแผ่นดินได้
 โปรดการเป็นดังนี้ ฝ่ายเมืองไทยในเวลาดังนั้นไม่มีทางค้าขายกับเมืองต่าง
 ประเทศฝ่ายทางทะเล มีแต่เมืองจีนแห่งเดียวจึงยอมกันทำหนังสือไป
 ตามเคย แต่ฝ่ายฉบับเป็นพระราชสาส์นแท้อักษรไทยนั้น ก็ยังคงเขียน
 เป็นอักษรไทยไปเป็นทางไมตรียังเดิม หนังสือดำเนาก็ต้องแข็งใจข่มขืน
 มือเขียนไปเป็นหนังสือจีน ข้อความนั้นก็ต้องเก็บเอาความเก่าที่ตามจีน

หดอกดวงเขียนไว้แต่ก่อนนั้น เขียนไปให้เป็นที่ขอบอรรถมาดัยพวกจีน
 บกกิงพระราชดำรัสแต่หนังสือเดิมนามจดจนทมมาแต่เมืองบกกิงนั้น ครั้นมา
 ถึงเมืองไทยแล้ว ก็เขียนแปลอ่านให้ชอบหูไทยอย่างเช่นแปลมาแต่ก่อนนั้น
 เป็นตัวอย่างอยู่แล้ว แต่ว่าก็เอาออกอ่านออกกันเล่นในท้องพระโรงหลวง
 อ่านตามชอบใจไทยให้เพราะหูไทยเท่านั้น คนที่โง่เง่าไม่สู้รู้เท่าทัน
 ก็เชื่อเอาเป็นแน่แท้จริง ผู้ที่สู้บรู๊กถนหัวเราะไม่ใคร่จะได้ พดอยอดดูใจ
 ไปด้วย แต่เป็นการจำนงคองนั่งงูบเสียดเพราะไม่รู้ที่จะทำอย่างไรได้
 ธรรมเนียมนี้จึงเสียดับมาแต่โบราณมิใช่การใหม่ ๆ ในปัจจุบันนี้ ใคร ๆ
 อย่างพาโตที่กเอาไม่ได้

ว่าด้วยเรื่องเมืองจีนว่าให้เห็นเป็นการเดิมเดี่ยมาแต่เดิมดังนี้ ใน
 ธรรมเนียมที่ไหว้พระราชดำรัส ก็ทุกจีนนั้นจะมาตั้งพระราชดำรัสแก่
 เมืองไทยสักครั้งหนึ่งก็ไม่ม้เคย ดูจดหมายเหตุเก่าแก่ก็ไม่พบปะเคย ไม่
 ได้ยินว่าจีนมาตั้งบรรณาการไทยบ้างเหมือนเช่นอย่างเมืองอื่น ๆ ยังว่าได้
 ยินบ้างตามเวตา ที่ควรไปมาหากันตามเหตุนั้น อากาที่ไทยไปตั้ง
 บรรณาการแก่จีน ให้เดี่ยพระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดินไทยในเวลา
 ก่อนนั้น ความจริงเรื่องนี้ไทยจะได้ถูกรับถูกค้ด้วยกองทัพเมืองจีนนั้น
 หามิได้โดย เป็นเหตุเพราะในเวदानั้นดวงเด็กว่า ๕๐๐ ปีเศษ ด้วย
 ต้นเดิมเดี่ยธรรมเนียม เพราะไทยถูกล่อดวงจึงเป็นธรรมเนียมเดี่ยไป
 ตามกาถเก่าตนเอง หรือว่าไทยจะหมายพึงพาอาศัยจีน ให้อำนาจจีน

คุ้มเกรงปกป้องรักษาอะไรได้ก็ไม่เห็นเหตุเดียดก้อย่างหนึ่ง เป็นแต่ในเวลา
 ล่วงดับไปแล้วนั้น ไทยหุ้ตั้นคาคันจึงถูกล่อจึ่งถูกหลอกถูกลวงอย่างว่า
 มาแต่หงันแล้ว จึงได้ทำให้เสียพระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดินไทย
 ไปต่าง ๆ ครั้นเมื่อในเวลาภายหลังนั้นรู้ว่าถูกลอกถูกลวงแน่แล้ว
 ก็เพราะเมื่อการดำไปเสียมากแล้ว ก็เป็นแต่ว่าตกลงแต่คู่อย่างเมือง
 ที่ไกลเคียงต่าง ๆ ห่างแต่ซิดหงษ์ปวง คือเมืองมอญเมืองพม่าเมืองลาว
 เชียงรุ้ง เมืองลาวหลวงพระบาง แต่เมืองลาวล้านช้าง เมืองญี่ปุ่น
 เมืองลังกา และเมืองแขกพราหมณ์ต่าง ๆ นั้นเมืองเหล่านี้ พวกทูต
 ไทยมีคำยืนยันว่าได้พบปะทุกเมืองต่าง ๆ นี้ ไปส่งบรรณาการกรุงปักกิ่ง
 ๕๕ แล้วมีอีกหลายเมืองต่าง ๆ คือเมืองที่เคียงไทยเรียกว่าดิฉิวหุ้หุ้
 และเมืองไทรคองเมืองคำดี เมืองพราหไซมยังอีกหลายเมืองหลายชาติ
 ต่าง ๆ ทั้งนั้นต้องไปส่งบรรณาการกรุงปักกิ่งหงัน ๕๕ เมืองที่กล่าวมานี้ได้
 ยินทูตไทยว่า ต้องไปขอหองไปก้องไปซื้อกรุงปักกิ่งหมดหงัน ๕๕ ก็เมือง
 ไกลเคียงเหล่านี้เขาทำอย่างไทยก็ซันใจทำไปคล้าย ๆ กัน ด้วยภาษา
 ไม่ห่างกัน ไกลเคียงประเทศกันจึงต้องจำใจทำไปตามกันอย่างนั้น เพราะ
 แต่ก่อนนั้นไทยหุ้ตั้นคาแคบรู้จักแต่เมืองจันเท่านั้นเอง ไม่ได้รู้จักคบหา
 ในประเทศต่าง ๆ ที่ห่างไกลกันโนนา ๆ ประเทศ แต่การแห่พระ
 ราชดำเนินของพระเจ้ากรุงสยาม เมื่อเวลาไปก็ดี แต่การซึ่งแห่รับ
 พระราชดำเนินของพระเจ้ากรุงปักกิ่งเมื่อเวลามาก็ดี การทงนั้นก็เป็นการ
 ที่ไทยทำไปเอง เมืองจันแตกกรุงปักกิ่งจะได้ตั้งบังคับมากก็หาไม่ได้ หรือ

พระเจ้ากรุงปักกิ่งจะได้มีอำนาจบังคับตั้งมากี่หามิได้ เมื่อพระราชดำรัส
 ของไทยไปถึงเมืองจัน แต่ว่ายังอยู่ในมือทูตไทย ทูตไทยก็กระทำการ
 ประดัยศของไทยเอง คือประโคมแตรตั้งชกตองชนะบูชาพระราชดำรัส
 ทุกเวลาทุกคำทุกเข้าทุกกลางวันด้วย คือแสดงพระเกียรติยศพระเจ้า
 แผ่นดินไทยให้ปรากฏแก่ชาวจันทงหลาย ก็เมื่อทูตไทยได้ตั้งมอบพระ
 ราชดำรัสไทยไปแก่เจ้าพนักงานจัน ๆ รับไปนั้น พดจันเขาก็ห้ามไปทง
 บุษบกที่รับพระราชดำรัสไทยนั้น เครื่องพระราชบรรณาการเหล่านั้น
 จันก็บรรทุกต่าง หรือเกวียนไปตามลำดับทางบก ร้อนแรมไปตาม
 หัวเมืองทงหลายจนกราบท้าวถึงเมืองหลวงของจันคือกรุงปักกิ่ง ทูตไทย
 ทงหลายนั้น พดจันหัวเมืองก็รับชนเกยวชนแคว่ ห้ามต้องแต่งโคงเตง
 ไปตามทางใหญ่จันรับตั้งกันค่อ ๆ ไปตามหัวเมืองต่าง ๆ จนถึงกรุงปักกิ่ง
 แดการที่พดจันรับพระราชดำรัสเหตุคานทูตไทยไปตามทางนั้น จัน
 เหล่านั้นคิดเอาค่าจ้างรับตั้งทูตไทยเป็นการรายทางตามหัวเมืองค่าง ๆ แต่
 ค่าจ้างทงพระเจ้ากรุงปักกิ่งโปรดเสียใช้ให้แทนทูตไทย เพราะจะไว้
 เกียรติยศแก่ไทยจึงตั้งชกตองมากมาย เพราะการเสียค่าจ้างรับตั้งทูตไทยนั้น
 แดการซึ่งให้แทนตามธรรมเนียมรับพระราชดำรัสค่างประเทศ ซึ่งมีเป็น
 การธรรมเนียมสำหรับบ้านเมืองนั้น จันกรุงปักกิ่งไม่ได้แต่งการกระบวน
 ให้แทนรับพระราชดำรัสของไทยเลย เป็นแต่รับตั้งไปมาโดยการไม่มี
 ให้แทน เหมือนกับเช่นพ่อค้าไปมาตามทางนั้น หรือบางคราวพระเจ้า
 กรุงปักกิ่งมีหนังสือรับสั่งลงมาให้คังคกเจ้าเมืองกวางตุ้ง รับทูตไทยไว้

แแต่เมืองกวางตุ้งเท่านั้นเอง ด้วยที่กรุงปักกิ่งเกิดเหตุร้ายจาดจาดขึ้นใน
 เมือง หรือมีกิจอย่างหนึ่งอย่างใดที่ไม่ควรจะรับทูตไทยได้ในครั้งนั้น ดาง
 ที่พระเจ้ากรุงปักกิ่งไม่ส่งบายพระทัยด้วยอาการต่าง ๆ คงหมั้นในกรุงปักกิ่ง
 แแล้ว พระเจ้ากรุงปักกิ่งก็ไม่ยอมรับทูตไทยให้ขึ้นไปกรุงปักกิ่งกั่มบ้างดาง
 ครั้งดางคราว ถ้าครั้งใดคราวใดไม่ยอมรับทูตไทยดั่งนั้นแล้ว พระเจ้า
 กรุงปักกิ่งกั่มหนึ่งต้องรับส่งตงมาถึงเมืองกวางตุ้ง รับส่งบังคับให้ดั่งตค
 เจ้าเมืองกวางตุ้งรับเครื่องมงคดราชบรรณาการของไทยไว้ที่เมืองกวางตุ้ง
 แแต่ราชดำลัษณ์ไทยนั้นได้โปรดให้เจ้าเมืองกรมการที่เมืองกวางตุ้ง รับส่ง
 ขึ้นไปให้ถึงกรุงปักกิ่งโดยเร็ว เมื่อการเป็นดั่งนั้นน กรมการเมือง
 กวางตุ้งก็รับเชิญพระราชดำลัษณ์ไทยขึ้นผูกไว้บนหลังม้าเร็ว บังคับให้จัน
 พวกม้าเร็วรับพระราชดำลัษณ์ไทยเดินส่งกันค่อ ๆ ขึ้นไปเป็นลำดับตามหัว-
 เมืองของจัน จนถึงกรุงปักกิ่งแต่บุษบกหรือพานทองที่ทรงรับพระราช
 ดำลัษณ์นั้น ก็ตกอยู่ที่เมืองกวางตุ้งนั่นเอง พวกทูตานุทูตไทยก็ต้องรอ
 อยู่ที่เมืองกวางตุ้ง คอยฟังกระแแต่รับส่งพระเจ้ากรุงปักกิ่งจะโปรดประการ
 ไใด เมื่อพระราชดำลัษณ์ไทยที่พวกเจ้าพนักงานจันรับเชิญไปสถิตอยู่บน
 หลังม้านั้นคคคอยู่กับอานม้า ก็ไม่มีการประโคมแตรงดั่งชกตองชนะอะไร
 พระราชดำลัษณ์แต่คัจไปองค์เดียวหน้าเบตเดียวใจไม่มียศ พวกไทยก็ไม่ได้ไป
 ดำแดงยศกับจันปักกิ่ง ครวนการเป็นลำดับเวตามานนั้นไม่ช้า พวกเจ้า
 พนักงานจันม้าเร็วก็รับพระราชดำลัษณ์คอบมาแต่กรุงปักกิ่ง หนึ่งพระราช
 ดำลัษณ์กรุงปักกิ่งนั้น ม้วนอยู่ในกระบะอกไม้ไผ่ทาสีเหลืองผูกมากับหลัง

มาของพวกจีน มาเร็วมาดังถึงเมืองกวางตุ้งแล้ว คังคกเจ้าเมืองกวางตุ้ง
 เขาก็เรียกพวกทูตไทยมาที่เรือนบ้านเจ้าเมือง เขาก็มอบพระราชสาส์น
 คอบของพระเจ้ากรุงปักกิ่ง ตั้งให้แก่ทูตไทยเท่านั้นเองไม่มีการแก้แทน
 รับตั้งพระราชสาส์นอะไร หรือการเคารพรับตั้งพระราชสาส์นนึกไม่มี
 เลยแต่ตั้งอย่างหนึ่ง การแก้แทนรับพระราชสาส์นนัยไทยทำเอิกเกริก
 ไปเอง ไทยทำการเคารพนับถือจีนข้างเดียว จีนไม่เคารพคอบแทน
 บ้างเลย จีนรับเอาเปล่า ๆ แดตั้งให้ง่าย ๆ ไม่มีการเคารพนับถือไทย
 เลย ไทยมีให้ตั้งพระราชสาส์นไปกรุงปักกิ่งนั้น มีการแก้แต่ที่กรุงสยาม
 นั้นแต่ยังมีหน้าข้ามการประโคมต่าง ๆ ไปตามทางเรือ มีให้ด้วยเมื่อ
 ขนบกนนทเมืองจีน ไทยอยากอวดยศแก่จีนก็ทำตามใจไทยเอง จีน
 ไม่นำพาเอาใจได้ในการรับพระราชสาส์นของไทยนั้น ในเวดาก่อนที่
 ต่่วงไปแล้วนั้นไทยหุเคบตามัว จึงเดี่ยยศเพราะการเป็นดังนี้ ตำแดง
 ด้วยเรื่องตั้งและรับพระราชสาส์น ไปมาที่เมืองจีนกรุงปักกิ่งนั้นสันขอความ
 แต่เท่านั้น

ก็อาการที่พระราชสาส์นไปมาโดยเมืองต่าง ๆ มีเป็นครั้งเป็นคราว
 ไม่มีเป็นนิจเดิมเหมือนเช่นพระราชสาส์นตั้งไปกรุงปักกิ่งประเทศจีน ที่
 กล่าวมาแต่หลังนั้น หรือว่าเมืองใกล้เคียงกันกับเมืองไทย คือประเทศ
 ที่คิดคือใกล้เคียงเนื่องแนวแถวเดียวไปมาถึงกันแต่กันคามสมควร ครั้ง
 หนึ่งเป็นอย่างหนึ่งครั้งหนึ่งเป็นอย่างอื่น ตามเหตุการณ์ที่เป็นไปโดย
 เวดาควรกับเหตุอื่น ๆ ก็คือว่าแต่เดิมเมื่อครั้งเมืองหวดวงพระบางยังเป็น

เอกราชธานีใหญ่ในเวदानั้น หรือเมืองด่านข้างค้อเวียงจันทน์ก็เป็น
 เอกราชใหญ่ในฝ่ายทิศเหนือตะวันออกอีกตำบลหนึ่ง เมืองกัมโพชาคือ
 เมืองเขมรก็เป็นเอกราชใหญ่ตำบลหนึ่งข้างทิศใต้ เมืองหงสาวดีก็เป็น
 เอกราชใหญ่โตมีอาณาจักรกว้างขวางอำนาจมากในเวदानั้น ก็เมื่อใน
 เวदानั้นมีเรื่องเกิดเหตุกับเมืองหง & นเป็นครั้งเป็นคราว ถึงว่าพระราช
 ราชันของไทยกับเมืองหง & นได้ใช้ไปมาถึงกันก็มีอยู่ ปราบอยู่เป็น
 หลายครั้งหลายคราวในการไม่ครั้งบ้าง การศึกสงครามบ้างตามเวดา
 ถ้าเนาพระราชราชันเก่าที่เห็นต่อมาก็น้อยบ้าง ก็เป็นแต่จดหมายใจความ
 ไว้ในพระราชพงศาวดารมีบ้างเล็กน้อย จะเขาเป็นแน่แท้ชัดว่าเป็นคัน
 ฉบับเดิมไม่ได้ แต่ความในจดหมายเหตุนี้พระราชราชันที่ไปถึงกันกับ
 เมืองหงสาวดี โฉหารทั้งสองฝ่ายใช้ว่าพวกัน้องท่านตามข้างไหนชนมา
 มากแถมหมายน้อย . แต่ยศศักดิ์ก็คงแต่คงเป็นพระเจ้าแผ่นดินเสมอกัน
 ทั้งสองฝ่าย ไม่มีความหมิ่นประมาทกันเหมือนกรุงปักกิ่งตูลูไทย ครั้น
 กาลล่วงมาภายหลัง กรุงหงสาวดีมีชัยชนะแก่กรุงศรีอยุธยาแล้ว พระ
 เจ้ากรุงหงสาวดีทรงตั้งพระมหาธรรมราชาเจ้าเมืองพระพิษณุโลก ให้เป็น
 เจ้าแผ่นดินกรุงสยาม แต่บังคับให้ชนอ่อนน้อมอยู่ในอำนาจกรุงหงสาวดี
 ครั้นพระราชราชันที่มีระต้องใช้ไปมาถึงกันแต่กันนั้น ก็ยังคงใช้ว่าพระ
 ราชราชันของพระเจ้าแผ่นดิน ถึงกันแต่กันทั้งสองฝ่ายเสมออยู่ไม่ตดหย่อน
 ยศซึ่งกันแต่กัน แต่ฝ่ายไทยว่าเป็นการอ่อนน้อม ข้างฝ่ายกรุงหงสาวดี
 ว่ายกตัวสูงศักดิ์ใหญ่ไป ถึงกระนั้นก็ยังคงเป็นพระราชราชันออก

พระนามว่าพระราชดำรัสพระเจ้าแผ่นดินนั้น ๆ ทั้งสองฝ่าย ครั้นภายหลัง
เมื่อเวลาดวงแสด์ต่อมา พระเจ้ากรุงหงสาวดีมีอำนาจใหญ่ขึ้นดั่งดั่งพระ
ชนมายุ ฝ่ายไทยกลับแข็งเมืองกระด้างกระเดื่องไปไม่มีความอ่อนน้อม
ยอมชนอยู่ในอำนาจของกรุงหงสาวดีดุจแต่ก่อน กลับมีการศึกสงครามกัน
ต่อเนื่องไปอีกในระหว่างนั้น ไทยแถมอญได้เขียนหนังสือไปชวนไปทั้ง
ให้กันในหว่างศึกสงครามทั้งสองฝ่าย ดำนวนไทยใช้ว่าพี่ท่านน้องท่าน
ใช้ไปอย่างเก่า แต่ดำนวนกรุงหงสาวดีนั้นว่าผู้ศึกคิดเกินไป แแต่ยัง
คงเป็นพระราชดำรัสพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองฝ่าย ไม่ได้ดูถูกดูแคลนเหมือน
อย่างเจ๊กปักกิ่งดูถูกไทยว่าค่ากว่าจีนปักกิ่งดังดำนวนนั้น แต่ฝ่ายเขมร
นั้นเมื่อเวลาเป็นใหญ่แท้ ก็มีแต่การศึกสงครามกับไทยไม่หยุดหย่อน
พระราชดำรัสไปมาถึงกันในระหว่างศึกนั้น จะมีความว่ากันเป็นประการใด
ก็ไม่ทราบ เพราะไม่ได้เห็นจดหมายใจความคั่นฉบับ ครั้นภายหลังเวลาดวง
ไปแล้ว ฝ่ายไทยได้ไปครอบงำทำอำนาจให้เขมรพ่ายแพ้แก่ไทยแล้ว แล้ว
เขมรกลับกระด้างกระเดื่องแข็งเมืองขึ้นอีกเป็นหลายครั้ง ไทยต้องไป
ปราบปรามอีกทุกครั้งทุกที ครั้นภายหลังอีกนั้นเขมรกลับกระด้างกระเดื่อง
กับไทยอีกเฒ่า เมื่อทัพหงสาวดีมีมาตีกรุงไทยครั้งใดคราวใด เขมรก็มา
เข้าตีไทยทุกครั้งตามเวลาที่เห็นเหตุใหญ่กับมอญพม่า ครั้นไทยวาย
ศึกสงครามกับหงสาวดีกรุงไทยสงบอยู่ ฝ่ายเขมรก็มาอ่อนน้อมกับไทย
ดั่งเป็นหลายหนหลายครั้ง ครั้นภายหลังพระเจ้ากรุงกัมพูชาคือเมือง
เขมรนั้น แแต่ให้ทูตเข้ามาขอทำความสัญญาเป็นทางพระราชไมตรีกับ

ไทย ว่าจะไม่ทำร้ายแก่กัน ถ้ามีการศึกมาคิดเมืองแล้วจะต้องช่วยกัน
 ทั้งสองฝ่าย เป็นเมืองไมตรีกันแล้วขอแบ่งปันเขตแดนลงเป็นเด็ดขาด
 ครั้นไทยยอมพร้อมไปกับเขมรทำสัญญาเสร็จแล้วไม่ช้าไม่นาน ฝ่ายกรุง
 หงสาวดียกกองทัพมาจะทำศึกกับกรุงศรีอยุธยาอีก พระเจ้าแผ่นดินเขมร
 โปรดให้พระอนุชาธิราชมหาอุปราชยกทัพเข้ามาช่วยฝ่ายไทย ในราชการ
 ศึกหงสาวดีนั้น อุปราชเขมรมารถึงถวายเป็นมงคลแก่พระเจ้าแผ่นดินพระองค์
 ใหญ่ฝ่ายไทยเท่านั้น ไม่ได้คำนับพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองหรือพระเจ้าแผ่นดิน
 ที่ตามมา อุปราชเขมรยกตัวต่อเสมือกับพระเจ้าแผ่นดินที่ ๒ ที่ ๓ ซึ่งเป็น
 พระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหญ่ฝ่ายไทยในเวदानั้น ฝ่าย
 พระราชบุตรทั้งสองพระองค์มีความซนเคืองพระทัย จึงได้สำแดงอาการ
 ให้อุปราชเขมรรู้ว่าดูหมิ่น ฝ่ายอุปราชเขมรก็มีความพิโรธในใจ แต่
 ในเมืองไทยนี้ไม่ว่าประการใด ครั้นกลับไปกรุงกัมพูชานั้นจึงกราบทูล
 ยุยง พระเจ้าแผ่นดินกรุงกัมพูชาพระองค์ใหญ่ให้ทำร้ายต่างทางพระราช
 ไมตรีกับไทยเสีย ครั้นปีใหม่นี้ว่าไทยมีการศึกกับกรุงหงสาวดีอีก ฝ่าย
 เขมรยกทัพมาที่บ้านเมืองปตายุเขตแดนของไทย ที่อยู่ใกล้กับเขตแดน
 ของเขมรนั้น ฝ่ายไทยครั้นตั้งบการศึกหงสาวดีแล้ว ก็รู้ว่าเขมรขาด
 ความดี จึงได้โอกาสยกทัพไปปราบปรามเมืองเขมรครั้นนั้นเขมรยับเยิน
 มากจนเขมรตงตอซนดัดเสมือไม่ได้ ตงแต่ครั้นมาเขมรยับเยินมาก ครั้น
 ภายหลังเขมรมีใจเป็นแต่แปรไปปรวนมา เมื่อซนเคืองข้างไทยก็ไปพึ่ง
 ญวน เมื่อซนเคืองข้างญวนก็มาพึ่งไทย หรือตงที่ซนเคืองตนเอง

ฝ่ายไหนโกตช้างไทยก็ไปพึ่งไทย ฝ่ายไหนโกตญวนก็ไปพึ่งญวน การ
 เป็นแต่เช่นนี้มาจนสิ้นแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น ในระหว่างนั้น ได้เห็น
 หนึ่งคือฉบับเก่า ๆ ก็ยังคงเป็นพระราชดำรัสพระเจ้าแผ่นดินต่อพระเจ้า
 แผ่นดินถึงกันอยู่ ไม่ได้ตัดยศศักดิ์กันเช่นจีนกรุงปักกิ่งในเวลานั้น เขมรว่า
 ในพระราชดำรัสพูดค้ำอ้อนน้อม ฝ่ายไทยในขณะนั้นมิได้คำนวน
 ยักค้ำเป็นใหญ่เพราะมีอำนาจเท่าในเวลานั้น หนึ่งเมืองเวียงจันทน์
 หรือเมืองหลวงพระบางทั้งสองนคร แต่ก่อนเขาก็ไม่ได้ขึ้นแก่ไทยเขา
 ก็เป็นเอกราชใหญ่ ดูก็เหมือนเขาจะรู้สึกตัวว่าเป็นเมืองมีอำนาจน้อย
 ถึงเขาจะมีพระราชดำรัสไปมาถึงไทย ก็มิได้จะอ้อนน้อมค้ำแก่ไทย
 ไม่กระด้างกระเดื่อง ฝ่ายไทยก็มีพระราชดำรัสไปถึงเขาอยู่เนื่อง ๆ ก็
 เป็นแต่คำปราศรัยไม่ให้ขัดเคืองเลย ยกย่องพระเกียรติยศของดาวได้
 ให้เต็มอกกันมิได้ดูถูกดูหมิ่นเหมือนเช่นจีน ครั้นภายหลังกรุงหงสาวดีตั้ง
 แก่พม่า พระเจ้ากรุงอังวะแต่งพระราชดำรัส โปรดให้ทูตานุทูตมาเจริญ
 ทางพระราชไมตรีแก่กรุงไทย พระราชดำรัสของพม่าเขาก็ยกย่องไทย
 ให้เต็มอกกับเขา เขาไม่ได้ดูหมิ่นเลยดังเช่นจีนปักกิ่งนั้น แต่ทูตพม่า
 ที่มานั้น มักกระด้างกระเดื่องก่อความให้ขุนเคืองจนขาดทางพระราชไมตรี
 ไปด้วยเหตุต่าง ๆ นั้น เพราะว่าทูตพม่าต่างก็มิได้กินของที่เคยบาง
 ต่างที่ไม่อ้อนน้อมกับท่านเสนาบดีไทยบ้างเป็นเหตุดังนี้เนื่อง ๆ ว่ามาทางนี้
 ด้วยธรรมเนียมพระราชดำรัสไปมาที่เมืองโกตเคียงกันตามสมควร แต่

พระราชดำรัสที่ส่งไปตั้งมานั้น ดังที่ไม่มีเหตุร้ายแรงกั่มให้เหินห่าง ถ้า
 มีเหตุเกิดด้วยอาการไม่สมควรแล้ว ก็ไม่มีให้เหินเป็นแต่ตั้งไปกับทศน
 ว่าถึงกาลก่อนซึ่งพระราชดำรัสกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น ได้ตั้งไปมากับเมือง
 โกลด์เคี้ยงนั้น เป็นเหตุอย่างไรก็ว่ามาแล้ว ถ้าคิดจะว่าด้วยธรรมเนียม
 กรุงศรีอยุธยาตั้งพระราชดำรัสไปมากับเมืองไกล ๆ ห่างก็มิบ้าง คือได้ตั้ง
 แดรับพระราชดำรัสกับเมืองวิทันตากั่มบ้างหลายครั้ง แล้วกับเมือง
 สรวงเคี้ยงกั่มบ้าง กับเมืองสบันนีย์กั่มบ้าง ได้รับสมณอักษรดำรัสของ
 องค์ไปป้กั่มบ้าง จนภายหลังเมื่อจวนจะเลิกร้างแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา
 เท่านั้น ได้รับแต่ได้ตั้งพระราชดำรัสกับพระเจ้าดังกาทวูป ทรงพระนาม
 ว่าพระเจ้ากิติศิริครองเมืองกันตเป็นเมืองหลวงแห่งเกาะดังกาทวูป ก็การ
 รับแต่ตั้งพระราชดำรัสกับเมืองไกลห่างอย่างว่ามานั้น ได้จารึกอักษรลง
 ในแผ่นพระสุพรรณบัฏ เป็นพระราชดำรัสแผ่นดินทองคำทางดิน เมื่อ
 ได้รับพระราชดำรัสตอบของพระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศทั้งหลายนั้น ก็ยัง
 คงเป็นพระราชดำรัสพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองฝ่าย แต่มีให้เหินตั้งรับทั้งสอง
 ฝ่ายเสมอกัน แล้วบางครั้งบางคราวก็มิทูลไปมาตั้งพระราชดำรัสตอบ
 กันตามเวลาควรนั้นบ้าง ไม่เหมือนอย่างจีนกรุงปักกิ่งกั่มนั้นไทยไม่รับ
 ไทยไว้เป็นไมตรี การทงนตนเหตุใหญ่เพราะไทยถูกทอดกั่มดวง จึง
 เดี่ยพระเกียรติยศพระเจ้าแผ่นดินไทย ตลอดจนมาถึงกรุงเทพมหานคร
 ครั้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบการนี้แล้ว ก็
 กลับพระทัย หาได้ตั้งบรรณาการแก่กรุงปักกิ่งอีกไม่

(มีฉบับเพียงนี้)

เรื่อง จิตรกรรมที่เขียนในพระอุโบสถวัดทองนพคุณ

มีพระบรมราชโองการ มาณพระบิณฑุรส์ถึงหนาท ให้เผด็จ
พระราชคณะ แดพระครูผู้ครองพระอารามหลวง แดฐานานุกรม ผู้ช่วย
พระราชคณะในพระอารามนั้น ๆ ให้ทราบ ว่าจิตรกรรมกรข้างเขียน
ระบายรูปต่าง ๆ วิชาข้างอื่น ก็มีวัดเป็นที่ศึกษา ข้างวาดข้างเขียน
จะมีมาก่อออกจากวัด แต่ชายซึ่งจะหัดเป็นช่างเขียน ก่อการเรียนด้วยถือ
ถ่านไฟไปเที่ยววาดรูปต่าง ๆ ไว้ ที่ศาลาสะพานวัดฐานานุกรมบ้าง หรือ
ที่เรียนหนังสือก็มีกวดรูปต่าง ๆ ไว้ที่ท้ายกระดานเขียนหนังสือ ก็รูป
ที่ชายหนุ่ม ๆ เหล่านี้วาดเขียนไว้นั้น ก็เป็นแต่ลำแดงรูปภาพ ที่คน
อริยาศัยเรียบร้อย จะกล่าวว่าเป็นรูปลำแดงของคำขำโหด เด็ดเดียน
ของทมซอ ซึ่งคนมีหรือโคตบ่ปะดชาไว้ก็ริยาเป็นสุดจะออกชื่อไม่ได้
ของเช่นนั้นสำหรับออกชื่อใช้ในคำคำ แต่คนพวกนั้นดำคัญว่าเป็นของ
ประหาดเป็นของชั้น ก็พากันเที่ยวเขียนไว้เกลื่อนกลาดไปทุกหนทุกแห่ง
ทุกวัดทุกวา

บัดนี้บ้านเมืองคนมากประเทศก็ไปมา เที่ยวเดินเลือกชนพลกพด้าน
ไปทุกหนทุกแห่ง ก็เมื่อรูปอย่างนี้เที่ยวมีอยู่ในวัดวาอาราม ที่สมมุติว่า
เป็นที่อยู่ผู้มั่งคั่ง ดูก็ไม่ควรมัก ดูก็น่าอายนัก ทรงพระราชดำริเห็นว่า
ควรพระราชคณะพระครูฐานานุกรมจะเรียกร้องศิษย์วัดมาให้หมด ให้
ช่วยกันลบเสียอย่าให้มี จึงจะดีจะงาม ก็การนี้มีคนเขียนด้วยถ่านไฟด้วย

ดินสอดำแดงอื่น ๆ เป็นรูปภาพหยาบโตน หรือเป็นคิ้วหนึ่งคือดำว่าเป็น
 ของหยาบ เป็นของไม้ค้ำซึ่งเป็นที่ตะอาบอดสูของผู้หรือโอดค้ำปะ รูป
 ภาพ แดหนึ่งคือเช่นนี้ เมื่อมอยุ่ที่กาแพงวัด แดฝานั่งคักข้างนอก
 แดคอดสูค่าตาสะพานวัดเป็นที่คนเดินไปมากลุ่มไป ก็จะมีที่แก้คิดว่า
 ไครมาเขียนไว้ไม่รู้เคยได้ ถึงกระนั้นพระสังฆที่เป็นผู้ใหญ่ในอาราม
 เพิกเฉยเสียหนึ่งให้มอยุ่เปอนไปในพระอารามไม่ดบไม่ต่างเดี่ย ความครหา
 ก็จักตอยุ่แก่เจ้าของอารามเป็นที่อดสูร้าย ถึงกระนั้นรูปภาพที่เขียน
 วน ๆ วาย ๆ อยู่ข้างนอกนั้น ก็เห็นว่าเป็นอันคนคะนองเขียนเดิน พระสังฆ
 ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ในอารามก็ปรากฏแต่ว่าเป็นผู้เก้ยจคร้าน ไม่เอาใจได้ว่า
 อะไรจะงามจะไม่งามแก่วัดวาวิหาร ไม่ชำระสระล้างดบเดือนเดี่ย แต่ไม่
 ห้ามปรามศิษย์วัดที่ตนเองไม่ให้ทำอย่างนั้นเท่านั้น การไม่ปรากฏเดินไป
 ถึงว่าพระสังฆซึ่งเป็นผู้ใหญ่ในอารามเป็นใจด้วย ยังการเห็ดอดตามเกิน
 กว่านมอยุ่ เมื่อวัน ๗ ๆ ๓๓ ค่ำ ปีวอกโทศก (พ.ศ. ๒๕๐๓) เด็ดจ
 ๑๓

พระราชดำเนินไปพระราชทานพระปฏิณวัดทองนพคุณ ทอดพระเนตร
 พระอุโบสถเป็นของปฏิตั้งขรณ์ใหม่ ฝีมือการไม้การปูนการปั้นการเขียน
 แปลกประหลาดมากไม่เดี่ยอย่างของใคร ทำไปด้วยปัญญาที่เดี่ยหัด
 หนึ่งอย่างเก่า ทรงพระราชดำริเห็นว่าเป็นฝีมือช่างชอบกตอยุ่ทุกสิ่ง จึงได้
 มีพระบรมราชโองการดำรัสถามว่า พระอารามนี้ใครปฏิตั้งขรณ์ ใคร
 เป็นนายช่างให้การการช่างต่าง ๆ พระธรรมวโรดมถวายพระพรว่า

เป็นของดีปบุรุษหายกเป็นอันมากหลายรายเรียไรกัน แต่ผู้บังคับการข้าง
 นั้น คือพระครุگردิณสังวรผู้ครองพระอารามหลวง ให้การแนะนำให้ทำ
 ความขอใจของพระครุگردิณสังวรทุกประการ ครั้นได้ทรงสดับก็ทรง
 โสมนัสว่า พระอารามหลวงมากกว่ามากนัก สร้างทับกันถึง ๔ แผ่นดิน
 จนบัดนี้ในเดือนฤกษ์ขึ้นเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกฐิน วันละ
 ๔ พระอารามแต่ก็ยังเสด็จไปไม่ทั่วได้ วันซึ่งเป็นเขตกฐินไม่พอ ต้อง
 พระราชทานให้ท่านผู้อื่นไปทอดเสียดก็เป็นที่อนภัยพระอาราม การหลวง
 จะตามไปปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมให้ทั่วทุกหนทุกแห่งก็เป็นอันยาก เพราะ
 การหลวงอื่น ๆ ก็มีมาก ห้ามช่องโอกาสที่จะทรงพระราชดำริถึงไม่ พระ
 ครุگردิณสังวรเป็นพระครูผู้ใหญ่ครองพระอารามหลวง ไม่ตะเคยเพิกเฉย
 ให้พระอารามหลวงชำรุดทรุดโทรมไป ออกดำให้เอาใจใส่ชักชวนทายก
 ดีปบุรุษที่มีศรัทธา ให้มาบริจาครทรัพย์ ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถพระเจดีย์
 ในพระอารามหลวง ให้งามให้ดีขึ้น มีฝีมือช่างแปดกประเภท ดูเป็นที่
 เกิดเพ็ดใจเจริญพระราชหฤทัยได้นั้น พระครุگردิณสังวรก็มีความ
 ชอบมากควรสรรเสริญ ว่าดีกว่าพระราชาคณะและพระครูอื่น ๆ ซึ่ง
 ครองพระอารามหลวง ตะเมินให้พระอารามหลวงทรุดโทรมไปไม่
 ซ่อมแซมนั้น จึงได้ทรงพระราชดำริจะใคร่ทรงสถาปนาเดือนที่พระครู
 گردิณสังวร ให้เป็นพระญาณรังสี ที่พระราชาคณะสำหรับพระอาราม
 นั้น แต่ครั้นทรงพิเคราะห์ไปในจิตกรรมกรรมเขียนในพระอุโบสถนั้น
 รัคาญพระเนตรอยู่ห้องหนึ่ง ซึ่งเป็นห้องหว่างประคูดวงแดงประคูน้อย

หน้าพระอุโบสถ ตรงที่เด็จจรประทับแด่ทรงพระพักตร์พระพุทธรูปวิมา
 ไนส่วนเบื้องซ้าย ห้องนั้นเขียนเป็นรูปดัดแด่สร้าง แต่มีจักรกรรม
 ถ้าแดงเรื่องมหาเวทย์สันตราชคกณทัตศพรเขียนเป็นนันทุทยาน ในดาว—
 คิงส์สวรรค์ แต่มีปราสาทอันหนึ่ง มีรูปพระอินทร์แตนางผู้ตั้งนั่งอยู่
 ด้วยกันแต่สองรูป ก็ในนันทุทยานนั้นสวนเกิดอนกถาดดาตาขไปด้วย
 นางเทพนิกรอัสตรกัญญา เดินไปมาเก็บแต่ชมต้นไม้ที่มีดอกไม้ผลบ้าง
 ลงอาบน้ำในสวนสระโบกขรณีบ้าง ในรูปนางอัสตรกัญญาต่าง ๆ นั้น
 มีรูปอุณวยอยู่ถึง ๘ รูป ก็เป็นรูปเปิดผ้าห่มถึงตะโพกหนึ่งถ่ายปัสสาวะ
 บ้าง เป็นรูปยื่นแหงกผ้าห่มข้างหน้าบ้าง นางอุณวยนั้นนอนคว่ำไถ่
 ตะโพกขึ้นมา พันทาขึ้นมาไม่มีผ้าห่ม นางนอนหงายอุณวยนั้นนอนกาง
 คอ พันทาขึ้นมาผ้าห่มไม่มี นางนอนชันจากหน้าติดผ้าข้างหน้าแหงกอยู่
 จนถึงอุทรประเทศ นางนอนมดิดผ้าข้างหลังเปิดเห็นตะโพก นาง
 หกถมผ้าอุยหุด ก็ซึ่งรูปภาพศัตรีต่าง ๆ ถึง ๘ รูป เขียนไว้ดังนั้นก็
 รูปนางสวรรค์ ส่วนประดับประดามงกุฏ ประดับด้วยเครื่องอาภรณ์
 บิดทองคำเปลว เป็นรูปภาพพระบายอย่างดี มีไข่เป็นของเด่นที่ห้องนั้น
 ก็เป็นอยู่เบื้องหน้าพระอุโบสถ ตรงพระพักตร์พระประธาน ตรงที่
 เเด็จจรไปประทับ หรือเมื่อพระดังจะมีมาชุมนุมกันทำสังฆกรรมอุโบสถ
 กรรมก็จะต้องแต่ครูป็นอยู่จนถึงฆกรรมเด็ก ก็รูปภาพนางสวรรค์แปด
 คา ๘ รูปนี้ พระครูกรตีณสังวรให้การให้เขียนหรือ ๆ ข้างเขียน ๆ ไปเอง
 ถ้าให้การให้เขียนนั้นจะเป็นประโยชน์โทษผล เป็นปริศนาธรรมทาง

ดั่งเวชหรือทางเดือมิได้อ่างไร จึ่งให้เขียนไว้ ถ้าช่างเขียน ๆ ไปเอง
 ข่างเขียนนั้นเป็นคนดีหรือเสียจริต ถ้าเสียจริตทำไมจึ่งเขียนรูปภาพพระบาย
 ไต้งาม ๆ ไต่ดี ๆ ก็จจะว่าเขียนไว้ให้ชน ก็ของอะไรซึ่งจะเป็นที่เจริญใจ
 เพราะเห็นนั้น ด่างสิ่งเมื่อเห็นในที่แจ้งเป็นที่เจริญใจครั้นมาถึงในที่ดับ
 ก็จคิดไป เหมือนอย่างโชนละครพื่อนรำ ตกแต่งไปออกโรงในที่ห้องต๋นงาม
 จึ่งเห็นงามเป็นที่เจริญใจ ครั้นใครตบแต่งอยู่กับบ้านก็เห็นเป็นที่จคิดใจไป
 ก็รูปภาพเช่นนั้นไม่เป็นของดีในที่แจ้ง เหมือนอย่างจันเขาเขียนรูปเช่น
 บ้าง เขาก็เขียนได้ไว้ในกระจกที่มัตนชักบิดได้เปิดได้ในด้านหลัง เมื่อ
 ใครจะใคร่ดูเงียบ ๆ จึ่งชักเปิดออกดู หรือดางที่เขาเขียนได้ฝาตดับแล้ว
 เขาเอากะจกเปิดตาใจเหนือปิดเสีย เมื่อใครต้องการจะดูต้องเอาไฟต่น
 ให้ไขเหนือตะตายได้ออกจึ่งจะแแต่เห็นรูปคตตดงไปไต่ ดางที่เขาเขียน
 เป็นฉากม้วนเก็บไว้ เปิดดูเด่นในที่เงียบ ๆ ดางที่เขาเขียนเป็นแผ่นฉาก
 ไต่ในหีบมอใหญ่ ต้องมีสายชักจึ่งเปิดช่องที่ตาจะมอดูไต่ ในตำรา
 พระราชพิธีพิรุณศาตร์อย่างพราหมณ์ทำ มีบังคับให้เขียนรูปชายหญิง
 ซึ่งไม่มีม้านุ่นนอนขอฝน แแต่เขียนรูปเต่ารูปปลาซ่อนไว้ด้วย พระราชพิธีนั้น
 ต้องที่บังคับว่าทำในพระนครไม่ได้ ต้องให้ออกไปทำเสียดางทุ่งกตาง
 นา พันทางคนเดินไปมา

ก็แแต่พระครูฤทธิธิดังวร จะเป็นช่างผู้แะให้เขียนเองหรือ หรือ
 ว่าเมื่อช่างเขียนดงแล้วจะมีความชอบใจ จึ่งได้ให้ดินจางวางวัดแก่ช่าง
 ให้การนั้นเป็นเสร็จ หรือว่าจะเป็นแต่อุเบกขา แแต่ทั้งฐานานุกรม

แด่พระสงฆ์ในพระอาราม ซึ่งมาทำสังฆกรรมอุโบสถกรรมอยู่ในที่นั้นเนื่อง
 มา ย่อมให้รูปภาพ ๘ รูปนั้น ตั้งอยู่ในพระอุโบสถที่เฉพาะพระพักตร์
 พระพุทธรูปนั้นมา แด่ค่อนหน้าพระสงฆ์นั่งนั้น จะเห็นว่าชอบว่าควรว่างาม
 ว่าคืออย่างไรก็ซึ่งโปรดให้ประกาศมาทางนี้ เพราะทรงรำคาญพระราชหฤทัย
 ทรงพระราชดำริเห็นไปว่าไม่ควรจะให้รูปภาพเช่นนั้นอยู่ในที่ที่คนสมมุติ
 ว่าเป็นที่บริสุทธิ ถ้าจะแจ้งบทพระวินัยตามที่ได้ทรงศึกษา มา ว่าด้วย
 จิตรกรรมเช่นนั้น ก็มีที่ห้ามในสถานต่าง ๆ ก็มีอยู่เป็นหลายแห่ง คือ
 จักรทวนดึกขาบท แด่จักรตีพระดึกขาบท ในภิกขุโนวาทวรรค แด่
 ปฏิภาณจิตรในเสนาสนชั้นนี้เป็นต้น ก็มีอยู่หลายแห่ง ก็ซึ่งประกาศมา
 ทางนี้เพื่อจะใคร่ขอเสีย รูปภาพเช่นนั้นถ้ามีอยู่ในพระอุโบสถพระวิหาร
 แห่งใด ในพระอารามหลวง ให้พระราชกณะพระครูผู้ครองพระอาราม
 และฐานานุกรมจะแก้ไขเปลี่ยนแปลงเสียใหม่ให้ถูกต้องให้ดีจะได้หรือไม่
 แต่ที่พระครูกรตีณสังวร ให้ข้างเขียนไว้ ด้วยเห็นประโยชน์โทษผล
 อย่างไรให้ให้การมาจงแจ้ง

เรื่องพระรับผ้าหลวงไปแล้วไม่ครองฉลองพระราชศรัทธา
 มีพระบรมราชโองการให้กราบทูลกรมหมื่นบวรรังดี แด่เสด็จ
 พระราชกณะฐานานุกรมเปรียญแต่ลำดับ ที่จัดสรรมาบิณฑบาตเว
 ทงเจ็ดวันว่าของในการพระราชกุศลในการพระศพทรงน พระสงฆ์ราชา

คณะแต่เจ้าพระเจ้าเนร แต่พระครูมณีศยภักดิ์ได้ใคร่หมดทุกรูป ราชา
 คณะแต่เจ้าพระแต่พระครูบางรูปก็ได้ต้องซ้ำ คิดการคงแต่ได้กันต่อมา
 ฝ่าใตใรในการพระศพนกลงจะไม่สู้คิดด้วยมากกกว่ามาก ก็เห็นว่ายังด
 กว่าใตใรที่เรียกว่าใตใรตหน้าตายแต่ก่อน ฐานานุกรมแต่เปรียญที่ไม่ได้
 ใตใรที่อยู่ใบบินทบาทเวร กับพระสงฆ์อันดับที่จัดไว้สำหรับบิณฑบาตเวร
 ก็ได้ถวายจวรฝั้นหนึ่งดบงฝั้นหนึ่งยามหนึ่งทุกรูป จัวรดบงยามด้ารับหนึ่ง
 ไม่ได้ซื้อแต่ด้วยราคาเขาวัดช่ายง่าย ๆ ที่เรียกว่าเข่านนเดย เป็นของ
 ดงทุนทำทงดิน คิดราคาด้ารับหนึ่งเป็นเงินสิบดั่งได้ถวายพระสงฆ์ไป
 เหวระ ๑๕๐ รูป ทงเจ็ดเวรบิณฑบาตคิดเป็นพระสงฆ์ ๑๐๕๐ รูป จัวร
 ดบงยาม ๑๐๕๐ ด้ารับ คิดเริ่มราคาด้ารับดบงช้งหกคำดั่งบาท ฝ่าใตใร
 เช่นที่เรียกว่าเข่ากช่ายวัด ๆ เหวียง ๆ ใตใรระห้าบาทบั้งหกบาทบั้ง แต่
 ถัดดงทุนทำทงค้ำจ้งเย็บด้วยก็เป้นราคาดั่งใตใรระแปดบาททยอบแขบ ก็
 ไทยทานที่มีผู้ถวายพระสงฆ์มากมายหลายรูปอย่างน ในครั้งหนึ่งคราว
 เดียวก็ห่าง ๆ อยู่ไม่สู้มันัก

ใตใรในรายแปดสิบเป้นใตใรได้ถวายเมือวัน ๑๑ & ค่ำ ครัง

หนึ่ง ๓๐ รูปได้ถวายเมือวัน ๕๑ & ค่ำอีกครังหนึ่ง ๒๐ รูป ได้ถวาย

๑๓
 เมือวัน ๕๑ & ค่ำอีกครังหนึ่ง ๓๐ รูป เพราะถวายแยกครังแยกงาน

กันอยู่ดงน หาได้เห็นพร้อมกันไม่ ครันเมือวัน ๗๑ & ค่ำ ได้ให้

อารานนามารับบิณฑบาตที่พระเมรุพร้อมกันทั้ง ๘๐ รูป ได้ให้หมาย
 อารานหาว่าเป็นการฉลองผ้าไตร ได้ถวายผ้าขาวพับไปอีกรูปตะพับ
 เป็นการฉลองในงานนั้น ท่านทั้ง ๘๐ รูป ต่างองค์ก็เห็นจะเอาผ้าโน้นมา
 หุงบ้าง ผ่ามาห่มบ้าง ประปนไปซุกซนไป แต่หาได้ตรวจไม่ ได้เห็น
 ถนัดแต่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์รูปหนึ่ง ไม่เอาผ้าจำรับนั้นมาทางจำรับ
 เอาผ้าอันมาแน่แท้ไว้ในรายบิณฑบาตเวลานี้ก็ให้ประกาศอารานหาว่า ตั้ง
 แคว้น ๕ ๆ ๕ คำไปให้พระสงฆ์ในเวรบิณฑบาตหุงห่มผ้าที่ถวายไปในงาน
 พระศพทรงน ^{๒๕} แดกล้อยามที่ถวายไปในครั้งนั้นเข้ามา ^{๒๕} ^{๒๕} ^{๒๕} เวดะ ๑๕๐ รูป
 ทุกดวงทั้งเจ็ดดวงจะพระราชทานบิณฑบาตท่านเป็นการฉลองไทยธรรมที่พระ
 ราชทานไปแด่ดวงนี้ เพื่อจะให้ทอดพระเนตรเห็นพระสงฆ์บริภคจิวรสบง
 ย่ามที่พระราชทานไป เป็นอันมากเหมือน ๆ กัน ให้สบายพระเนตร
 ทั้งเจ็ดเวตา ถึงผ่านจะดีหน่อยชดช้อยก็ไม้อะไรนักหนา เวตาเดียว
 เป็นโรมี่ จึงได้ให้ประกาศไปดังนี้ แต่พระสงฆ์ที่วันนั้นต่างตาต่างใจ
 ตั้งแต่พระราชกณะผู้ใหญ่ตั้งห่มนประมาทราชตระกูล ประพฤติเหมือน
 เช่นเขาว่าชตาไม่พริบ เมื่อเวตาวัน ๕ ๆ ๕ คำ พระสงฆ์เวรวัดบวรนิเวศ
 เข้ามาบิณฑบาตในกำหนดนิมนต์เป็นที่หนึ่ง พระครูพุทธมนต์ปรีชารูป
 หนึ่งแล้ว ห่มผ้าเก่าหุงผ้าเก่าเข้ามาทางเครื่อง ได้ทรงต่อว่าก็เถียงว่าไม่ได้
 ไตรสังเค็ด ได้แต่ไตรสังดับปกรณ์ ก็ไตรสังดับปกรณ์นั้นนอยบาคาย
 หุงห่มไม่ได้แล้ว ไตรในราย ๘๐ ก็ได้ เอาไปไหนเดี่ยจึงหุงห่มผ้าเก่า ๆ

เข้ามาให้ขวงพระเนตร แคว้นต่างในราช ๑๕๐ นัน จะมีพระสงฆ์ได้นั่ง
 เข้ามาบ้างสักสององค์สามองค์หรือจะไม่ได้นั่งแทบทั้งเวรไม่แน่เลย แต่
 เห็นจะไม่ได้นั่งเข้ามาโดยมาก การก็ไม่ลำบากยากโง้งอะไรนักวังแก
 เปตา ๆ ที่ได้ไปแล้วจะไม่เข้ามาครบตามจำนวนก็จะมี เห็นฐานานุกรม
 ก็จะไม่ครบบ้าง พระพิรุณดำหัดงมาตองรูป ๗ ราชตระกูลก็มี
 อุปการะแก่พระสงฆ์มาก อื่น ๆ ยกเถี่ยเกิดคิดแต่ในคยภักดิ์พระราช
 คณะผู้ใหญ่รูปหนึ่งเดือนละ $\frac{๕}{|}$ ปีละตามชั่ง อย่างถดถงมาเดือน

ละ $\frac{๔}{|}$ ^๓ ปีละตองชั่งสิบเจ็ดคำตั้ง อย่างถดถงมาเดือนละ $\frac{๔}{|}$ ^๒

ปีละตองชั่งสิบคำตั้ง อย่างถดถงมากกว่าหนึ่งเดือนละ $\frac{๔}{|}$ ปีละ

ตองชั่งแปดคำตั้ง อย่างถดถงมาแต่พระปลัดคำแห่งใหญ่เดือนละ

$\frac{๓}{|}$ ปีละตามสิบหกคำตั้ง พระครูบางองค์เปรียญเจ็ดประโยคเดือน

ตองสิบบาทปีละตามสิบคำตั้ง เปรียญหกประโยคห้าประโยคแต่พระครู

ปลัดแต่พระครูเจ้าอธิการเดือนละแปดบาทปีละชั่งคำตั้ง เปรียญสี่

ประโยค แต่พระครูนิตยภัตบางรูปเดือนละหกบาทปีละสิบแปดคำตั้ง

เปรียญตามประโยคแต่ฐานานุกรมตามัญญแต่พระสงฆ์อนุจร ในพระอาราม

หลวง เดือนละตองสี่ตั้งปีละหกบาท ถ้าปีมีอธิกมาสก็ได้เติมเพิ่มประจำ

เดือนทุกรูปตามจำนวนนิตยภัตคงแต่ $\frac{๕}{1}$ ตงไปจนต้องตั้ง

จำนวนพระสงฆ์ฆนิตยภัตบรรดาคักัด นิตยภัตด้ามัญก็เป็อันมาก
เดือนหนึ่งถึง ๕๐๐๐ รูปเศษเงินจ่ายเดือนหนึ่งเจ็บสิบชงชนไป ถ้าใน
พรรษกาลจำนวนพระสงฆ์ฆนิตยภัตต้องตั้งชงชนไปถึง ๑๐๐๐ เศษ
๒๐๐๐ เงินหลวงที่จ่ายเป็นนิตยภัตพระสงฆ์ฆนิตยภัตถึงพันชงเศษ แต่ถ้าวา
พระสงฆ์ ๕ คงแต่พระราชกณะฐานานุกรมผู้ใหญ่ผู้น้อยตงไปจนพระสงฆ์
อนุจร ถ้าคัญเดี่ยวเหมือนกักับคุณแตกคุณเดือนเป็นด้ามัญทั่วโลกไปไม่มี
ใครคิดถึง มีแต่คุณกุดคุณค่าง ๆ อ่อนนวยขอให้ผลดองศรัทธาเดื่อมิได้
บ้างก็เพิกเฉยเดี่ยวเอาแต่ใจตัว ข้าราชการฝ่ายคฤหัสถ์เข้ามารับราชการ
ในวังเห็นดเห็นอยดงเอาเหื่อต่างนากดบไปบ้านมือเปด่า ๆ ทุกวัน ๆ จะ
ไปบ้านมือไม่เปด่าก็มี บัตะหนแต่เมืออนรบเบยหวดคดงกระหนกได้นอยกว่า
พระสงฆ์โดยมาก ๆ

ดวณพระสงฆ์ฆนิตยภัตเข้ามาในวังวันไรกดับไปมือเปด่าก็ไม่มี มีแต่พวก
พระปริตรามัญเข้ามารับราชการในวังแต่กดับไปมือเปด่า ถึงกระนั้น
รุ่งเช้าชงเจ้าพนักงานก็เอาข้าวบาตรไปตั้ง นอกนั้นเดื่อองค์ไรเข้ามา
ควราวไรที่จะกลับไปมือเปด่าก็ไม่มี โดยเต็มทักได้ข้าวแดงบไปให้ศิษย์กิน
ว่ามาทงนเป็นความจริงแต่พระสงฆ์ได้ยินแต่กจะนิหนทาวว่าดำเด็ก ว่า
ทงนก็ไม่ได้ตงจะดำเด็กคอก ว่าด้วยคิดถึงพระพุทธุฎกาพระสัมาตัม
พุทธเจ้าตรัสไว้ว่า กตัญญูกตเวทิต์ ทูลละโท โลกัตมิง บุคคลที่รู้คุณท่าน

ผู้คนที่แกแหวหรือทำคุณท่านผู้คนที่ทำแกแหวให้แจ้งให้ประจักษ์นั้น หาได้
ด้วยยากในโลกล พระพุทธปฏิภานนั้นเห็นว่าจริงว่าแท้ทีเดียว จะสรรเสริญ
พระพุทธปฏิภานดอกจึงไดวา ดังนี้ ฯ

๑๓
แต่เมื่อวัน ๗ ๖ ๕ คำ ได้ให้หมื่นต๋พระสงฆ์ ๘๐ รูป ซึ่งได้รับ
ใต้อย่างดีมีบริวารต่าง ๆ เป็นบริวารมีราคาประมาณรูปหนึ่งได้ไป
ซึ่งหนึ่งเศษทุกรูปนั้น ให้มารับบิณฑบาตฉันพร้อมกันที่พระเมรุเป็นการ
ฉลองผ้าไตร ก็กลัวจะเข้ามาเห็นน้อยเปลวกลับไปมือเปลว จึงได้พระ
ราชทานผ้าขาวพับไปรูปละพับด้วย ถึงกระนั้นพระราชประสงค์ก็ว่าจะ
ฉลองใครให้ได้ทอดพระเนตรเห็นให้พร้อมกันทั้ง ๘๐ รูปนั้นก็ไม่ได้
ดังแต่จะพระพุทธโฆษาจารย์เป็นหัวหน้า ก็เข้ามาขุดพระราชประสงค์
ครึ่งหนึ่งเสียก่อนแล้ว บัดนั้นถ้าจะให้เจ้าพนักงานไปอาราธนาพระสงฆ์
ที่ได้ไตร ๘๐ รูป นั้น ครองใครจำพวกนั้นถอยมาจำพวกนั้นถอย
จำพวกนั้น เข้ามาให้พร้อมกันที่พระที่นั่งอนันตสมาคม ถวายอนุโมทนา
ให้เจริญพระราชศรัทธาเต็มใจได้อีกครึ่งหนึ่งเปลว ๆ ไม่พระราชทาน
อะไรแล้วให้กลับไปด้วยมือเปลว ก็ที่ไหนจะสำเร็จคงจะบิดพลิ้วไปต่าง ๆ
ไม่มา เพราะรู้แล้วว่าจะไม่ได้อะไรหรือถึงจะมาบ้างก็เป็นผ้าดำรับ
อื่นบ้าง ย่ามอื่นบ้างย่ามอื่นบ้าง พัดเดิมอื่นบ้างพัดเดิมนั้นบ้างพัดอม ๆ
แพดม ๆ ไปไม่เหมือนกัน ไม่ให้พนักงานไปอาราธนาแล้ว ถ้าจะให้
ไปอาราธนาพระสงฆ์ก็จะตบคมราชตระกูลเสียหนักเข้า ด้วยนั้นจะขอว่า

เดียงทายมา เพราะท่านทรงปวงกรุณาอดหวงเมื่องกชนแก้วดีในกรุงเทพฯ
 อดคุณน้อยกชนแก้วผู้ใหญ่ พระสงฆ์ ๘๐ รูปที่ได้ใคร่ได้ไทยธรรมไป
 กรุงจากตวงกนน้อยหมด ถ้าท่านจะชักชวนกันเองท่านผู้ใหญ่จะชักชวนผู้น้อย
 พร้อมใจกันห่มผ้าไตรจ্বরไน ๘๐ ตำรับนั้นให้เหมือนกัน แลถ้อยยาม
 ถือพุดตำรับนั้นเข้ามาถวายเถาดีพ่อนุโมทนาดีเวตาหนึ่งก็คงจะได้ จจะว่า
 ไม่ได้ดั่งมนุษย์จะถ้อยนำข้ามทะเลไม่มีเรือไม่มีแพ หรือจะเหาะไปใน
 อากาศนั้นก็หาไม่ ถ้ากตัญญูกตเวทิตาหาง่าย ก็คงจะมีผู้คิดมผู้ชวน
 แลผู้ทำตาม ถ้าว่ากตัญญูกตเวทิตาหายากแล้ว การพระราชประสงค์คน
 คงจะไม่สำเร็จ ว่าดั่งนี้โดยเดียงทายมาเพื่อจะให้เห็นความจริงเดินเดื่อ
 หั้นประมาทที่กล่าวก่อนน ๗

ถ้าพระสงฆ์ได้ขึ้นคิงแล้ว ก็คงจะยกศัพท์อดตุ กแกพูดว่าไม่มี
 โอกาสค้ำขอเดียงย่ำว่าเดย เว้นแต่เวตาที่ไม่เดีจ้อยพระราชวังในการ
 บางคาบกำหนดพระราชดำเนิน ถ้าเดีจ้อยอยู่ในพระราชวังแล้ว ถ้าท่าน
 หง ๘๐ รูปนั้นพร้อมกันเข้ามาถางคินจะรับถางคิน เข้ามาถางวัน
 จะรับถางวัน เมื่อมาพร้อมกันเมื่อไร ถึงเดีจ้อยข้างในให้มัจจดหมาย
 ดั่งให้สังฆการีกตอดกษณกตมหาดเดีกกตกรมวังกต ดั่งจดหมายเข้าไป
 กราบทูลจะเดีจ้อยออกรับ การที่ในพระราชวังหัดช้องไม่มีดอก อย่าว่า
 ไม่มีโอกาสยกศัพท์อดตุ กแกไป เห็นว่าการเรื่องนก็จะไม่สำเร็จเพราะ
 พระสงฆ์ตนเอง ๗

อธิบายชื่อสงกรานต์พระอาทิตย์เดินบ่ตเห็นบ่ตไต่

ในคำโหรหมายสงกรานต์อย่างเก่า ร่างตามแบบเคยใช้ดีบ่ ๆ มา
แต่โบราณว่าคังน ผลิตนาย พลุ, อาจินต, ดำมัญ, สงกรานต์
เป็นตามประการคังน อธิบายเป็นด้ามัญทั่วทุก ๆ ประเทศในลัทธิชมพู
ทวี่บ่ คำว่า พลุสงกรานต์ อาจินตสงกรานต์ ดำมัญสงกรานต์
ตามประการนนั้น อะไรเป็นพลุสงกรานต์ อะไรเป็นอาจินตสงกรานต์
อะไรเป็นด้ามัญสงกรานต์ ไต่ตามโหรแตงนักปราชญ์ราชบัณฑิตเป็น
อันมาก ทุกวันนหกห้ามใครรู้เข้าใจไม่ ก็คำด้ามค่านมอยู่เป็นแนคังน
ก็เป็นทรวาเป็นรอยทางเดินความอดกรูของมูรูเก่า เมื่อเวลาตำราโหร
ศาสตร์โบราณในเมืองไทยยังมีบริบูรณ์อยู่ ครนเมื่อบ้านแตกเมืองคิน
ตำราโบราณด้ามัญไปจิงไม่มีผู้เรียนรู มีแต่ผู้ตอกโครงหมายเก่ามา
เขียนยกคัพท่อดคณใจ คำแดงคัวว่าเป็นมูรูแต่เปิดอกแต่ผิวคินเอาเนอ
ในไม่ได้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคินตำราก่อ ไปได้
ในหนังสือตำราสังคฤต ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิต คำแดงความ
ให้ทรงพระสันนิษฐานได้ในชื่อสงกรานต์เหล่านี้ แต่ชื่อว่าพลุสงกรานต์
อาจินตสงกรานต์นั้น ทรงพระราชดำริว่าผู้เขียนค่อมาเห็นจะเขียนผิดไป
เพราะในพระตำราที่ทรงคินได้ว่า ชฎีคังนสงกรานต์ แฉอัยนสงกรานต์
ไม่ว่าพลุสงกรานต์ อาจินตสงกรานต์ ชฎีคังนสงกรานต์ ที่เรียกว่า

พลุส่งกรานตนั้น คือวันเมื่อพระอาทิตย์ขึ้นฐานดวงเด็กดังทุกที่ จนถึง
 เด็กที่ลุกไม่เด็กค่อลงไป ยืนอยู่หกวันหรือเจ็ดวันก็เวลาย่ำท่ามกลางของ
 วันเหล่านั้น ชื่อว่าฆูตคีตังกรานตเห็นอ บคนอยู่ในเมื่อพระอาทิตย์โคจร
 ราคี่เมถุน ๓๘ องค์ค่าเศษ อาศัยสถานทนแดฆูตคีตังกรานตนั้นในคัมภีร์
 สุริยศาสตร์ว่าบังคับในวิรัชจรูระวิมต ให้ตั้งมรัชมพระอาทิตย์ตั้ง เอา
 ๒ ดบราคี่ ๒๐ ดบองค์ค่า แต่ในคัมภีร์สุริยศาสตร์ดำรำ ทำคำนวณโดย
 จำนวนลิตดา บังคับให้ตั้งมรัชมพระอาทิตย์คิดเป็นลิตดาตั้งแล้ว จึงเอา
 ๔๗๗๗ ดบ แต่ ๔๗๗๗ นั้นเป็นลิตดาของ ๒ ราคี่ ๓๘ องค์ค่าตรงทีเดียว
 แต่ตั้งคัมภีร์สุริยศาสตร์มาบังคับให้เอา ๒๐ ดบองค์ค่านี้ เห็นจะลิตดทริว่า
 เห็นพระอาทิตย์กลับโคจรวันไร วันนั้นเป็นฆูตคีตังกรานต แต่ข้างคัมภีร์
 สุริยศาสตร์ดำรำมถัน เห็นจะคิดโดยละเอียด ว่าพระอาทิตย์เด็กดังที่ลุก
 หยุดอยู่หกวัน ก็ดำรำวันข้างคัมภีร์มณฑตพระอาทิตย์ ก็เห็นจะยัง
 เด็กดังอยู่ดำรำวันข้างหลัง เห็นมณฑตพระอาทิตย์ก็จะเริ่มโคจรแล้ว
 แต่ไม่เห็นถนัด เพราะการละเอียดคนก็จึงดูเป็นหยุดอยู่ ซึ่งว่าคัมภีร์เป็น
 แต่ตามดำรำสุริยศาสตร์ดำรำมถันได้ ดูเหมือนว่าฆูตคีตังกรานตนั้นยืนอยู่
 แห่งเดียวไม่เดิน ว่าที่แท้ฆูตคีตังกรานตในราคี่เมถุนนั้น หรือจำนวน
 ๒ ราคี่ ๒๐ องค์ค่าตามบังคับสุริยศาสตร์ แต่ ๔๗๗๗ ตามบังคับสุริยศาสตร์
 ดำรำมถัน ก็เป็นคัมภีร์มรัชมออกสำหรับพระอาทิตย์ ตั้งหนังสือมรัชมออกที่ทำ
 แต่ออกพดนั้น สำหรับบมรัชมจันทรกิต หรือมรัชมอาทิตย์ที่ดับแล้วด้วย
 เกณฑ์ ๒ ราคี่ ๒๐ องค์ค่า หรือ ๓๘ องค์ค่านี้ คำนวณโหรเมืองอื่น

ไม่เหมือนกันทุกฤดู ย่อมบ้ด^๕ชนเห็นอย่างแ่ด^๕บ้ด^๕ไปข้างได้มากกว่าบ้ด^๕
 ๕เห็น ๕จน^๕ม^๕บาง^๕พว^๕ก^๕ด^๕ง^๕เก^๕ค^๕ได้ ๕จน^๕พ^๕ก^๕ท^๕น^๕ว^๕า^๕พ^๕ระ^๕อา^๕ท^๕ิ^๕ค^๕ย^๕อ^๕อ^๕ม^๕ช^๕า^๕
 ๕เมื่อ^๕พ^๕ระ^๕อา^๕ท^๕ิ^๕ค^๕ย^๕ค^๕ิ^๕น^๕บ^๕้ด^๕๕ชน^๕เห็น^๕ไป^๕จ^๕น^๕ส^๕ุ^๕ค^๕ท^๕า^๕ง^๕แ^๕ด^๕๕ ๕ก^๕ด^๕บ^๕้ด^๕๕ด^๕ง^๕มา^๕ได้^๕ใน
 ๕ว^๕น^๕ค^๕ิ^๕ว^๕น^๕น^๕ช^๕อ^๕อ^๕ย^๕ัน^๕ด^๕ง^๕ร^๕า^๕น^๕ค^๕เห็น^๕ ๕ใน^๕ก^๕า^๕ด^๕บ^๕ค^๕ิ^๕น^๕ม^๕เมื่อ^๕พ^๕ระ^๕อา^๕ท^๕ิ^๕ค^๕ย^๕ค^๕ิ^๕จ^๕ร
 ๕ว^๕า^๕ค^๕ี^๕เม^๕ล^๕ุ^๕น^๕ไ^๕ก^๕ ๕๘ ๕อง^๕ค^๕่า^๕แ^๕ด^๕๕ก^๕ก^๕ด^๕๕บ^๕มา^๕ข้าง^๕ได้ ๕เมื่อ^๕พ^๕ระ^๕อา^๕ท^๕ิ^๕ค^๕ย^๕ค^๕ิ^๕น^๕บ^๕้ด^๕๕
 ๕ไป^๕ข้าง^๕ได้^๕จ^๕น^๕ส^๕ุ^๕ค^๕ท^๕า^๕ง^๕แ^๕ด^๕๕ ๕ก^๕ด^๕บ^๕้ด^๕๕ชน^๕เห็น^๕ใน^๕ว^๕น^๕ค^๕ิ^๕ว^๕น^๕น^๕ช^๕อ^๕อ^๕ย^๕ัน^๕
 ๕ด^๕ง^๕ร^๕า^๕น^๕ค^๕ได้^๕ใน^๕ก^๕า^๕ด^๕บ^๕ค^๕ิ^๕น^๕ม^๕เมื่อ^๕พ^๕ระ^๕อา^๕ท^๕ิ^๕ค^๕ย^๕ค^๕ิ^๕จ^๕ร^๕ว^๕า^๕ค^๕ี^๕๘ ๕อง^๕ค^๕่า^๕ค^๕ี^๕๘ ๕ถ^๕า^๕น
 ๕ใน^๕จ^๕ิ^๕ร^๕ว^๕า^๕ค^๕ี^๕๘ ๕ก^๕ำ^๕ห^๕า^๕น^๕ค^๕ว^๕า^๕เป็น^๕ที่^๕อ^๕ย^๕ัน^๕ด^๕ง^๕ร^๕า^๕น^๕ค^๕ ๕คือ^๕เมื่อ^๕พ^๕ระ^๕อา^๕ท^๕ิ^๕ค^๕ย^๕ค^๕ิ^๕ด^๕ง^๕
 ๕แ^๕ด^๕๕ เป็น^๕ท^๕ก^๕ิ^๕ช^๕ิ^๕น^๕ย^๕ัน ๕แ^๕ด^๕๕ก^๕ท^๕อ^๕น^๕ด^๕ง^๕ท^๕น^๕น^๕แ^๕ด^๕๕เป็น^๕อ^๕ุ^๕ค^๕ร^๕า^๕ย^๕ัน^๕น^๕ ๕ค^๕ำ^๕ร^๕า^๕โ^๕ห^๕
 ๕ห^๕ย^๕า^๕บ ๕๕ ๕อย่าง^๕ค^๕ำ^๕ร^๕า^๕ม^๕ห^๕า^๕น^๕า^๕ที่^๕แ^๕ด^๕๕มา^๕ค^๕น^๕ย^๕แ^๕ด^๕๕ท^๕ิ ๕พ^๕ระ^๕ด^๕ัง^๕ข^๕ม^๕จ^๕ด^๕ห^๕มา^๕ย^๕ได้
 ๕ใน^๕ท^๕าย^๕ห^๕น^๕ง^๕ด^๕ี^๕ห^๕ด^๕น^๕าค ๕ห^๕ย^๕ย^๕บ^๕๕ชน^๕ฉ^๕น^๕พ^๕เ^๕ด^๕เป็น^๕ค^๕น^๕น^๕ ๕ค^๕ำ^๕น^๕ว^๕ณ^๕ค^๕ิ^๕ด^๕ก^๕เห็น^๕ว^๕า
 ๕ค^๕ำ^๕ร^๕า^๕ห^๕เ^๕ด^๕ำ^๕น^๕เป็น^๕อ^๕น^๕ด^๕ำ^๕แ^๕ด^๕๕ว^๕า^๕เมื่อ^๕โ^๕ว^๕พ^๕ระ^๕อา^๕ท^๕ิ^๕ค^๕ย^๕ค^๕ิ^๕ด^๕ง^๕ร^๕า^๕ค^๕กร^๕ก^๕ ๕จ^๕ิ^๕ง^๕ค^๕ำ^๕น^๕เ^๕
 ๕ไป^๕ได้^๕เป็น^๕ท^๕ก^๕ิ^๕ช^๕ิ^๕น^๕ย^๕ัน^๕ท^๕ก^๕๕ว^๕น^๕เ^๕ย^๕ง ๕เมื่อ^๕ด^๕ง^๕ร^๕า^๕ค^๕ิ^๕ม^๕ง^๕ร^๕แ^๕ด^๕๕พ^๕ระ^๕อา^๕ท^๕ิ^๕ค^๕ย^๕
 ๕จ^๕ิ^๕ง^๕ค^๕ำ^๕น^๕เ^๕มา^๕เห็น^๕อ^๕ุ^๕ค^๕ร^๕า^๕ย^๕ัน^๕ท^๕ก^๕๕ว^๕น^๕เ^๕ย^๕ง ๕จ^๕น^๕ค^๕ร^๕า^๕บ^๕๕ท^๕า^๕ท^๕ก^๕๕ว^๕น^๕น^๕ ๕โ^๕ห^๕ร^๕เป็น^๕
 ๕อ^๕น^๕ม^๕าก^๕ก^๕ิ^๕ ๕พ^๕ระ^๕ด^๕ัง^๕ข^๕ม^๕ท^๕อ^๕ห^๕ย^๕ย^๕บ^๕๕ชน^๕ฉ^๕น^๕พ^๕เ^๕ด^๕ก^๕ิ^๕ ๕ก^๕ิ^๕ย^๕ง^๕อ^๕อ^๕ย^๕า^๕ง^๕น^๕น^๕อ^๕ย^๕ก^๕๕แ^๕
 ๕ใน^๕อ^๕ร^๕ร^๕ก^๕ถ^๕า^๕โ^๕ม^๕ส^๕ว^๕ะ^๕ด^๕ิ^๕ก^๕๕ข^๕า^๕บ^๕ท^๕เ^๕ร^๕ี^๕ย^๕ก^๕๕ว^๕น^๕มา^๕ค^๕ี^๕เด^๕ือ^๕น^๕เก^๕ำ^๕ว^๕า ๕น^๕ิ^๕ก^๕๕ข^๕ม^๕ะ^๕น^๕ิ^๕ย^๕มา^๕ค^๕
 ๕ฐ^๕ก^๕ำ^๕ค^๕ม^๕ี^๕ว^๕อ^๕ภ^๕ิ^๕ช^๕า^๕น^๕เก^๕ำ^๕ว^๕า ๕พ^๕ระ^๕อา^๕ท^๕ิ^๕ค^๕ย^๕เป็น^๕อ^๕ุ^๕ค^๕ร^๕า^๕ย^๕ัน^๕เมื่อ^๕๕ว^๕น^๕เ^๕ย^๕ง^๕โ^๕น^๕ไป
 ๕เห็น^๕อ^๕ุ^๕ค^๕๕ว^๕น^๕จ^๕น^๕ด^๕ง^๕เด^๕ือ^๕น^๕เก^๕ำ^๕จ^๕ิ^๕ง^๕จะ^๕โ^๕น^๕มา^๕ได้ ๕ค^๕ว^๕า^๕ม^๕ัน^๕น^๕ก^๕เห็น^๕จะ^๕จ^๕ริ^๕ง ๕ก^๕
 ๕เด^๕ือ^๕น^๕๕ว^๕น^๕มา^๕ค^๕ี^๕เด^๕ือ^๕น^๕เก^๕ำ^๕น^๕ ๕โดย^๕จะ^๕มี^๕มา^๕เ^๕ร^๕็^๕เป็น^๕อ^๕ย^๕า^๕ง^๕ย^๕ิ^๕ง^๕ใน^๕ปี^๕จ^๕ว^๕น^๕จ^๕ร^๕มี
 ๕อ^๕ภ^๕ิ^๕ก^๕มา^๕ค^๕ ๕ก^๕ิ^๕จะ^๕ย^๕อ^๕ม^๕มี^๕เมื่อ^๕พ^๕ระ^๕อา^๕ท^๕ิ^๕ค^๕ย^๕ ๕ค^๕ิ^๕น^๕ก^๕ิ^๕ง^๕ร^๕า^๕ค^๕กร^๕ก^๕๕ไป^๕แ^๕ด^๕๕ ๕จ^๕ิ^๕ง^๕เป็น

เดือนธันวาคมก็เดือนเก่าได้ แต่เดือนอย่างโบราณที่ใช้โนบาดี ใช้ต่อมาคือ
 เป็นกตางเดือนปฐมเป็นปลายเดือน ตั้งแต่วันเข้าปฐมพรรษาแล้ว ไป
 จนถึงวันเพ็ญซึ่งเป็นเบองหน้า วันปัจฉิมพรรษา เรียกว่าธันวาคม
 พินนไปเรียกว่าภทปทมาศ เมื่อเป็นตงนก็เข็อนรวมกันกับตำราที่ว่า
 พระอาทิตย์ดำเนินถึงราศีทักษิณานโนไปได้ทุกวันนแด การที่ตำรา
 แดคมภรวาดงน อาศัยแก่การเมื่อทำคัมภีร์อรรถกถาฎีกาแดคมภีร์โหร
 นน พระอาทิตย์เห็นจะเป็นทักษิณายนเมื่อถึงราศีกรกฎจริง แต่ความ
 ที่อายันตงกรานต์เดินทวนจักรราศีขึ้นมาทีละน้อย ผู้แต่งคัมภีร์แดตำรา
 พวกนั้นเห็นจะยังหาจับไม่ได้ แต่ในพระตำราของกรมสมเด็จพระปรมา
 นุชิตว่า! วิชาตงน แต่ปางก่อนอายันตงกรานต์มีในคัมภีร์กรกฎแดราศี
 มังกร พระอาทิตย์โคจร ถึงราศีกรกฎแล้วจึงเป็นทักษิณายน ถึงราศี
 มังกรแล้วจึงเป็นอุตรายัน ก็แต่กาตบคินนน อายันตงกรานต์เดินเดือน
 เข้ามา ถึงถึงราศีเมถุนแดราศีชนูแล้ว เมื่อพระอาทิตย์โคจรถึงถึงราศี
 เมถุนก็เข็อนเป็นทักษิณายนถึงถึงราศีชนูก็เป็นอุตรายัน ซึ่งเข็อนคินนนเพราะ
 อายันตงกรานต์ไหดไปได้ พังรุเกิดนานไปภายหน้าอายันตงกรานต์ยั้งจะ
 เดินเรื่อยไป จนวถวนกตบมายังราศีกรกฎนนแด ก็ตำรานว่าลูกต้องจริง
 แท้ แดผู้แต่งตำราวุตำราเดิมตำราเก่าที่ว่าคัมภีร์กรกฎ คัมภีร์มังกร
 เป็นที่อายันตงกรานคินน แดแตรวุจักสอดหาที่จริงได้ จึงกล่าววว่าอายัน
 ตงกรานต์มาอยู่กักราศีเมถุนแดถึงถึงราศีชนู ตามการที่เข็อนเห็นประจักษ์ใน
 เวตาเมื่อแต่งตำรานน แดวุก็กล่าวคาตหมายว่าภายหน้าอายันตงกรานต์

จะเดินทวนจะกลับเข้าไปอีก การนั้นก็จริงดังคำรายนว่า ในภาค
 บดิน คือเมื่อจุลศักราช ๑๒๐๐ มาแล้วนี้ พระอาทิตย์โคจรถึงราศีเมถุน
 ๘ องศาเศษเมื่อใด เงามืดที่ปักไว้กลางแจ้งแห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็น
 เงามเจริญยาวไปข้างใดทุกวัน ก็เป็นอันหยุดไม่เจริญต่อไปอีกโดย
 พันวันนั้นไปแล้ว เงามืดที่โอนมาข้างใดเมื่อตะวันเที่ยงก็มืดแต่หัวไปข้าง—
 หนือ ไม่ยาวไปข้างใดอีก จักรวาทนั้นเป็นที่ยืนยันถึงรายนนี้หนือ
 เพราะพระอาทิตย์เวดตาเที่ยงโอนไปใดทุกวัน เมื่อไรพระอาทิตย์โคจร
 ถึงราศีธนู ๘ องศาเศษเมื่อนั้น เงามืดที่ปักกลางแจ้งเมื่อเวดตาตะวันเที่ยง
 ชไปข้างหนือเมื่อเจริญยาวขึ้นทุกวันก่อน แค้นมากหยุดไม่เจริญขึ้นอีก
 พันวันนั้นไปแล้ว เงามืดที่ปักไว้เมื่อเวดตาตะวันเที่ยงก็มืดแต่หัวไปข้างใด
 เพราะพระอาทิตย์เป็นอุครายันแล้ว ก็ซึ่งคำรายนพระสงฆ์เหยียบชนดินเพด
 ว่าเดือนแปดสุญเที่ยง เดือนเก้าชนหนึ่งเที่ยง เดือนสิบสองชนเที่ยง
 เดือนสิบเอ็ดสามชนเที่ยง เดือนสิบสองสี่ชนเที่ยง เดือนอายห้าชนเที่ยง
 เดือนยหกชนเที่ยง เดือนสามห้าชนเที่ยง เดือนสี่สี่ชนเที่ยง เดือนห้า
 สามชนเที่ยง เดือนหกสองชนเที่ยง เดือนเจ็ดชนหนึ่งเที่ยง หนีไซ้ไม่ได้
 ผิดด้วยเหตุต้องอย่าง อย่างหนึ่งคือคำรายนเห็นจะตั้งในเมืองข้างหนือ
 ถ้าพม่าตั้งก็เห็นจะเป็นเมืององวะ ถ้าดาวคงก็เห็นจะเป็นเมืองเชียงแสน
 กับบ้านเมืองข้างใต้ที่ตาตงมากกว่านสุญเที่ยง คือหลังปักตรงเงามืด
 เมื่อตะวันเที่ยงไม่มี ๆ อยู่มีละสองวัน แคว้นทั้งหลายนั้นผิดกันตาม
 เมืองตั้งตำแหน่งอย่างกรุงเทพมหานครบางกอกนี้ ในภาคบดิน คือ

ตั้งแต่จุดศักราช ๑๒๐๐ แล้วมายังไม่ถึง ๑๒๖๐ พระอาทิตย์อยู่เที่ยง
 ในวันเป็นภายหลังแต่วันได้ถึงศกสังกรานต์ ๑๒ วัน คือ สุธาทินเป็น
 ๑๒ ครั้งหนึ่ง พันวันนั้นไปเงาहतกตบชไปข้างใต้เจริญชนทุกที่ จนถึง
 วันเมื่อพระอาทิตย์ถึงราศีเมถุน ๘ องศาเศษเงาก็หยุดไม่ยาวไปข้างใต้อีก
 เดวก็หัดมาข้างเหนือทุกวันดังว่าเดว จนถึงวันนับแต่ได้ถึงศกสังกรานต์
 ไปได้ ๑๒๕ วันคือสุทธาทินเป็น ๑๒๕ พระอาทิตย์จึงกตบสูญเที่ยงอีกครั้ง
 หนึ่ง พันวันเงาहतกตบชไปข้างใต้เจริญชนข้างเหนือทุกวัน จนถึง
 วันอายันสังกรานต์ใต้เงาहतจึงกตบหยุดดังว่าเดว ก็แถบเมืองที่มี
 สูญเที่ยงมีดสองครั้งดังนี้ไม่พร้อมกัน ย่อมมีวันตามที่เป็นเหนือเป็นใต้
 ไม่ไกลกันนัก จะว่าตัวอย่างให้เห็นก็คิดตามวันกันใกล้ ๆ ง่าย ๆ เหมือน
 อย่างเมืองสมุทรปราการได้ถึงศกสังกรานต์เดว ๓๓ วันก็สูญเที่ยงคือก่อน
 ที่กรุงเทพฯ ๗ วันหนึ่ง ต่อไปเบื้องหน้าได้ถึงศกสังกรานต์ ๑๒๖ วัน จึง
 สูญเที่ยงอีกครั้งหนึ่งเป็นภายหลังแต่ที่กรุงเทพฯ ๗ วันหนึ่งด้วยนชนท
 เมืองเพชรบุรี พระอาทิตย์จะเป็นสูญเที่ยงทอดแรก ก่อนที่กรุงเทพฯ ๗
 ต้องวัน ก่อนที่สมุทรปราการวันหนึ่ง แต่จะเป็นสูญเที่ยงทอดหลังภายหลัง
 ที่กรุงเทพฯ ๗ ต้องวัน ภายหลังที่สมุทรปราการวันหนึ่ง ถ้าจะว่าข้าง
 เหนือเมืองปทุมธานี จะเป็นสูญเที่ยงทอดหลังภายหลังที่กรุงเทพฯ ๗
 ต้องวัน ภายหลังที่สมุทรปราการวันหนึ่ง ถ้าจะว่าข้างเหนือเมือง
 ปทุมธานี จะเป็นสูญเที่ยงทอดแรกเมื่อภายหลังได้ถึงศกสังกรานต์ ๓๓ วัน
 คือภายหลังที่กรุงเทพฯ ๗ วันหนึ่ง แต่จะเป็นสูญเที่ยงทอดหลัง ภาย

หลังแต่ได้ถึงคักตังกรานต์ ๑๒๔ วัน คือก่อนเป็นสัญญาเที่ยงที่กรุงเทพฯ ๗
 วันหนึ่ง ที่กรุงเทพฯ ยุธยาเก่าในทอดแรกจะเป็นสัญญาเที่ยงหลังที่กรุงเทพฯ ๗
 สองวัน ที่ปทุมธานีวันหนึ่ง ในทอดหลังจะเป็นสัญญาเที่ยงก่อนที่กรุงเทพฯ ๗
 สองวัน ก่อนที่ปทุมธานีวันหนึ่ง การจะเป็นดังนี้คือขึ้นไปในบ้านเมือง
 ข้างเหนือ ที่ห่างกรุงเทพฯ ๗ มากขึ้นไป สัญญาทอดแรกเป็นที่หลังกรุงเทพฯ ๗
 กี่วัน สัญญาเที่ยงทอดหลังก็จะเป็นที่ก่อนที่กรุงเทพฯ ๗ ด้วยจำนวนวัน
 เท่านั้น ด้วยขึ้นเดินขึ้นไปจนถึงบ้านเมืองที่ข้างเหนือ วันสัญญาเที่ยง
 ทอดก่อนทอดหลังก็จะไปติดกันเข้า แต่ถ้ามืองข้างเหนือสูง พระอาทิตย์
 เดินบดเหนือบดใต้เนอยดงมาก วันที่เป็นสัญญาเที่ยงก็จะเป็นคิด ๆ กันไป
 หลายวัน ด้วยขึ้นเมืองเหนือที่สูงเสมอทางพระอาทิตย์ ในอายัน
 ตังกรานต์เหนือ ก็จะมีพระอาทิตย์สัญญาเที่ยงติดกันไปหลายวันที่เดียว
 ไม่มีแยกเป็นสองระยะ เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่าผู้ตั้งตำรามาศนาย เห็นจะ
 เป็นชาวอยู่เมืองเหนือ เสมอทางพระอาทิตย์เมื่ออายันตังกรานต์อย่าง
 เมืองเขียงแดนแถมเมืองอังวะ จึงว่าสัญญา ๆ เที่ยงไปทั้งเดือนแปด แต่
 เดียวนอ้ายนตังกรานต์ หดมาดังว่าแล้ว สัญญาเที่ยงที่ติดกันหลายวันใน
 ประเทศบ้านเมืองข้างเหนือ นั้น ก็จะมีในเดือนเจ็ดสักสองส่วน เดือนแปด
 สักส่วนหนึ่งหรือเล็กน้อย แดการที่ว่าด้วยกำหนดสัญญาเที่ยงสองครึ่งใน
 กรุงเทพฯ กรุงเทพฯ เมืองปทุมธานี เมืองสมุทรปราการ เมืองเพชรบุรี
 ถูกต้องแน่แล้ว ถ้าศักราชยังไม่ขึ้นถึง ๑๒๖๐ แล้วทอดลงดูเกิดจะเห็น
 จริง แต่ศักราชเกินขึ้นไปก็จะคาดวันไป เพราะอายันตังกรานต์ไหลไป

ได้คงว่าแต่ การที่จะทดลองยงมวธเดเครองมือ ละเอียดมากกว่าน
 หตายอย่าง จะว่าไปให้ถวนถ่านผู้อ่านก็จะไม่เข้าใจ แต่ท่านก็เห็นว่า
 พออยู่แล้ว ว่าจะทดลองให้เห็นจริงได้ อย่าหลงเชื่อตำราอยู่คนเดียว ะ

เรื่องหมิ่นหนังสือพิมพ์ชริญาณ ปีระกา ๑๒๔๗ เดิม ๒ ฉบับ
 ๑๓ จำนวน เดือนที่ ๑๓ หน้า ๖๔๗ แต่เนื้อความไม่เหมือนกัน ดูเป็น
 ทรงแห่งตะกราว จึงนำมาลงพิมพ์ไว้ด้วย

ว่าติวชยคุทงส์

ได้คำราคิคุชของโหรอินดูมาฉบับหนึ่ง แต่ด่มุดอังกฤช เขาว่าพวก
 อินดูเป็นนักปราชญ์รูไครเพทเดวิซาโหร ได้คำนวณสอบตัทธิโบราณ
 นบายคนนักตปของพราหมณ์ ได้สอบคำนวณด้วยคิติพระอาทิตย์ คิติ
 พระจันทร์ เห็นว่าถูกต้อง อังกฤชก็สรวลเสริญว่าควรเป็นที่เพติดเพดิน
 ของนักปราชญ์ แดจะรู้จะจำไว้ เพื่อจะได้คำนวณสอบวิชาคิติพระ
 อาทิตย์พระจันทร์ แดเครองต่าง ๆ ในท้องฟ้า ถอยไปการโกถในเบอง
 หตั้ง แดะคาดการในเบองหน้า พวกคำนวณเหล่านี้ เขาคิติกำหนด
 มหากตปหนึ่งว่า ๔,๓๒๐,๐๐๐,๐๐๐ ปี ชื่อมหากตปหนึ่ง คิติ คิติรายเลข

เป็นยุค ๔ ดัศยุค หรือชื่อหนึ่ง เกียรติยุค นับปีได้ ๓,๗๒๘,๐๐๐ ปี
 เป็นที่หนึ่ง แดเดตายุค หรือชื่อหนึ่งว่า ไตรยตายุค มีปี ๓,๒๘๖,๐๐๐ ปี
 เป็นที่สอง* แดทวาปียุค อีกชื่อหนึ่งว่า ทวาปียุค มีปี ๘๖๔,๐๐๐ ปี
 เป็นที่สาม แดถยุยุค มีปี ๔๓๒,๐๐๐ ปี เป็นที่สี่ เมื่อเวียนไปครบ ๔ ยุค
 ดั้งเดิม ได้ปี ๔,๓๒๐,๐๐๐ เรียกว่ามหายุคหนึ่ง คือที่ ๓ เท่าถยุยุค ๔
 เทียว ที่สองเท่าถยุยุค ๓ เทียว ที่สามเท่าถยุยุค ๒ เทียว ถยุคินคงคง
 ว่าคิดต่อไปว่า ๔ ยุคเวียนไปได้ ๗๓ เทียว เป็นปี ๓๐๖,๗๒๐,๐๐๐ เด็ด
 จึงเอาประมาณดัศยุค คือ ๓,๗๒๘,๐๐๐ เรียกว่าฉัทธิบวงเข้า แก่กิติ
 พระอาทิตย์พระจันทร์ รวมเป็นปีได้ ๓๐๘,๔๔๘,๐๐๐ เรียกว่ามาน-
 วันตรา ๑ แดกล่าวว่ฉัธมานวันตราหนึ่งตง กิติพระอาทิตย์พระจันทร์ทง
 เวตาเข้าเวตาพดคำ เท่ากันกับแรกแรกเริ่มกัตปไม่คตาดเดย แดมาน-
 วันตราเป็นไปได้ ๑๔ ครั้ง นับปีได้ ๔,๓๑๘,๒๗๒,๐๐๐ เด็ด ให้บวงเข้า
 อีก คือ ๓,๗๒๘,๐๐๐ เขาอกกรงหนึ่งว่าฉัธนคอกกัตปใหม่ จึงได้เป็นปี
 ๘,๓๒๐,๐๐๐,๐๐๐ เรียกว่ามหากัตปหนึ่ง กัหมหาบัจจุบัน เขาคำนวณ
 คิติพระอาทิตย์พระจันทร์ว่าเมื่อมีคิริศคักราช ๑๘๓๒ เป็นปีมะโรงจัตวา
 ศค จุศคักราช ๑๑๘๔ นิน เป็นปีที่ ๔๘๓๓ ของถยุยุค โนมหายุคที่ ๒๘
 ที่นับเข้ามาในมานวันตราที่ ๗ โนมหากัตปนี้

ถยุคอย่างอังกฤษ คิดเริ่มในวันที่ ๑๘ เดือนเฟบรูวริ ปีก่อน

คิริศคักราช ๓๑๐๒ ปี เป็นปีถยุคครบ ๔๘๖๖ ในวัน ๔ ๗ ๓ คำ ปีกุน
 เบญจศค คักราชไทย ๑๒๒๕ ได้กิติทินอย่างอังกฤษ คิดเป็นวัน

๑๘๓๓๗๘๕ นับวันจันทร์ เป็นต้น วันจันทร์นั้นคิดตามบัญชีคณนา เป็นแรม
ค่าหนึ่งเดือน ๓ ในปี่ฉลุ ที่เริ่มต้นกตั้งยุคมานั้น แต่เอาเป็นแรมค่าจะต้อง
ว่าปี่ชาติค่อมานั้น มีอริกวาร ถ้าไม่มีอริกวารก็จะต้องรู้ว่า เดือน ๓ นั้นมี
บัญชีชาติในข้างขึ้น วันจันทร์นั้นต้องเรียกว่า วัน ๒ ๑ ๓ ค่า เป็นต้น

กตั้งยุคอย่างอังกฤษคิดได้ ๆ คิดตามตำราไทย กตั้งยุคเริ่ม วัน ๒ ๑ ๓ ค่า
ปี่ชาติ แต่เมื่อขึ้นเป็นเถลิงศกปีเถาะ คิดแต่วันนั้นมาถึงวันเถลิงศกปีชวด

๗
๑๘๓๓๕๓๐ มีอริกมาศ
๑๘๖๐ ปีเศษ ต้องหนุนอริกมาศถึงสองคราว
๒ เดือน จึงต้องว่าเดือน ๓ เป็นต้น เถลิงศกในกตั้งยุค
ได้ความว่ากตั้งยุคที่อังกฤษเริ่มนั้น เป็นหน้า
๓๕๐ วัน ไทยเริ่มกตั้งยุค
หน้าวันดับเดือนนี้ เป็นภายหลังมาปี่หนึ่งแน่แท้

๑
๑๘๑๔๕๓๑ เขา ๗ หาร
๑๕
๑๗๓๘ บวก เป็นกตั้งยุคศักราช คือ เมื่อปี่ชาติอัฐศกจุด
๑๒๒๘ เขา ๑๘๓๘ บวก ได้ปี่กตั้งยุค ๕๘๖๗ ทำเหมือนอัครา

เถลิงศก เหา ๒๘๒๒๐๗ คุณ แจ้วอย่าเอาอะไรบอกเหมือนทำด้วยจุด
 ศักราชแจศักราชใหม่่นเคย คุณได้เท่าไรเอา ๘๐๐ หารที่เดียว ดัฟรเอา
 ๑ บอกเป็นนอหคุณถิติน เหา ๗ หาร เศษนับ ๖ เป็นต้น เป็นวารเถลิงศก
 เศษจบเชิงหารเป็นกรมจุพลเถลิงศกตรงที่เดียว เพราะถ้อยศักราชเป็น
 ครูเดิม มหาศักราชแจจุศักราชต้องบอกแก่กรมจุพลให้ถูก ๆ จะทำ
 มาศเกณฑ์เดดถเถลิงศกต่อหคุณถิตินักได้ แต่ทางอวมานนานแด้
 ถถจะจดาคเพราะทำตามอย่าง คือ ดงอหคุณถิติน ๒ ฐาน ฐานหนึ่ง
 เหา ๑๓ คุณ ๖๘๒ หาร เศษเป็นอวมานดัฟรบอกฐานบนแด้เอา ๓๐
 หาร ดัฟรเป็นมาศเกณฑ์ เศษเป็นดิถ ก็ในเถลิงศกมีชานอฐูศกนิน
 เมื่อทำอย่างนี้ไม่ได้ บอกตบก่อนหารอวมาน เศษอวมานออกก็ไม่ต้อง
 ถถอวมานเถลิงศก แดดิถถเค้ ๓๐ ไม่เป็น ๒๘ ดิถกับเศษอวมาน ๖๓๘
 เหมือนอย่างในอตราเถลิงศก ซึ่งเป็นดงนี้ ไม่รู้ว่าจะเป็นด้วยเหตุไรคาด
 การเห็นว่าเหตุต้องสถานที่หนึ่ง เมื่อวันคนถ้อยคนนอวมานยังพร้องอยู่
 ๗๓ ตัว เขาคิดเอาเป็นเค้เต็มเดียว หรืออย่างหนึ่งถถทำดิถด้วยอวมานน
 พานจะหยาบ ครนใช้นานถหายพันปีเขาก็จดาคไป ถ้าเม้นจะทำด้วย
 ถถศกให้ถูกดิถแด้อวมานจงได้ ก็เห็นจะต้องใช้เกณฑ์ตบ ให้จนออก
 เศษดิถแด้อวมาน ต้องกันกับเถลิงศก จึงจะชอบ เมื่อแด้ดงนได้แด้
 ก็จะใช้ไปได้นาน ๆ

มาศเกณฑ์ที่ออกต่อหคุณถิตินที่ทาดงนี้ ได้ ๖๓๘๓๖ แต่คาด
 เห็นว่าถถผิดนิน เป็นเพราะเชิงหยาบในอวมาน เพราะเอากำดงเดือนที่ทาด

มาแต่พดด้วงมีว่าเดือนหนึ่ง ๒๘ วัน ๓๒ โมง ๔๕ นาที ๒ วินาที กับ ๘๘
 เซนต์ คิงเอาค่าดังกล่าวเกณฑ์ ๖๓๔๓๖ คุณทุกฐาน เอาร้อยคุณฐาน
 ปลตาย ดัฟรบวณวินาทีแล้ว ๖๐ หารดัฟรบวณนาทีแล้ว ๖๐ หารดัฟรบวณ
 โมง แล้วเอา ๒๔ หารดัฟรบวณวินาที ก็ได้นวนเท่ากับขอคุณกตทิน แต่ม
 เศษโมง ๖ โมง กับ ๓๒ นาที ๔๕ วินาที ๖๘ เซนต์ ก็เห็นว่าค่าเกณฑ์
 ที่ท่านนเป็นอนฤกอยู่แล้ว เพราะต่อพัน ๖ โมงกับ ๓๒ นาทีซึ่งเป็นเศษ
 นั้นไป คิดจึงจะเต็ม ๓๐ ก็เป็นอันต้องกันกับปฏิทินในทางละเอียด ๆ
 จะว่าถึงทางข้างอริกมาคั้น ถ้าถือตทริทำตามมาคัพฤติ ว่าค่าเกณฑ์
 ต้องฐาน ๆ ค่าเอา ๗ คุณ ๒๓๕ หารดัฟรบวณฐานบน เอา ๓๒ หาร
 ดัฟรบวณเป็นศักราช แล้วเอาเศษมาแต่ ๐ กับ ๓ เศษมากกว่านั้นผิด ถือตาม
 ตทริณ ถ้าจะทำด้วยจุดศักราชหรือศักราชใหม่ เป็นเวลาดั้น ๆ ถูกได้ แต่
 ถ้าทำยาวจนไปด้วยศักราชด้อยค เศษจะมีแต่ ๒ กับ ๓ ไม่น้อยกว่านั้น
 ไม่มากกว่านั้น เพราะวิธีดาริกมาคให้เกิดขึ้นเดือนเดือนออกมา เหมือนอย่าง
 เกิดงศกคณกตทียุคอยู่ ๆ ๓ คำ บดินโดยเกิดงศกมาเร็วที่สุดก็เพียง ๆ ๕ คำ
 ไม่เป็นในภายในนั้นเข้ามา เป็นทงนเพราะดาวทองฟ้าทางปวง ซึ่งเป็นที่
 ตั้งเกตราศัถอยหนที่เก่าไปมีระน้อย ๆ ก็ถ้าจะคิดตามตทริณ ก็คงเป็นอัน
 ถอดตทริว่า ๑๘ ปี มีเดือนทงอริกมาค ๒๓๕ เดือน ก็กตทียุคศักราช ๔๘๖๗
 หน ถ้าเอา ๑๘ หารก็ได้อดิฟร ๒๖๓ มีเศษ ๘ ดัฟรบวณเอา ๒๓๕ คุณ คิงไว้
 แล้ว เอา ๘๘ บวก ๘๘ หน คือ เดือนดำหรับปี ๘ ปี ปีละ ๑๒ เดือนหน
 ได้ ๘๖ บวกอริกมาคปีมะเมีย ๓ ปีระกา ๓ ปีกุน ๓ เป็น ๘๘ เมื่อบวก

กับเขาคงนี้ ก็ได้มาค์เกณฑ์ ๖๓๔๓๔ จับตัวได้ชัดว่าวิเศษธริกมาศให้
 เกิดเดือนขึ้นอีกต้องเดือน นอกจากตทริชนั้น เพราะระณนตทริชนเป็นอัน
 หยาม ไร่ทางไกลไม่ได้ ๆ ว่าตามตทริชข้างสารัมภ์ ๘๘๓ วัน กับ ๘ โมง
 ๑๓ นาที ๖ วินาที กับ ๔๒๘ ๘ หักต่างคี่ ดวงไปแล้วเมื่อใด เป็นคราว
 ลุกเดือนนอริกมาศครั้งหนึ่ง ระยะเวลาจะมีอริกมาศนั้นไม่เสมอกัน เพราะ
 เขตที่จะตกอย่างนั้นอยู่กลางเดือนบ้าง ต้นเดือนบ้าง ปลายเดือนบ้าง ถ้า
 จมลงมีกันให้เป็นเดือนให้ได้ก็เป็นระยะระ ๓๔ เดือนบ้าง ๓๓ เดือนบ้าง
 ไม่เท่ากัน ต่อทำมณฑลดูจึงจะเห็น ก็เมื่อทำตามตทริชระชน รู้อา
 เดือนขึ้นซึ่งเป็นก่อนเดือนดำม ต้นกตัญคนเขาไป เป็นเดือนนอริกมาศคิด
 ระยะอริกมาศคงตนแค้นมา ถึงเดือน ๕ ปีขาดก็เป็นเดือนนอริกมาศ ดิถ
 ไปสูญขาด ถ้านับแต่เที่ยงคืนก็เป็นเวตาจวนรุ่ง ของวัน ๗ ๆ ๕ คำ
 ๑๔

ถ้านับแต่เช้าก็เป็นเวตาจวนเที่ยง ของวัน ๑ ๆ ๖ คำ เป็นอริกมาศตั้งแต่
 ต้นกตัญมา จนถึงเดือน ๕ ปีขาดอริศก นับว่าเป็นเดือน ๔ ต้องหนของ
 ปีฤดูนั้น ได้อริกมาศ ๑๘๓๐ คราว เมื่อคิดอย่างนั้น เดือนที่เหลือนอยู่ต้อง
 เดือนนั้นก็ไม่เป็นกตมกตัญหายไปในตัวมันเอง ตทริชนควรจะเชื่อว่าเป็น
 แก่นสารในการที่จะถือเอาอริกมาศ ดูฤกษ์พระจันทร์เมื่อวันเพ็ญ เดือน ๕
 นั้น ก็เป็นฤกษ์ ๑๒ มีเศษ ควรจะเป็นทุติยคุณแท้ ๆ

เรื่อง หมออุษะตาราตีแลทำวิยาต่าง ๆ

ใคร ๆ ทุกคนจงรู้เถิด คนที่เป็นแพทย์หมอมักวิยาอุษะตาราตี
 เคารพหัดเคารพหรือร้ายแต่ทวยเหตุผลด้วยอุบายต่าง ๆ ก็คือ วิยาทำให้
 คนอื่นตามประสงค์ป่วยไข้ล้มตายคลั่งไคล้โหดหง แต่ทำให้คนรักกันชัง
 กันหรือทำนามนศกตบถอยเถื่อนความ หรือสะเดาะเคราะห์ด้วยวิธีต่าง ๆ
 ก็คือ หมอเช่นนั้นก็เป็นปรารถนาของคนที่มีความอยากความปรารถนาเกิน
 กว่ากำลังมนุษย์จะทำได้หรือจะทำได้ด้วยยาก หรือมีความคิดแต่จะคิด
 เกรงจะใคร่ให้พ้นภัย ด้วยความอยากใหญ่เกินกว่าปรกติ คนที่เป็นดังนี้
 จึงพอใจจะเที่ยวหาหมอมาทำมาช่วยด้วยวิยา หรือมาทนายดวงหน้าให้รู้
 ควให้อุ่นใจไว้หรือให้ตระเตรียมไว้ ก็หมอเช่นนั้นเป็นที่แดงเป็นประสงค์
 หาของคนที่มีความปรารถนาความอยากได้ด้วยประการใด ด้วยประการ
 ใด หมอเช่นนั้นย่อมเป็นที่รังเกียจทกตถของคนที่จะถูกทำให้ป่วย
 ไข้ล้มตายหรือคลั่งไคล้โหดหงแต่คำของหมอนั้นทนาย ก็เป็นที่สะอึกหวาด
 หวั่นของคนที่ถูกทนาย ว่าจะต้องร้ายต้องเสีย หรือเมื่อทนายว่าความ
 ประสงค์ที่เกินวิสัยนั้นดำเร้วเมื่อนั้น ๆ คำทนายนั้นก็เป็นที่สะอึกหวาดหวั่น
 ของคนทนายตัวเอง หรือที่คนอื่นเป็นอันมากรู้ว่าเป็นผู้คิดขวางทางประสงค์
 นั้น เพราะเหตุความใด ๆ ซึ่งเป็นความมหันตโทษอุกฤษฏ์โทษ คือ
 ความซบถกต ความผู้ร้ายปดนักต ความเงินชู้ตวงเกินเขตแดนกต ถ้ามี

หมอดูหมอดูทำนายทายทักให้ล้มประดังค่าง ๆ เช่นแซกด้วยแล้ว โทษไม่พอ
ที่จะถึงตายหรือโทษถึงตาย ถ้าหากว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง
พระมหากรุณาธิคุณโทษประหารชีวิตให้ก็ดี จะมีผู้กราบทูลขอโทษก็ดี
เพื่อจะให้พ้นโทษถึงตายก็ไม่ได้เลย เพราะผู้ผิดนั้น เมื่อหมอดูทายว่า
ในกำหนดปีเดือนนั้น ๆ จะได้ดีหรือจะล้มประดังค่างนั้น ๆ ซึ่งปรากฏว่า
พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเป็นทกคขวางอยู่แล้ว คนผู้ทหมอดูทายนั้น
คงต้องรับพระราชอาญาประหารชีวิตเสียจริงได้โดยเร็ว จะให้พ้นตาย
ไม่ได้ แต่จะรอรังไว้ให้ช้าใกล้กำหนดที่หมอดูว่าไม่ได้เลย จะเป็นที
สะอึกสะอื้นของคนที่มีเชื่อหมอดูไป แล้วจะซุบซิบเด่าหรืออะไร ๆ
ต่าง ๆ ไป ๆ

อนึ่ง ถ้าผู้มปรารถนาเกิน ๆ นั้น หาหมอดูมิวิชาใช้ฝังหรือทำ
พิธีฝังรูปรอย เขียนชื่อคนอื่นทำให้รักให้ชังให้คิดโคตรหรือป่วยใช้ดื่ม
ตาย การนั้นจะได้ดังว่าก็ดี ไม่ได้ก็ดี ถ้าหากว่าผู้ทต้องมุ่งมาดหมาย
ทำของหมอนั้น หรือถูกมีชื่อหมอดูเอาไปเขียนเผาไฟได้รูปหรืออย่างอื่น ๆ
นั้น ๆ จะป่วยไข้หรือมีเหตุการณอันใดประจวบเข้า ก็เป็นที่รังเกียจแเด
เสียใจว่าต้องวิชาอาคมร้ายเพราพิศ เป็นที่หวาดหวั่นสะอึกสะอื้นไป
เพราะแแต่ตั้งว่าร้ายนั้นมาโดยทางที่ไม่เป็นวิสัยที่จะรักษาแแต่ระวัง ดังพุงทง
ยิงแทงฟันฟ้องร้องว่ากล่าวโดยการประทุษร้ายโดยปรกติโดยตรง เพราะ
ฉะนั้นถ้าผู้ใดมีความปรารถนาใด ๆ แก่เกินกว่าทางปรกติแล้ว หาหมอดู
ทำวิธีค่าง ๆ เพื่อจะให้ล้มประดังค่างของค่างนั้นแล้ว ถ้าพิจารณาได้ความ

ว่าทำดังนี้ ถึงการที่หมอกนนทนนั้นจะไม่สำเร็จประโยชน์นัก ผู้ที่
 ทำนั้นจะไว้ให้มีชีวิตต่อไปไม่ได้ เพราะเป็นที่เห็นใจเสียแต่ว่าคนนั้นมัก
 จะหาการที่จะให้ล้มประสงค์ตัวด้วยการด่า ๆ ที่ไม่เป็นวิสัยที่จะรักษาระวัง
 ได้โดยปรกติ จำจะต้องประหารชีวิตผู้นั้นกับทั้งหมอลู่ท่านนี้เสียด้วยให้ได้
 โดยนัยนี้ให้คนทั้งปวงรู้เถิดว่าเรื่องความใด ๆ เป็นความมหันตโทษออกฤทธิ
 โทษเกิดขึ้น ถ้าความเรื่องนั้นเจือด้วยหมอดูแดคนทรงตั้งผี แดหมอลู่
 นามนัตหรือวิชาต่าง ๆ แล้ว คนโทษในความเรื่องนั้นก็เป็นอันตัดขาด
 จะต้องประหารชีวิตเสียให้ได้ทีเดียว ดังความอ้ายทองอินกตาโหม มี
 อ้ายขุณญาณโยคเป็นหมอดูหมอลู่ตาย แดความอ้ายภัยหมอลู่ มีเถนบัว
 ทองเป็นหมอนามนัตเด่นที่แดกนคนร้องฟ้อง แดความนายหนูฉันท มี
 อ้ายหมอลู่ยังเป็นผู้รับทำจะให้ล้มประสงค์ แดความหม่อมไกรสร มีอ้าย
 เต้ อ้ายจัน โลกเนตรเป็นหมอดู แดอ้ายหนูตั้งเป็นคนทรงตั้งผี แดความ
 อ้ายเขื่อนมีอ้ายหมอลู่ฉิมเทวดาเป็นหมอดู แดหมอลู่สะเคาะเคราะห์ แดดม
 มีโยคาภิรัตเถร แดดม็บุญอธิการวัดบางประทุน เป็นผู้ทำนามนัตปก
 ภัยบีตความนั้น พวกหมอนั้นตั้งมุกิว่าจะทำให้เป็นคุณ กัดบีให้เป็นโทษ
 ดังนี้ แด าวะ

๕๑
๕๒
๕๓
๕๔
๕๕
๕๖
๕๗
๕๘
๕๙
๖๐
๖๑
๖๒
๖๓
๖๔
๖๕
๖๖
๖๗
๖๘
๖๙
๗๐
๗๑
๗๒
๗๓
๗๔
๗๕
๗๖
๗๗
๗๘
๗๙
๘๐
๘๑
๘๒
๘๓
๘๔
๘๕
๘๖
๘๗
๘๘
๘๙
๙๐
๙๑
๙๒
๙๓
๙๔
๙๕
๙๖
๙๗
๙๘
๙๙
๑๐๐
๑๐๑
๑๐๒
๑๐๓
๑๐๔
๑๐๕
๑๐๖
๑๐๗
๑๐๘
๑๐๙
๑๑๐
๑๑๑
๑๑๒
๑๑๓
๑๑๔
๑๑๕
๑๑๖
๑๑๗
๑๑๘
๑๑๙
๑๒๐
๑๒๑
๑๒๒
๑๒๓
๑๒๔
๑๒๕
๑๒๖
๑๒๗
๑๒๘
๑๒๙
๑๓๐
๑๓๑
๑๓๒
๑๓๓
๑๓๔
๑๓๕
๑๓๖
๑๓๗
๑๓๘
๑๓๙
๑๔๐
๑๔๑
๑๔๒
๑๔๓
๑๔๔
๑๔๕
๑๔๖
๑๔๗
๑๔๘
๑๔๙
๑๕๐
๑๕๑
๑๕๒
๑๕๓
๑๕๔
๑๕๕
๑๕๖
๑๕๗
๑๕๘
๑๕๙
๑๖๐
๑๖๑
๑๖๒
๑๖๓
๑๖๔
๑๖๕
๑๖๖
๑๖๗
๑๖๘
๑๖๙
๑๗๐
๑๗๑
๑๗๒
๑๗๓
๑๗๔
๑๗๕
๑๗๖
๑๗๗
๑๗๘
๑๗๙
๑๘๐
๑๘๑
๑๘๒
๑๘๓
๑๘๔
๑๘๕
๑๘๖
๑๘๗
๑๘๘
๑๘๙
๑๙๐
๑๙๑
๑๙๒
๑๙๓
๑๙๔
๑๙๕
๑๙๖
๑๙๗
๑๙๘
๑๙๙
๒๐๐

๕๑
๕๒
๕๓
๕๔
๕๕
๕๖
๕๗
๕๘
๕๙
๖๐
๖๑
๖๒
๖๓
๖๔
๖๕
๖๖
๖๗
๖๘
๖๙
๗๐
๗๑
๗๒
๗๓
๗๔
๗๕
๗๖
๗๗
๗๘
๗๙
๘๐
๘๑
๘๒
๘๓
๘๔
๘๕
๘๖
๘๗
๘๘
๘๙
๙๐
๙๑
๙๒
๙๓
๙๔
๙๕
๙๖
๙๗
๙๘
๙๙
๑๐๐
๑๐๑
๑๐๒
๑๐๓
๑๐๔
๑๐๕
๑๐๖
๑๐๗
๑๐๘
๑๐๙
๑๑๐
๑๑๑
๑๑๒
๑๑๓
๑๑๔
๑๑๕
๑๑๖
๑๑๗
๑๑๘
๑๑๙
๑๒๐
๑๒๑
๑๒๒
๑๒๓
๑๒๔
๑๒๕
๑๒๖
๑๒๗
๑๒๘
๑๒๙
๑๓๐
๑๓๑
๑๓๒
๑๓๓
๑๓๔
๑๓๕
๑๓๖
๑๓๗
๑๓๘
๑๓๙
๑๔๐
๑๔๑
๑๔๒
๑๔๓
๑๔๔
๑๔๕
๑๔๖
๑๔๗
๑๔๘
๑๔๙
๑๕๐
๑๕๑
๑๕๒
๑๕๓
๑๕๔
๑๕๕
๑๕๖
๑๕๗
๑๕๘
๑๕๙
๑๖๐
๑๖๑
๑๖๒
๑๖๓
๑๖๔
๑๖๕
๑๖๖
๑๖๗
๑๖๘
๑๖๙
๑๗๐
๑๗๑
๑๗๒
๑๗๓
๑๗๔
๑๗๕
๑๗๖
๑๗๗
๑๗๘
๑๗๙
๑๘๐
๑๘๑
๑๘๒
๑๘๓
๑๘๔
๑๘๕
๑๘๖
๑๘๗
๑๘๘
๑๘๙
๑๙๐
๑๙๑
๑๙๒
๑๙๓
๑๙๔
๑๙๕
๑๙๖
๑๙๗
๑๙๘
๑๙๙
๒๐๐

ประมาณเนื้อทองซึ่งเรียกกันอยู่ว่า เนื้อดี เนื้อห้า เนื้อหก เนื้อ
เจ็ด เนื้อแปด หรืออีกคำหนึ่งว่า นพคุณเก่านา หรืออีกคำคนทีพูด
จะเอี้ยด บวบกัษชาเนื้อหกเนื้อเจ็ดต้องอาสามา หรือถางอย่างว่าเค็ช
อย่างคำว่าเนื้อแปดเค็ชต้อง ก็คำเหล่านี้ จะมีคันคิมรากของคำมาแต่
ไหน ท่านทั้งปวงเข้าใจหรือไม่ ซึ่งวางประมาณเป็นจำนวนนับมีแค่นี้
ขึ้นไปหาเก้า แฉับคำใดดังมากไม่มี คือ ไม่มีว่าเนื้อหนึ่งเนื้อสอง
เนื้อสาม แต่บางที่ก็มีอย่างเป็นคำโบราณคำดาด แต่ก่อนได้ยินอยู่ว่า
เนื้อหนึ่งเนื้อสอง แต่เคยจนกไม่มีใครพูดแล้ว แต่จำนวนนับเนื้อทองคำ
เดิมกว่าเก้าขึ้นไป คือ ใครจะว่าเนื้อสิบ เนื้อสิบเอ็ด เนื้อสิบสอง เนื้อสิบ
สามสิบ เนื้อร้อย เนื้อพัน ไม่มีที่เดียว ก็ซึ่งเหตุให้เรียกอย่างนั้นคือ
อย่างไรท่านเข้าใจหรือไม่ จะให้ท่านทั้งปวงฟังตามที่ได้รู้มา ท่านผู้ใคร
แล้วก็อย่าออดออดเลย จะว่าทงนเพราะเห็นว่าผู้ที่ไม่รู้มีโดยมาก จะใคร
ให้รู้มาก ๆ ด้วยกัน จึงจะขอว่าให้เข้าใจ ประมาณเนื้อทองคำคงแค่นี้
ขึ้นไปจนเนื้อนพคุณเก่านานน เป็นธรรมชาติเมืองดาวเชียงแต่น ซึ่งเป็น
คันคิมของไทยชาวเหนือสืบมา ครึ่งหนทเมืองเชียงแต่นบ่อแร่ทองมีมาก
เงินมีน้อย เพราะเป็นบ้านดอนเมืองเงินอยู่ใกล้ทะเล กำปั่นแดง้าเขาเข้า
ไม่ถึง มีเงินใช้แต่เงินที่คัดออกจากทองเนื้อดำด้วยการหุงบ้าง แต่มีเงิน
ยวนมาแต่ตุ๊กคำทางบกบ้าง มีเงินใช้ในพบบ้านพนเมืองน้อย เจ้าบ้าน

เจ้าเมืองอยาก^๕ให้^๕แร่เงินเกิด^๕ในแผ่นดิน^๕เป็น^๕ของบ้านเมือง^๕ตนเอง^๕ แต่^๕คน
ให้^๕ออก^๕เที่ยว^๕ดืบ^๕เต่า^๕หา^๕บ่อ^๕แร่^๕ที่^๕จะ^๕ถุด^๕เป็น^๕เงิน^๕ได้^๕ ก็^๕ได้^๕เนื้อ^๕แร่^๕ประ^๕หาด^๕ๆ^๕
มา^๕บ้าง^๕ ต่ำ^๕คึก^๕ย^๕ว่า^๕เป็น^๕เงิน^๕แล้ว^๕จน^๕พุด^๕ดวง^๕ประท^๕บ^๕ครา^๕ใช้^๕ด้อย^๕กัน^๕ก็^๕มี^๕บ้าง^๕ แต่^๕
ครัน^๕นาน^๕เข้า^๕เก่า^๕แล้ว^๕ก็^๕ดำ^๕ไป^๕ เงิน^๕ตรา^๕ของ^๕เก่า^๕ที่^๕ทำ^๕ด้วย^๕แร่^๕อย่าง^๕นั้น^๕ทก^๕ว^๕น^๕
ก็^๕ยัง^๕มี^๕ยัง^๕หา^๕ได้^๕อยู่^๕บ้าง^๕ พวก^๕แปร^๕ธาตุ^๕เรียก^๕ว่า^๕ดำ^๕ คือ^๕เงิน^๕ที่^๕มี^๕เนื้อ^๕ตะ^๕เอียด^๕
กว่า^๕เงิน^๕ปรกติ^๕ แต่^๕ดี^๕ดำ^๕ด้าย^๕ทอง^๕ดี^๕มี^๕ฤทธิ์^๕ เงิน^๕ดาว^๕อีก^๕อย่าง^๕หนึ่ง^๕เรียก^๕ว่า^๕
เงิน^๕ชา^๕เกวียน^๕ ให้นำ^๕เนื้อ^๕เงิน^๕ด^๕กว่า^๕เนื้อ^๕เงิน^๕ที่^๕ไซ^๕อยู่^๕โดย^๕ปรกติ^๕เนื้อ^๕ตะ^๕เอียด^๕ดี^๕
แต่^๕ชาว^๕ เงิน^๕พวก^๕นั้น^๕ประ^๕มาณ^๕การ^๕ดู^๕เห็น^๕จะ^๕คิด^๕ออก^๕จาก^๕ทอง^๕คำ^๕เนื้อ^๕ดำ^๕
หรือ^๕อย่าง^๕หนึ่ง^๕จะ^๕ทำ^๕แต่^๕เงิน^๕เนื้อ^๕ม^๕มา^๕แต่^๕เมือง^๕จ^๕น^๕ทาง^๕บก^๕ ก็^๕เพราะ^๕ใน^๕เมือง^๕
เชียง^๕แสน^๕ใช้^๕เงิน^๕เนื้อ^๕ด^๕กว่า^๕เงิน^๕เหรียญ^๕เงิน^๕ตรา^๕ใน^๕ทก^๕ว^๕น^๕กัน^๕ดี^๕ แต่^๕เพราะ^๕
มี^๕เงิน^๕ไซ^๕ใน^๕บ้าน^๕ใน^๕เมือง^๕น้อย^๕ เหมือน^๕บ้าน^๕เมือง^๕ท^๕ม^๕เบ^๕ย^๕น้อย^๕ก็^๕ไซ^๕เบ^๕ย^๕ร้อย^๕
หนึ่ง^๕ต้อง^๕ร้อย^๕ต่อ^๕เพื่อ^๕บาง^๕แห่ง^๕บาง^๕ครา^๕ว^๕น^๕ใด^๕ ใน^๕เมือง^๕เชียง^๕แสน^๕แต่^๕ก่อน^๕
มี^๕เงิน^๕ไซ^๕น้อย^๕มี^๕ทอง^๕คำ^๕มาก^๕ทอง^๕คำ^๕จึง^๕ราคา^๕ถู^๕ก^๕ ทอง^๕คำ^๕ที่^๕เนื้อ^๕ดำ^๕ไซ^๕ช^๕าย^๕กัน^๕
หนัก^๕บาท^๕เป็น^๕เงิน^๕ด^๕บาท^๕จึง^๕เรียก^๕ว่า^๕เนื้อ^๕ดี^๕ ที่^๕เนื้อ^๕ด^๕ไซ^๕น^๕ไป^๕กว่า^๕น^๕ทอง^๕คำ^๕
หนัก^๕บาท^๕หนึ่ง^๕เป็น^๕ราคา^๕เงิน^๕ห้า^๕บาท^๕ เรียก^๕ว่า^๕เนื้อ^๕ห้า^๕ ทอง^๕คำ^๕หนัก^๕บาท^๕หนึ่ง^๕
เป็น^๕ราคา^๕เงิน^๕หก^๕บาท^๕ เรียก^๕ว่า^๕เนื้อ^๕หก^๕ ทอง^๕คำ^๕หนัก^๕บาท^๕หนึ่ง^๕เป็น^๕ราคา^๕เงิน^๕
เจ็ด^๕บาท^๕ เรียก^๕ว่า^๕เนื้อ^๕เจ็ด^๕ ทอง^๕คำ^๕บาท^๕หนึ่ง^๕เป็น^๕ราคา^๕เงิน^๕แปด^๕บาท^๕เรียก^๕ว่า^๕
เนื้อ^๕แปด^๕ ทอง^๕คำ^๕หนัก^๕บาท^๕หนึ่ง^๕เป็น^๕ราคา^๕เงิน^๕แปด^๕บาท^๕ต้อง^๕ด^๕ตั้ง^๕เรียก^๕ว่า^๕
เนื้อ^๕แปด^๕ต้อง^๕ชา^๕ หรือ^๕อีก^๕คำ^๕หนึ่ง^๕เรียก^๕ว่า^๕เนื้อ^๕แปด^๕เค^๕ษ^๕ต้อง^๕ ตาม^๕การ^๕ท^๕
ราช^๕ฏ^๕ร^๕ไซ^๕ช^๕อ^๕ช^๕าย^๕กัน^๕ใน^๕เว^๕ด^๕ถ^๕าน^๕น^๕ ทอง^๕คำ^๕เนื้อ^๕ด^๕สูง^๕ด^๕ง^๕อย่าง^๕เอ^๕ก^๕เช่น^๕ทอง^๕
บาง^๕คะ^๕พาน^๕ช^๕าย^๕กัน^๕หนัก^๕บาท^๕หนึ่ง^๕เป็น^๕ราคา^๕เงิน^๕เก้า^๕บาท^๕ เรียก^๕ว่า^๕น^๕พ^๕คุณ^๕เก้า^๕นา

ก็ทว่าต้องขาดามากก็ หรือทว่าเศษต้องเศษส่วนก็ ด้วยตะเยียด
 นั่นคือว่าเศษดังแต่หน้าชนน ๆ ขึ้นไป ของผสมดีเหลืออง ๆ ให้กิน
 ไม่จน ทุกอันเรียกกันว่าทองเนอริน แต่ก่อนดาวเรียกว่าทองเนอต้อง
 เพราะขายกันต้องหนักทองเนอรินอย่างเดวหรือทองดีดอกบวบ ซึ่งในเวตา
 นั้นขายกันราคาหนักค่อนหนัก ดาวเรียกว่าทองเนอหนึ่งแค้โบราณได้ยิน
 ว่าอยู่บ้าง ก็ประมาณซื้อเนอทองเหล่านี้ทงปวง เดิมเป็นธรรมชาตินิยมของ
 ดาวชาวเขียงแฉ่นแต่ใช้เป็นอาหารในการเทียบน้ำหนัก ครั้นดีมาถึง
 บ้านเมืองใกล้ทะเลเงินมีเข้ามามาก ราคาทองก็แพงขึ้นไปถึงต้องเท่าพิก
 นั้น คือบางที่ทองคำเนอหนักค่อนบางตะพาน ราคาถึง ๒๐ หนัก ๑๙ หนัก
 ทองคำเนอแปดตำมัญที่เรียกว่าเนอแปดคตาด ราคาถึงสิบแปดหนัก
 สิบเจ็ดหนักก็ คนโบราณว่ากันอีกคำหนึ่งว่าข้าวกับทองโตกัน เมื่อไร
 ข้าวถูกทองแพง เมื่อไรข้าวแพงทองถูก ซึ่งว่าดังนั้นก็จริงอยู่บาง
 ในเวลาเมื่อในกรุงมีธรรมชาตินิยมปิดข้าว ไม่ให้มิผู้เอาออกไปขายค่านา ๆ
 ประเทศเป็นนี้จ เมื่อนั้นชาวนาเมื่อทำนาได้ข้าวมากจะขายราคาแพงไป
 ก็ขายไม่ใคร่ได้ จะเก็บไว้ก็กลัวจะผู้เดียวต้องขายไปราคาต่ำ ๆ เพียง
 เกวียนละ ๕ บาท ๔ บาท ๓ บาทถึงกระนั้นไม่ใคร่มีผู้ซื้อ ต้องเอาข้าว
 ออกแดงของต่าง ๆ บรรดาที่จะใช้จะกิน เมื่อขายคดงหนักไม่ได้ทรพยดิน
 มากเป็นกำไรได้ร่วมกับแรงเหนื่อย ที่ชาวนาคูโคกดีต้องเสียค่านาเปล่า
 จนนาเดี่ยวนาฝ่นพางดอยกทงไม่ทำ ชาวนาที่ทำอยู่ก็คอยจ้องมองหา
 เวลาที่จะลดราคาข้าวให้สูงขึ้นเมื่อเวลาคนคดกันซื้อ ก็เมื่อใดฝ่นแดง
 สักเดือนหนึ่งครั้งเดือน หรือมีข้าวคักเดือดเห็นเอาโต๊ะไรมา คนที่ม
 ครอบครวับุตรภรรยาทาดชายหญิงมาก ก็เกิดความตะคั่งคอกใจถั่ว

ชาวจะแพง คนกันเที่ยวซื้อชาวมาไว้ คนอย่างนั้นหลายตีบแห่งเข้า
 ด้วยกัน ราคาชาวก็แพงขึ้นไปในสองวันสามวัน ก็เพราะนามันน้อยตัวชาว
 ก็น้อยเมื่อคนกันซื้อมากเอาไปกักตุน ชาวก็ไม่พอประสงค์ของคนกัน
 นั้น ต้องขอซื้อขอบนกัน ผู้ที่มชาวมากอยากได้กำไรก็ยกตราราคาชาว
 ให้สูงขึ้นไป เงินของคนบางจำพวกจะใช้ราคาชาวไม่มี ต้องเอา
 ทองออกดีให้แทนราคาชาว ฝ่ายผู้รับเอาทองไว้ก็เกลียดยิ่งให้ลดราคา
 ทองคำดังไป ด้วยเหตุนี้เมื่อไรชาวแพงราคาทองจึงค้างงมา ก็เพราะ
 คนความทบหลังฝนนอยนานอยกดี ฝนนมากนานเกินไปก็ ครั้นฤดู
 ทำนาปีใหม่ชาวนาเห็นว่าชาวแพงอยากจะขายชาวใหม่กำไร คนกัน
 ทำนามากทุกแห่งทุกตำบล คนที่ทงนาไปทำมาหากินอย่างอื่นแฉงกักตุน
 มาทำนา ฝ่ายผู้ที่ซื้อชาวไว้เกินประมาณ เห็นว่าปีใหม่ชาวใหม่จะมีมาก
 ชาวที่กดคนซื้อไว้แพง ๆ จะเก็บไว้กักตุนจะผุเสีย หรือจะขายต่อเมื่อชาว
 ใหม่มีมามาก ก็กลัวว่าราคาชาวจะตกลงก็จะขาดทุนมากไป ก็รีบร้อน
 เร่งขายชาวของตนที่เก็บไว้เสียโดยเร็วผู้ขาดทุนแต่่นอยด้วยเห็นว่าดีกว่าจะ
 ขายเมื่อเวลาชาวใหม่มีมา ราคาจะตกมากนั้น ก็เมื่อขายชาวขาดทุนไป
 ดึงนแฉง ก็กลับไปคิดหากำไรในทอง ซึ่งคิดได้เอาชาวแฉงไว้ หรือ
 เอาเงินซื้อไว้ด้วยราคาต่ำ ๆ ดังว่าแฉงนั้น ก็พากันกดราคาทองให้สูงขึ้น
 ก็ทองนั้นเป็นของเก็บไว้ไม่ผุ เมื่อราคายังต่ำอยู่ไม่ขายเมื่อราคาทอง
 กลับสูงขึ้นไปจึงขาย ก็ด้วยเหตุนี้เมื่อไรราคาชาวถูกทองจึงแพง คำที่
 ว่ามาก่อนนั้นชอบด้วยเหตุข้างโดยจริง แต่เป็นคนเพราะเปิดชาวให้หนานา
 ประเทศชนให้ไปจำหน่ายเมืองอื่นไม่ห้าม ก็มีผู้ทำนามากเต็มทีแฉง
 เกิดขึ้นใหม่ ๆ ทุกปี เม็ดชาวมีในบานเมืองตนเหลือเพื่อฟ้าย คนต่าง

ประเทศเอาเรือเข้ามาบรรทุกข้าวไปขายเมืองอื่นมากมากหลายตำบลหนึ่ง
 วนเอาข้าวไปหลายหมื่นเกวียน ราษฎรก็กดราคาข้าวให้แพงอยู่เป็นกิจ
 ด้วยคิดจะขายเอาเงินให้มาก ฝ่ายลูกค้าหนาประเทศเมื่อเห็นข้าวใน
 กรุงเทพฯ ๑ ราคาแพงเพียงพอจะซื้อเอาไปขายมีกำไรได้ ก็เอาเงินมา
 บ้างเอาทองมาบ้างแต่เมืองอื่นมาซื้อข้าวไป ก็เงินทองเมื่อเข้ามาในบ้าน
 ในเมืองก็ไม่หมดไม่สูญไปเหมือนดังข้าวที่คนกินเสีย เงินทองในพินบ้าน
 พนเมืองก็มากจนทุกปีตั้งแต่เข้ามาแปดปี เงินเมืองอื่นเข้ามาใน
 กรุงเทพฯ ๑ นหลายหมื่นชั่ง ทองคำเข้ามาในกรุงเทพฯ ๑ นหลาย
 ตีบบาบ เพราะฉะนั้นจึงมีมากราคาก็คงแพงอยู่ คือเกวียนตะ
 ดี่ดั่งห้าดั่งเต็มไป เหมือนกับของสิ่งอื่น ๆ ราษฎรขายอยู่ทุก ๆ
 ราคาแพงจนหมดทุกอย่างเพราะเงินทองมีเข้ามามาก เมื่อเป็นดังนการ
 ก็เป็นอันจรรย้อยอย่างหนึ่ง กาดตวงมาถึงเก้าปีตีบปีแล้ว โดยปีใด
 ปรากฏว่าฝนน้อยน้ำบ่าก็มาช่วยน้ำไม่ให้เสีย เหมือนอย่างมีมะแมเอกลก
 ปรากฏว่าก็บิจจจควาคันนี้ แต่ในปีกุนเบญจศกกันตั้งแต่เดือนห้าเดือน
 หกมา จนเดือนสิบฤดูฝนตกชุกมากนัก เป็นที่น่ากลัวว่าจะเป็นน้ำใหญ่มา
 ทวมข้าวเสีย แต่เมื่อตีบไปในเมืองฝ่ายเหนือก็ได้ความว่าน้ำในบ้นน้อย
 กว่าน้ำในบ้นหลังอีก ต้นข้าวทุกแห่งทุกตำบลเป็นแต่ข่มช่นอยู่ด้วยน้ำฝน
 ข้าวก็คงจะได้ไม่เสียทุกแห่ง ก็เมื่อการเป็นดังนอยู่จะว่าอย่างเก่าวว่าเมื่อไร
 ข้าวถูกทองแพง เมื่อไรข้าวแพงทองถูกเห็นจะหาชอบไม่แล้ว ด้วยข้าว
 เบ็ดเดียวแก่นานาประเทศแล้ว ราษฎรทำนาเต็มมืออยู่เต็มมือ ผู้ที่ไม่ได้
 ทำนาก็ไม่ได้ต้นซึ่งกันซื้อข้าวอย่างแต่ก่อนมานานแล้วมิใช่หรือ เพราะ
 ฉะนั้นจะต้องว่าใหม่ว่า เมื่อไรข้าวต่างประเทศเอาทองเข้ามาใช้เป็นราคา

สินค้าในกรุงเทพฯ ๗ มาก เมื่อนราคาทองก็จะตก เมื่อใดถูกค่าชาว
 ต่างประเทศเอาเงินเข้ามาใช้เป็นราคาสินค้าในกรุงเทพฯ ๗ มาก เมื่อน
 ราคาทองก็จะกลับขึ้นไป ก็แต่ทองนั้นมีแต่เป็นทองถมทองใบ จะซื้อขาย
 กันก็ยากผู้จะซอมักกดราคาให้ต่ำ ไม่ใคร่จะซื้อทองมาเหลือเพื่ออยู่มาก
 จึงได้คิดทำเป็นทองแปมตรา ให้ใช้ประจำราคาสินค้าที่ซื้อขายกันได้
 เหมือนกับเงิน เมื่อผู้จะเอาไปทางไกลได้พกไปเล็กน้อยก็ได้ราคาหลาย
 คำดังหลายซึ่ง ไม่หนักเบาหนักพกหนักหอบหนักเรือเหมือนอย่างพาเอาเงิน
 ไปหรือจะเก็บไว้ในหีบในท่อน้อย ๆ ข้างที่หลบซ่อนก็จะเก็บไว้ได้มาก ๆ
 ง่าย ๆ เมื่อราษฎรใช้ทองแปงตามขนาดนี้ใช้ได้ทั่วกันมาก ๆ แล้ว
 ในหลวงจะตั้งตามหัวเมืองนั้น ๆ ว่า ถ้ามีผู้เอาทองแปงตามจำพวกนี้
 ไปซอชนก็จะให้กรมการคอยรับตามหัวเมืองนั้น ๆ ทุก ๆ เมืองไป ๗

ข้อห้ามสมเด็จพระศรีสุริเยนทราธิบดี

มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่ง ให้จดหมายพระราชทานพระเจ้า
 ดูกเรอฝ่ายหน้าฝ่ายในทูลพระองค์ให้ทราบ ว่ากรมสมเด็จพระศรีสุริเยน-
 ทราธิบดีพระบรมราชชนนี ท่านมักทรงถือคติต่าง ๆ ว่าทำอย่างนั้น ๆ
 ไม่เป็นมงคลแล้ว ก็ครัดห้ามไว้ให้กำชับต่อสืบ ๆ ลงไปในตระกูลว่า
 อย่าให้ทำเป็นหลายสิ่งหลายประการ ครั้นทรงตั้งสอนแต่พระวอจา ผู้ฟัง
 ก็จำไว้ได้บ้างเต็มเสียบ้าง จึงโปรดให้จดหมายพระราชทานไว้เพื่อจะให้
 ทราบทั่วกัน

(๑) การใช้ทำหมันชั้นยาในแนวกระดาน ให้ทำได้แต่ในเรือที่
 เป็นของเดือนได้ยกได้เดินได้ หรือในถ้ำน้ำที่เป็นของยกได้ย้ายที่ได้ แต่
 ในพนในชานในหลังคาของเรือนที่มีเตาปลูกตงในดินทรงห้ามไว้เป็นอันขาด
 ไม่ให้ทำหมันชั้นยาเลย ถ้าจะก่นนำรวจะคาดคืบกักจะคาดอิฐปูนศิลา
 กัดทำได้ แต่จะใช้ชั้นเดาน้ำมันไม่ได้ ถ้าจะปิดปากไม้ที่เป็นตาหรือที่ห่าง
 ด้วยเด็ดหมูผสมปูนอย่างจันทน์ หรือปูนน้ำมันเกลี่ยแนวให้มิดก็ได้ ชั้น
 ตาพอนแฉงปิดกระดาศก้นรวก็ได้ ห้ามแต่ทำหมันชั้นแนวในแนวกระดาน
 ก่นนำรวไว้อย่างเรืออย่างถนหน้อย่างเดียว ถ้าจะทำเรือนหรือพัดบพดา
 หลังคาเป็นไม้ให้ทำกระดานทับ ๆ ก้นเหมือนเกดัดกระเบื้องอย่างร้านนา
 โรงทาน หรือเป็นกระดานทับ ๆ ก้นอย่างพัดบพดาขกักริมโรงนาพิกานัน
 ได้ จะใช้หมันใช้ชั้นไม่ควรเลย ห้ามเป็นอันขาด

(๒) ดัดควมชวดต่าง ๆ คือแมวกัด สุนัขจูกัด ม้ากัด นกเดียง
 กัด นกกระต๊อกัด ไก่กัด ทัพชนชาวทงศวกัด บางแห่งกัด ห้ามไม่ให้
 เอาเครื่องเขียนเดาน้ำย้อมดั่งใด ๆ ย้อมแต่เดมเขียนเพื่อจะให้ประหลาด
 ห้ามเป็นอันขาดทีเดียวไม่ให้ทำไม้ให้เดิน ถ้าดัดควมหมัดจะทาขมันหรือ
 ไฟตเป็นยากันหมัดนั้นได้ แต่จะทาเพื่อให้เหลืองเป็นสีประหลาดนั้นไม่ได้
 ข้างจะเขียนหน้าด้วยเขม่าแดงแล้วขาวอย่างเช่นข้างเขียนในการตั้งฐานเต
 การแห่แห่นอื่น ๆ นั้นได้ เพราะข้างไม่มีขนทวดคว้อย่างม้าเดโค ถึง
 กระหนจะเขียนข้างสำคัญ คือข้างเผือกแดงข้างสีประหลาดก็ไม่ควร ซึ่ง
 ห้ามทงนเพราะว่าพ้องกับมนุษย์ชาติ เพราะผู้หญิงที่ผสมหงอกหรือผสมบาง
 หรือศีรษะถดอกเขาแก้ด้วยจับเขม่าแดงออกอัญชันแต่ใบหอม แดเขาย้อม

ผิดหนึ่งด้วยขมนหรือเบ้งนวด เป็นการของมนุษย์ดื้อมาแต่โบราณ จะ
เอาอย่างนั้นไปแต่งให้สัตว์เดรัจฉานนั้นไม่ควรเป็นอนุบาท์จริงไร

(๓) ต้นข้าวเหนียว ต้นข้าวเจ้า ตำรพัดต้นข้าวไม่ให้ปลูกดง
ในดินหรือในท้องร่องหรือในสระแต่ในหน้าข้งทงปวง ที่อยู่ในวงกำแพง
บ้านจะปลูกได้แต่ในอ่างในถ้ง ที่เบ้งของยกได้ไม่ห้าม

(๔) ห้ามไม่ให้ดื่มดื่บเป็นชู้หรือผัวเมียกับคนที่รวมนม กินนม
นางนมด้วยกันมาแต่เดิม แต่คนที่หย่านมแล้วมาแกดงดิมแกดงชิมดอง
กินไม่ว่า ถ้าไม่ได้รวมนมกันแล้วถึงเบ้งญาติพี่น้องก็ไม่ห้าม แต่ที่ดื่มรวม
นมกันแล้วถึงไม่วะญาติก็ห้ามเบ้งอันขาด

(๕) ถ้ามีการมงคลต้องอย่าง คือโกนจุก ๓ ดงท่า ๓ อย่าให้มี
เทศนา ให้มีแต่สวดมนต์แต่เพียงพระสงฆ์ตามธรรมเนียมการโกนจุกดงท่า
โดยมีศรีทราชาจะทำการฉลองพระค่อไป จะใครมีเทศนาเป็นการบุญก็ได้
ไม่ห้ามขาด แต่ขอให้ไว้ระยะเริ่มงานเบ้งการบุญค่างหาก อย่าให้เอา
มาปะปนระคนกับการโกนจุกดงท่า

แต่อื่น ๆ นอกนกกยมออก แต่ย้งทรงระดักไม่ได้ ถ้าทรงระดักได้
แล้วจึงจะโปรดให้เพิ่มเคิมดงอีก ๆ

ทรงศิตคานขอความบางขอ ในพระคัมภีร์ ไบเบอด

ท่านว่าหนึ่งดื้อไบเบอดเบ้งของดองด่างใหญ่ ทำให้รุ่งเรืองบัญญัติ
ความรู้น ก้เมอมมูจะใครรู้แผนที่โลก ว่าฟ้าดินอากาศจะตั้งอยู่อย่างไร

เมื่อเขาคำท่านว่าหนังสือไบเบอดดีกว่าหนังสือทวงหมด ก็จะไปเปิด
หนังสือไบเบอดชนิด ในเขเนซิคบริเขตคนที่เรียกว่าบทัน แม้ว่าจะอ่าน
ถึงเรื่องพระเจ้าสร้างโลกในหกวัน แลก็จะได้ความว่าสร้างมดสร้าง
สร้าง ประมอดไว้ข้างหนึ่งให้เป็นวันแถมิด เป็นกวางวันกวางคืนไม่เป็น
ด้วยแผ่นดินหมุน เป็นด้วยพระเจ้าสร้างแลก็สร้างแผ่นดินคืนไม้ใบหญ้า
ก่อน ต่อวันหลังมาเกือบจะเลิกอยู่แล้ว จึงสร้างพระอาทิตย์พระจันทร์แตร
ดาว เป็นเครื่องประดับโลกค่อที่หลัง เมื่อว่าอย่างนั้นทำไมจะได้รู้ว่า พระ
อาทิตย์ที่เป็นของสร้างที่หลังเป็นค้อมใหญ่ แผ่นดินที่สร้างอยู่หลายวัน
เป็นเม็ดกลมเขียว พระจันทร์ที่สร้างพร้อมกับค้อมใหญ่ที่หลังนั้นเป็นเม็ดดงา
แตรค้อมหลายหมื่นหลายแสนหลายโกฏหลายล้าน ที่สร้างในวันเดียวกับค้อม
ใหญ่นั้น เป็นดาวทองฟ้า

เมื่อมีคนอยากจะใคร่รู่ว่ารุ่งกินนาคเป็นด้วยอะไร ก็จะไปอ่านพบใน
เรื่องหน้าวินาศ พระเจ้าศรีเสกโนอา ด้วยเรื่องพระแสงธนู บันยัดยาวไป
เป็นหน้ามดตองหน้ามด เมื่ออ่านนั้นทำไมจะรู้อันจริง ว่ารุ่งกินนาคเป็น
ด้วยอะไร ว่านแคพอเป็นอนุทาทรรณให้เห็นความในไบเบอดทอดัน

แลคนต่างคนเขาก็ว่าอยู่ว่า เมื่อพระเจ้าโปรดโนอาแตรรอบครวั
ของโนอาให้ทำเรือกำปั่นหน้าวินาศ ถ้าครั้งนั้นจะโปรดให้ทำจักรกลไฟ
แด่ทางเดื่อถ้อย แด่วิชาวดคองชิตุดตติคุดได้ก็จะดี โนอาจะได้ใช้
จักรไปเที่ยวดูข้างโน้นข้างนี้ แด่เรือคกอยู่ที่ไหนจะได้รู้ หนัดดแลหรือ
ยังจะได้รู้จะไม่ต้องปล่อยกาปล่อยนกพิราบ อย่างว่าในหนังสือไบเบอด
นั้นเคย

ต่างคนต่างก็กลัวความเขื่อนั้น ด้วยหัวใจบริสุทธิ์ในคำสอนาพระ

เยชูกริสต์ ได้โปรดคนง่อยให้หายก็ไม่ว่ากัน ได้โปรดคนเดี้ยงก็ให้
 ด้มตาขึ้นเป็นปรกติก็ไม่ว่ากัน ได้โปรดคนโรคเรื้อนให้หายก็มาก
 จนคนตายก็ทำให้เป็นคนจนได้ก็มี มีความอัศจรรย์อย่างนี้ มีในหนังสือ
 ไปเบอดทอตกายเป็นหลายแห่ง ก็ผู้ที่เชื่อในคำสอนมั่นคง เป็นผู้ถวาย
 ด้ถวายชีวิตแก่ศาสนา ในทุกวณที่ เป็นโรคเรื้อนเองก็มี เป็นดม
 อัมพาตเป็นง่อยก็มี ไม่อยากให้กันตายเดี้ยคายนั่นก็มี เห็นอยู่ดี ๆ
 ด้เงยไม่ได้ ก็เมื่อตัวเองยอมว่าตามแต่หน้าพระทัยพระเป็นเจ้าของก็
 ด้คนนอที่เขาเขารัดเขาเขือถือใหม่ ๆ ผู้เป็นครูสอน ถ้าโปรดให้พ้นโรค
 ด้เรื้อนโรคง่อย แลพ้นความตายให้เห็นจริงได้สัก ๒-๓ รายแล้วบ้าน
 ด้มีมีคนเขาคำสอนด้วยหมดทั้งโลกแล้วหรือ ก็การหาเป็นได้ดังนี้ไม่ คน
 ด้ซื่อ ๆ ซึ่งไม่ได้ฟังพวาคัยคำสอนนั้น จึงไม่สงสัยในหนังสือไปเบอดว่า
 ด้จะเป็นเช่นท่านว่านเดย

แต่คำว่าฟังพวาคัยนั้น คำนี้แปลไปหลายอย่าง ถึงเจ้าแผ่นดิน
 ด้ก็ต้องว่า แต่ไม่ว่าเจ้าแผ่นดินเมืองอื่นแล้ว ว่าแต่พระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม
 ด้ของเราเองด้ขึ้นมาจนทุกวณทุกพระองค์ ทำบุญเกอหนุนในคำสอนด้
 ด้ตามอย่าง คือคำสอนพระพุทธอย่างหนึ่ง คำสอนพราหมณ์อย่างหนึ่ง
 ด้คำสอนแขกเจ้าเช่นอย่างหนึ่ง แต่คำสอนแขกเจ้าเช่นน นวมกษัตริย์แห่ง
 ด้ของหลวงแทบทั้งหมด ยังได้เงินเบยแดงไปทำของด้เพียงคนเดียว คำสอน
 ด้พราหมณ์ในหลวงก็ช่วยบหนึ่งเป็นเงินหลายสิบชั่ง เป็นทงนก็เพราะใน
 ด้หลวงด้ฟังพวาคัยพวกแขกพวกพราหมณ์อยู่อย่างหนึ่งอย่างใด จึงไม่
 ด้เดี้ยคายเงินที่เดี้ยไปทุก ๆ ปีเป็นนักษนา

หนึ่งในพระเจ้าแผ่นดินก็ควรเสด็จเสด็จว่า คำสอนใด ๆ ไม่ประเสริฐ
 กว่าพุทธศาสนา รับผิดชอบทุกพระเจ้าแผ่นดินมาจนทุกวันนี้ ก็ซึ่งรับผิดชอบ
 ด้งหนักเหมือนจะเอาใจพระสงฆ์ ซึ่งเป็นเจ้าของคำสอนใดอยู่ในแผ่นดิน
 ก็ที่แท้พระสงฆ์ราชาคณะที่เป็นประธานในศาสนา ก็ยังโง่งมยังไม่รู
 แผ่นดินแผ่นฟ้า ยังยืนยันว่าจันทรอุปราคาสุริยุปราคาเป็นด้วยยักษ์ใหญ่
 อัจฉาเข้าไปกักกินแผ่นดินแผ่นดินเป็นของโตเท่ากัน พระอาทิตย์กับพระ
 จันทรได้กกว่ากันนิดหน่อย แลอื่น ๆ ก็ในพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนก็ทรง
 เชื่ออย่างนั้นแต่พระเจ้าแผ่นดินพระองค์จะเชื่ออย่างนั้น หรือไม่เชื่ออย่าง
 นั้นก็ไม่ทราบแต่เห็นท่านทรงทนายด้วยจันทรถูกต้องแน่นอน แลรับผิดชอบว่า
 ราหูไม่ได้ทำไมแก่พระอาทิตย์พระจันทร์ พระอาทิตย์ตั้งตรงพระจันทร์วัน
 เพ็ญ ก็เป็นจันทรุปราคา พระจันทร์มาซ้อนดับเมื่อวันดับกันหว่างถ่าย
 ตาคนกับพระอาทิตย์ ก็เป็นสุริยุปราคา ๆ ดังที่มีแต่ข้างเมืองเหนือ
 เมืองปากใต้ไม่เห็น ท่านก็ทรงทนายถูกต้อง ก็เมื่อเป็นดังนี้ท่านยังทรง
 เสวยเสด็จว่าพุทธศาสนาดีกว่าศาสนาทางปวง แลทรงพระอุคสาหะประพฤติ
 ตามพุทธศาสนาอยู่ก็เห็นชัดว่าเป็นเพราะพึ่งพาศาสน์พุทธศาสนาอยู่ จึง
 เป็นดังนี้ ก็ด้วยการเป็นคัวอย่างเช่นนี้ รับผิดชอบของกวันวิคคอเรีย ที่ท่าน
 เอามาว่าช้าช้าก็เข้าไม่รู้แฉฉนั้น ก็ด้วยคิดจะให้คนฟังเชื่อว่าเป็นคำเจ้า
 ฟ้าเจ้าแผ่นดิน ก็ธรรมดาเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินอย่างไร เมืองไหน ๆ ก็คล้าย ๆ
 กันเข้าใจแล้ว

เรื่องศัพท์พระอินศวร

ว่าด้วยหนังสือพิมพ์ลงชื่อว่าพระอินศวร ผู้ลงหนังสือพิมพ์มีครู
 อาจารย์ให้ถามครูอาจารย์ว่าหรือ ที่ชื่อว่าพระอินศวร ดูเป็นคำอิน
 ไม่ได้อยู่ในเมือง เป็นคนอยู่สวน ถูกแฉหรือ หนังสือในราชการเขียน
 อย่างหนึ่ง ครูโรงพิมพ์ก็รีบไปเป็นหลายอย่าง อย่างภายในเขียนว่าฝ่าย
 ตมพยที่เขียนว่าตมพยที่ แฉอะไร ๆ อันอื่นเป็นอันมาก ก็พระอินศวร
 หนังสือราชการไม่เคยเขียนเคยใช้ เป็นแต่คำผู้หญิงเรียกไม่ถูกเรียกเดิน
 ถามครูดูก่อนเกิด ถูกแฉหรือ หรือจะเถียงว่าทำตามเด็กคนอ่าน ก็
 หนังสืออังกฤษเป็นอะไร ในภาษาอังกฤษเอง เขียนแดงพิมพ์ตามลัทธิ
 หนังสือแทบทั้งนั้น เด็กคนอ่านไปอย่างหนึ่ง ตัวหนังสือไปอย่างหนึ่ง
 ดีอ่านกันได้เขียนกันได้ หนังสือไทยภาษาไทย ก็เป็นภาษาเป็นหนังสือ
 ดูกษัยมีครู แต่ทำไมพวกโรงพิมพ์มาคิดว่า เป็นหนังสือเดภาษาอาภัพ
 อประดิษณ์หนักหนา ตัวตามหนังสือตรงกับภาษาดังดกฤกษ์ก็ไม่ยอมเขียน
 แฉแดงพิมพ์ หรือดำเนียงเด็กแต่ละผู้รอ่านก็ไม่เอา เฉพาะจะเอาแต่
 เดียงไฟโรเดอ ที่ไม่รู้หนังสือ ที่เรียกอะไรไม่ถูก มาใช้เอาเป็นประมาณ ๆ
 หนังสือจำพวกเรียงรายวัน นบคคิพระอาทิตย์พระจันทร์เดือน ๆ
 ที่ลงเป็นตารางน ภาษาไทยเช่นเขียนว่าประภูทิน ถึงคำเพ็ดทุดแต่อ่านว่า
 กว่าประภูทิน แต่คำคนไม่รู้เรียกว่าประนินทิน คำพวกครูของพวกเขา
 โรงพิมพ์จะไม่รู้คอกกรรมัง ด้วยมิใช่ของข้างวัดอาอารามบาจำบาดีอะไร ๆ

คำเรียกพระเมรุทอง พระวิหารหลวง แลไอ้ไอ้ วิหารราย

พระเมรุที่ปลูกเป็นรูปบุษบก ล้อมพระเบญจา เรียกว่าพระเมรุทอง ทำด้วยคันทกตทำด้วยทององกฤษกต ทำด้วยทองนำตะโกกต หรือจะดงรักบีดทองคำเปลวกต หรือจะหุ้มทองคำจริงกต ก็คงเรียกชื่อว่าพระเมรุทองทุกครั้งทุกคราว จะเรียกอย่างอื่นไม่มีฉันใด พระวิหารใหญ่ที่คู่กับพระเจดีย์หรือพระปราสาท ในหลวงจะสร้างกตผู้นจะสร้างกต ก็เรียกชื่อวิหารหลวง เป็นชื่อของไม่เป็นชื่อตามความจริง ก็วิหารอื่นถึงจะใหญ่จะโตในหลวงจะทรงสร้าง ถ้าไม่มีพระเจดีย์พระปราสาทอยู่หลังมีพระระเบียงล้อมแล้ว ก็ไม่ชื่อว่าวิหารหลวง ลวดหนึ่งลวดสองอย่างเช่นเด็ก ๆ ลวดนั้น เรียกชื่อว่าลวดไอ้ไอ้พิหารราย จะลวดที่พิหารรายกต ลวดที่พระระเบียงกต ลวดที่พิหารใหญ่ที่ศาลากฎที่ใด ๆ กต ก็คงเรียกชื่อยันอยู่อย่างเดียวว่าไอ้ไอ้พิหารราย ไม่ยกย้ายไปตามที่ลวดเคย ให้รู้เป็นแน่ว่าเช่นนี้ ชื่อพระเมรุทองกต ชื่อพิหารหลวงกต ลวดไอ้ไอ้พิหารรายกต เป็นแต่ชื่อของตามอาการที่เป็นที่ม ไม่เป็นชื่อตามความจริงที่ช้อกต่างอย่าให้เข้าใจผิดไป

ว่าด้วยคำว่าทรงแลธง

มีพระบรมราชโองการ ให้ถามพระราชาคณะทุกองค์ หารื้อดูว่า คำไทยใช้ว่า ทรง เขียนดั่งนั้น ผิดแท้เอาไม่ได้แล้วหรือ คำว่าทรงนั้น

จะให้เขียนดั่งนี้ ทรง นิน เห็นว่ามาแต่ ทร ชาติเนเป็นหนึ่งแถวหรือ
ถ้ามาแต่ทรชาติแท้แล้ว คัว ง นินมาแต่ชาติอะไรเด้า จะอ่านฤกหิต-
อากมกัทรชาติเป็น รุทชาติกณ หรือ จะได้มีรูปเป็น รุทคติ อึ่งคำ
ชื่อพระจันทร์ว่า ดัถิธร แต่ชื่อคนเหาะได้เก็บนารัมตชมนนฉว่า วิทยาธร
นิน จะให้อ่านว่า ดัถิชะ วิทยาชะ หรือ ทร กับ ร อ่านว่า ชะ
มีที่ไหนอีก มีอย่างแห่งใดอีก แต่ ทร นิน เคยอ่านว่า ช มาก
ทราม ชาม ทราย ชาย อินทร์ อ่านว่า อินชั พระอินทโรดม เคย
อ่านว่า พระอินชอคม จันทรา จันทรึ เคยอ่านว่า จันชา จันชั
คำว้า ทรง นินในราชการเคยใช้มากมาแต่โบราณ ก็ว่าทรง คำเขมร
เขากเขียนว่าทรง ดั่งนี้ พระราชาคณะผู้รูปาต์มาก จะให้แปลงเดี่ยดั่งนี้
ให้ได้หรือ ทรง ถ้าอย่างนี้จะอ่านว่าอะไร ว่า ชะ รง หรือ ถ้าอ่าน
อย่างนี้จะฟังไม่เข้าใจ ถ้าจะให้อ่านว่า ชง ก็คัว ทร ดั่งนี้ ไม่เคย
อ่านว่า ช เดย ๆ

เรื่องแขกเรียกเมืองมะกะแลเมืองมะคินะว่าเมืองกบิลพัสดุ์

จดหมายหรือมายังพระยาจุฬาราชมนตรี แดขุนนางในกรมท่า
ชวาหลวงศรียศ แดพระยาราชวงศ์ต้น แดเจ้ากรมปลัดกรมอาต่าจาม
แต่อื่น ๆ แดพวกแขกมตาญในหลวงโคซาอิค์หากแต่อื่น ๆ ว่าด้วย
คำว้าเมืองกบิลพัสดุ์นี้ จะมีประโยชน์โภชน์ผลเป็นกุศลเป็นบุญอย่างไร
พวกท่านจึงพากันเรียกเมืองมะกะหรือเมืองมะคินะ ในแผ่นดินอาหรับนิน

ว่าเมืองกบิลพัสดุ์ว่าไป จนไทยทั้งเมืองก็เรียกตามไปแทบหมด แหก
 นอกที่เขาถือคำดนามะหะหมัด ทั้งพวกสิ้นเดิมเห็นเช่นท่าน ก็มีมากกว่า
 พวกท่าน ๓๐๐ เท่า ๓๐๐๐ เท่า ก็ไม่มีใครเขาเรียกเมืองมะกะหรือเมือง
 มะคินะว่าเมืองกบิลพัสดุ์ แต่คนหนึ่งชนไปถึงจะถามถึงเมืองมะกะเมือง
 มะคินะ เรียกชื่อว่าเมืองกบิลพัสดุ์ เขาก็ว่าไม่เข้าใจเลย เขาว่าไม่เคย
 ได้ยินเลย เป็นเหตุอย่างไร แหกที่เมืองไทยจึงเรียกเมืองมะกะหรือเมือง
 มะคินะ ว่ากบิลพัสดุ์หมด ทั้งแหกที่เป็นพม่าเข้ารีต แดแหกจามแหก
 มลายู แดไทยที่หลงเชื่อแหกนั้น บางคนได้ยิน ๆ ซ้ำ ๆ ว่าโตะคนนั้น
 คนนั้น เขาไปเมืองมะกะเมืองมะคินะ ก็มีไทยเถียง ๆ ซ้ำ ๆ ว่าเขา
 ไม่ได้ว่าจะไปเมืองอื่นดอก เขาจะไปเมืองกบิลพัสดุ์ดอก ดงหน ๆ

เมื่อปีหลัง พระยาศรีลังกาบอกเข้ามาว่า จะดำไปเมืองมะกะ ตาม
 ที่กรุงแปรว่า จะกราบถวายบังคมดำไปเมืองกบิลพัสดุ์ ๆ ซ้ำ ๆ นี้กว่า
 พระยาศรีลังกาจะเรียกดงหนด้วย จึงเอาหนังสือพระยาศรีลังกามาให้คน
 อ่านมลายูอ่านไปตามตัวของเขา คอยฟังคำที่จะออกชื่อเมืองหนอย่างไร
 ก็ฟังได้ยินเขาอ่าน ไม่มีชื่อว่ากบิลพัสดุ์เลย พวกแหกในกรุงเรียกดงหน
 เอาที่ไหนมาเรียก ๆ

อนึ่งเมืองคอคคินคินโนเบต ซึ่งเป็นเมืองหลวงของพวกแหกเคอเก
 ที่แหกเรียกว่าครเกบั้ง ว่าแหกใหญ่บ้างนั้น ว่าเมืองหุ่มบ้าง เมือง
 อุ่มบ้างดงหน เอาที่ไหนมาเรียก แหกนอกไม่มีใครเขาเรียกดงหนเลย
 เอาที่ไหนมาเรียก คนนอกนั้น โดยถามเขาดังเมืองหุ่มเมืองอุ่ม เขาก็
 เข้าใจว่าเมืองโรม ซึ่งเป็นเมืองหลวง ที่บาดหลวงใหญ่ต่างโตปาปาอยู่
 ในแผ่นดินอิตาเลียนไป ๆ เมืองหนคนถือคำดนามะหะหมัดไม่มีเลย มีแต่

คนถือค้ำดาเขชู ให้ท่านทงปวงหรือที่ตะนาย ให้การมาจางแจ้ง เอาที่
ใหม่มาเรียกว่าเมืองกบิตพัตต์ แต่เมืองหุ่ม เมืองอรุ่ม จะเรียกผิดกับ
แขกนอกเขาเรียกนั้น จะมีประโยชน์โทษนั้นได้อย่างไร ให้ให้การมาจางแจ้ง

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาราชวังสัน ขอพระราชทานกราบบังคมทูล
พระกรุณาให้ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยทรงพระมหากรุณาโปรด
เกล้า ๆ ให้ถามข้าพระพุทธเจ้าว่า เมืองมะกะเมืองมะคั้นะ พวกแขก
เรียกว่าเมืองกบิตพัตต์นั้น เหตุอย่างไร เอาที่ใหม่มาเรียก ให้ข้า
พระพุทธเจ้าให้การมาตามรู้เห็น ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้า ๆ พระ
เดชพระคุณเป็นต้นเกล้า ๆ ข้าพระพุทธเจ้า แต่เจ้ากรมปลัดกรมไนกรม
อาสาจามก็เรียกเมืองมะกะเมืองมะคั้นะ เหมือนแขกชาติอาหรับ ไม่ได้
เรียกว่าเมืองกบิตพัตต์ อนึ่งเมืองชาติแขกโตรเกทก็เป็นเมืองใหญ่ พวก
แขกชาติคู้้นเรียกว่าเมืองอิก ๆ

ฉบับขาดหายมีเท่านั้นเอง

คำพิพากษาเรื่องคดีทนต์อมวง

วัน ๒ ๆ ๑๒ คำ ปีกุนเบญจศก เวตากดางคิน พระยาอภัยรณ

ฤทธิ นำเอาคำลูกขุนปรึกษาโทษอายุมีข้อพวกที่แจวเรือคดีทนต์อมวง

เข้ามาหน้าเรือปลัดตั้งถอยประทับ ณ วัน ๒ ๆ ๑๑ คำนัน มีพระบรม
ราชโองการดำรัสตั้งพระยาอภัยรณฤทธิ ให้แจ้งความแก่ลูกขุนแล้ว คดี
สิ้นความเอาเป็นเสร็จพระราชดำริ พระราชประสงค์ดังนี้ ๆ

ซึ่งดูขุนชกบท กฎหมายมนเทียรบาลปรับโทษอายพวกวงจัดตัด
 ทุนเข้ามา แด่พวกเจ้าหน้าทีผู้รักษาเงินเดื่อเดื่อไม่ห้ามปรามจับกุมไว้น
 บทกฎหมายทั้งปวงที่คิดมาแต่คำปรับโทษยึดเอาประมาณโทษ ตามพระราช
 กำหนดกฎหมายนั้นเป็นแบบ แด่ก็วางโทษผู้ผิดไปตามเชิงอย่างที่เคย
 มาในอดีตเร็ว ๆ ดังนั้น ก็ถูกต้องด้วยพระราชกำหนดกฎหมายอยู่
 แด่ อนึ่งซึ่งดูขุนฟังกระแสพระราชประสงค์ใหม่ ๆ ในครั้งนั้น คิดเห็น
 ให้ผู้ผิดคิดถ่ายโทษเป็นพินัยหลวงนั้นถูกต้องด้วยบทกฎหมาย ที่วางแยก
 ย้ายไว้หลายสถาน บางสถานก็ว่าเป็นปรับใหม่ตรีคุณทศคุณแต่ตาหนึ่งน
 ภูมิ คำดูขุนครั้งนชอบด้วยราชการแถบกฎหมายทั้งปวงนั้นแล้ว แต่
 ทรงพระราชดำริว่าบทกฎหมายมนเทียรบาลเก่า ซึ่งโบราณราชคงไว้
 นั้นแรงหนักเสมอกันไปกับโทษของคนผิดซึ่งกว่านี้ คือผู้ใดเป็นชบถยก
 เข้ามาจะหักเอาพระราชวงศ์พระศรีศัลป์ ครั้งแผ่นดินพระเจ้าจักรพรรดิ
 กิด ตอปลดอมเป็นผู้หญิงเข้ามาในพระราชวัง หรือปั่นกำแพงพระราชวัง
 เข้ามาด้วยคิดว่าจะคิดร้ายต่อพระเจ้าแผ่นดิน หรือทำชุกกับข้างใน ดังอาย
 มช่อต้องคน แด่อายมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 กิด คนเป็นข้าราชการเป็นเจ้าหน้าที เอาใจไปเมื่อแม่แก่ชาคัก ดังพระ
 ยาราชวงศ์สรวิในแผ่นดินสมเด็จพระราชาธิบดี แด่เองอู่ในแผ่นดิน
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแต่อื่น ๆ กิด ก็ผู้ผิดด้วยการ
 เป็นชบถแต่ทำชุกกับด้วยเจ้าข้างใน แด่ผู้เป็นใจเบ็ดช่องให้ทาง หรือ
 รับอาสาชกบททั้งปวงนั้น มีความผิดมากกว่าพวกนหลายเท่ามิใช่หรือ
 โทษของพวกนั้น เมื่อให้ดูขุนปรับโทษ จะปรับโทษให้แรงไปกว่า
 โทษมาครั้งใดเท่าไรจะมีแต่ให้โทษ ตามหวัดตั้งตั้งกรรมกรรม ที่ค

มาจากবাদิ ว่าพ่อออพ่อโไปต่าง ๆ นนกระมัง เห็นลูกขุนเคยว่าอยู่
 บ้างครั้งนายหนูสนิททำให้ประหารชีวิตทำให้ลำบากตามวันจึงให้ตาย แต่
 พระราชอาญาอย่างหนักหาเคยไม่ ถึงโทษชบถเป็นอุกฤษฏ์โทษอย่าง
 ใหญ่ เหมือนอย่างครั้งเกิดคึกกตางเมืองแดพม่าแหกคุก ก็คงตงพระ
 ราชอาญาเขียนคนดะ ๑๐๐ คนดะ ๕๐ ธิบราชบาทัว แล้วเอาคัวไป
 ประหารชีวิตเดี่ย เป็นอย่างเดียวกัน คำที่ลูกขุนปรึกษานัน ก็เป็นแต่
 ดักว่าเขียนไว้ให้เห็นเป็นอย่าง ก็ซึ่งจะโทษผู้มีความผิดเป็นอุกฤษฏ์โทษ-
 มหันตโทษ ซึ่งยังเห็นประจักษ์อยู่ว่า เป็นอย่างใหญ่ อย่างน้อย
 อย่างกลาง ต่างกันโดยพระราชอาญาโทษถึงตายอย่างเดียวกันไปหมด
 ตามกฎหมายนั้น ทรงพระราชดำริเห็นว่าหากควรไม่ ก็ซึ่งโบราณราช
 คติกฎหมายมนเทียรมาตแข็งแรงไว้นั้นก็ด้วยสำคัญว่าเจ้าหน้าทศูรภษา จะ
 เกรงพระราชอาญาหนัก ระวงระไวกวอดขันทุกเมื่อไม่เดินเตอเตย แต่
 ผูอนนอกจากเจ้าหน้าทเมอโคตงกฎหมายนั้น ควรดัยดัยของเกรงพระราช
 อาญามาก แต่สำคัญว่าเจ้าหน้าทศูรภษาดวยความเกรงพระราชอาญา
 มากจะไม่เดินเตอเตย ถึงควจะคอดคองเข้ามาเจ้าหน้าทคองจะจับไว้เป็นแน่
 ไม่ตตอดไปตามประสงค์ได้ เมื่อผู้ทใครจะดองเกินรูตงนแดว ก็จะไม่ม่
 ใครดองเกินเข้ามาเตย การประดงค้ของโบราณราชซึ่งคตงกฎหมายนั้น
 ดงน ก็ดำเรจไปไดคตงนจริงในเวตาหน้กตงนห้งครวถน้ แต่เพราะ
 เมื่อไม่มีใครอ้กหาญดองเกินเข้ามาเตย ด้นกตงนถก้กอการให้เจ้าพน้กงาน
 เกิดเดินเตอชน เหมือนเม่นาเมื่อไม่มีจระเข้เข้ามาชานนแดว คนก้ตงอาบ
 ดงนกว่ายไปว่ายมาตามปรวรถนา ไม่มีควมระวงค้วไม่กตงค้วในนา

ฌันได เจ้าพนักงานเมื่อรู้ว่า ไม่มีใครดวงเกินเข้ามาแล้วก็เดินเดื่อไป
 คำนายควรรจะมาเองกันนอนเดี่ยวที่บ้านไม่มา ให้แต่ซุนหมื่นตอง ๆ มา
 ซุนหมื่นเต้ามาประจำหน้าที่อยู่ช้ำหาจนอนกันนอนเดี่ยว ไม่ระวังห้ามผู้ห้ามคน
 กเมื่อจะมีเรือของคนต่างประเทศ หรือคนโนบ้านโนเมืองที่เป็นคนโง่
 เซตา เซอะเซียงเดี่ยวจริต ไม่รู้จักผิดชอบดวงเกินเข้ามา บางครั้งบาง
 คราว ก็ไม่มีใครว่าใครห้าม ครนคนทงปวงเห็นดงหนเป็นนอย่าง ก็เข้า
 ใจว่าการบดคนหัดหัดหมดแล้ว ใครคิดจะทำอย่างไกรก็ทำได้ทำเอา ด้วย
 ประการนี้เห็นเหตุว่า กฎหมายเดิมเข็งนักรไม่มีผู้ใดกดัดดวงมานาน
 เจ้าพนักงานจึงเดินเดื่อ เพราะความเดินเดื่อของเจ้าพนักงาน การดวง
 เกินจึงกดบมีชน ยังมีเหตุอีกอย่างหนึ่งเป็นใหญ่แก่ไชยาก เพราะใน
 หลวงไวยักษ์มากนักร คนทงปวงก็ยอยศในหลวงให้มากนักรเกินวิสัยมนุษย์ไป
 ในหลวงเดินทางไหนก็เดินอยู่ทางเดียว นิ่งอยู่ที่ไหนก็นิ่งอยู่แห่งเดียว
 แล้วก็ไว้กรियाเป็นผู้ใหญ่ไต่ตั้งปั้งชามากนักร ไม่ใคร่จะเดินจะหวักรับใคร
 ไม่ให้ใครนั้งไกรดี ฝ่ายคนทงปวงก็หมอบเฝ้าอยู่แต่ไกรด ๆ ทูลได้แต่ดั่ง ๆ
 คอยฟังพระราชโองการ มาจนพระบั้นฑูรสุรุดิงหนาทอยู่แต่ห่าง ๆ เมื่อ
 จะครัดพระสุรุดีงก็ไวย่างวางดิงหนาทจวดแหวด ไต่แต่สั่นนัตน
 กักก้องทังพระโรงไชย จนผู้หมอบเฝ้าอยู่แต่ไกรด ๆ ฟังไม่ใคร่จะได้ยิน
 ถนัค เมื่อครัดอย่างหนึ่งได้ยินไปอย่างหนึ่งก็มี เมื่อมีชอกกิดเหตุการณ
 หรือกิราชการใด ๆ ควรจะกราบทูลให้ทราบจะกราบทูลได้ก็เป็นอันยาก
 ผู้นอยคองคอยผู้ใหญ่ไพร่คองคอยผู้คิต คองคอยชองคอยโอกาสคองทวง
 คอยท้ ดางท้คองหาหมอดูหรือหาฤกษ์หายามไปบอกมาแต่หัวเมือง
 หรือเรอรรวดคิตคองความ ท้ควรจะกราบทูลแล้ว เจ้าพนักงานก็แก้ไข

เจ้าเก็บเอาแต่ความที่ควรชกกราบทูลพระกรุณา รายงานราชการตำรวจ
 ททุกอย่าง ทกราบทูลอยู่แทบทุกวณนหมักค้ำเตจค้ำมุดำเป็นพินไป
 เมื่อจะมีที่เสด็จไปแห่งใดตำบลใด ก็หมายแต่จะหมายเจ้าพระเตรียมถนน
 หนทางอยู่หรือหลาย ๆ วัน ตั้งอะไรจะไม่ชอบพระเนตรพระกรรณ ก็ได้
 ถอนค้อนไปเสียให้ห่างให้ไกล เมื่อเวลาเสด็จก็มีจุกช่องด้อมวงเกณฑ์
 แห่เกณฑ์เห็นแน่นไป แพรื่อนโรงเรือนหรือประตูบ้านราษฎร ก็ให้
 ปิดหมัดไม่ให้เห็นตัวคนที่มิใช่ข้าราชการ การที่ในหลวงไว้ยศแต่เจ้าพนักงาน
 ยอยศแก่ในหลวงใหญ่ยิ่งนักอย่างนี้ เมื่อรำพึงไปก็ไม่ควรเข้าใจว่า
 เป็นดี เพราะเป็นอันถอดคิ้วข้างห่างถอดคิ้วเดินไป ถ้าหากว่าจะมี
 ศัตรูข่มอยู่กลางทาง จะข่มอยู่ในเรือนแพโรงเรือนที่ปิดก็ข่มอยู่ได้ เมื่อ
 เสด็จมาใกล้จะคึกคักออกมา ทหารเห็นหรือเรือตงที่แห่ไปแล้วจะกลับ
 มาช่วยทันหรือ จุกช่องด้อมวงก็ไปจุกช่องคองอยู่ต้องคนตามคนที่ปาก
 ครอบแตรดำคอง ที่เห็นอยู่ไกล ๆ หน้าโรงหน้าบ้านที่ปิดอยู่ตลอด
 ข้างถนน หรือแพตลอดข้างแม่น้ำ กองกระเวนแดงก้อมวงมีแต่
 กำบังให้ปิดกั้วตาสูงอย่างเดียว หาได้มีใครเห็นหรือนักสังเกตจริต
 หนึ่งไม่ว่าราชศัตรู หรือคนเสียจริตคนเมาจะข่มซ่อนอยู่ในโรงเรือนที่ปิดอยู่
 หนักได้

ก็การที่ในหลวงเสด็จพระราชดำเนินเข้าออกมาไปอยู่แต่ทางเดียว แด
 ประทับเสด็จนั่งแต่แห่งเดียวแต่ที่เคย ไม่เสด็จยกย้ายแต่ประพาสข้างโน้น
 ข้างนี้บ้างเลย แต่จะมีที่เสด็จไปไหนบ้างบางครั้งบางคราวต้องทอดโฉนด
 บาดหมายก่อน ถึงกระนั้นเสด็จจากแต่ทางที่เคยเสด็จ ประทับก็แต่ที่เคย
 ประทับนั้น เมื่อเป็นดังคนทงปวงตงแต่ข้าราชการ และทหารรักษา

พระองค์ออกไปจนราษฎร เมื่อรู้ว่าทางไรจะไม่ได้ตั้งพระราชดำเนิน
 จะเป็นทั้งพระเนตรพระกรรณแล้ว ก็ทำสัปกรโต้มมเกิดนอนกตาดไป
 ด้วยมูตรด้วยกลิ่นหอมมากฝุ่นฝอย แดบด้อยให้ที่นั้น ๆ ขำรดทรดโทรม
 ไม่มีใครคอยระวังดูแลแก้ไข มีแต่ทำให้รุ่ง ๆ รัง ๆ เป็นที่น้ำกตาดจะให้
 เกิดไฟเกิดเพลิง รกเรียวอย่างนั้นคงแคในท้องพระโรง แดข้างท้อง
 พระโรงออกไป ตามกยิ่งกว่าวงเจ้าบ้านขุนนางแถบบ้านเรือนเศรษฐีที่มี
 ทศพัย การที่ทำยศมากก็กลายเป็นอันทำตายยศไปเอง การที่ในหลวง
 ไล่พระยศให้เป็นดังนี้ ผู้ที่นับถือว่าในหลวงทรงพระสติปัญญา หรือ
 ถือตัวว่าเป็นผู้รู้เท่าทันพระราชดำริก็มักกระซิบกระซาบว่ากัน ว่าการ
 ที่ให้เป็นดังนี้เพราะพระราชประสงค์จะมีให้ผู้ใดกตากราบทูต กต้าวโทษ
 พระเจ้าลูกเธอหรือข้าราชการที่ทรงใช้สติ ด้วยทรงพระกรุณาจะขอยศ
 ยกอดเจ้านายแต่ข้าราชการพวกนั้น ให้มีผู้ยำเียงเกรงกตงนับถือ
 เจริญงงงไปก็ซึ่งผู้รู้เขาใจคงนั้น ก็จะถูกต้องอยู่ในบางที่บางคราว เมื่อ
 เวลาพระเจ้าแผ่นดินไล่พระองค์ว่าทรงพระสติปัญญา เป็นขงเบ้งบงทอง
 ในเมืองไทย หรือประกอบไปด้วยปรกตที่ชาววัดเรียกขานว่า พระชกตีย-
 มายานัน แต่ก็จะไม่เป็นไปทุกเมื่อทุกคราว ถึงเมื่อเป็นดังนี้ พระราช
 ประสงค์นั้นก็ไม่ว่าจะสรรเสริญ เพราะไม่เป็นคุณแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน
 ทั่วหน้าไป กฎหมายแต่ยุติธรรมก็สั้น ๆ ยาว ๆ ขาว ๆ ดำ ๆ ไป ก็
 การประพัตริราชอิศริยยศให้เพ็ดทูลถ้อยความยากนั้น ทำให้เสียเวลาบ้าง
 ทำให้หุดตืดไปเสียบ้าง เมื่อถ้อยความเหตุการณ์สิ่งใดควรจะกราบทูล
 ก็ไปคอยชั่งชอยที่ให้อาจารย์ให้ความได้กราบทูลต่อวงเวลานั้น ถ้าเป็นความ
 จะต้องชำระจับตัวผู้ร้ายผู้ผิดทำโทษ ผู้ร้ายผู้ผิดก็จะหนีไปเสียได้ หรือ

ดั่งของจะเด็ดได้ไปเดี่ยง่าบญู หรือความควรจะลึบพยาน ผู้จะดูความ
 ก็จะได้ข้อ เพื่อจะซักซ้อมพยานให้เดี่ยความไป เมื่อคอยกราบทูลอยู่
 นานไม่ได้ข้อแล้วหลายวันหลายเวลา ผู้จะกราบทูลเห็นว่าเกินกำหนด
 แล้วก็กระตาคไปเดี่ยก็กตบเกิดอ่อนล้อยความนินให้ดูญหายไป ปด้อยปดะ
 ติความผู้ต้องพิพาทต้องจับเดี่ยให้เป็นเด็กความหายไป ครั้นเมื่อเป็นดังนี้
 ก็เป็นอันถูกต้องแก่คำโบราณว่า ชีโพรงให้กระรอก ผู้บงอาจนน ๆ
 ทงคนโกตคนโกตทงข้าราชการแต่เจ้าเจ้าว่าขุนนางก็หาใครจะเกรงพระ-
 ราชอาณาไม่ จะทำอะไรก็ทำได้ทำเอา เมื่อมีผู้ใคร่ใคร่เห็นเดี่ยเป็นอนมาก
 เมื่อการเป็นหน้าทของผู้ใดนำความนินทกราบทูลง่าย ๆ ท่านทงหลาย
 ทงปวงที่เป็นผู้ใหญ่มีว่าล้นมากกว่าผู้กราบทูล ก็ว่าเกินหน้าเกินตาไม่
 บอกรถว่าเดี่ยชานก่อน ที่ว่าล้นเดี่ยผู้กราบทูล ก็บ่นว่าไม่ปรึกษาหรือ
 ที่ว่าล้นตาว่าผู้ทกราบทูลก็พากันบ่นนินทา ว่าผู้กราบทูลปากโจปากเบา
 ปากบอน เราทงหลายสนอयरวังศวยาก ก็เมื่อทงดำจำพวก คือ
 ผู้ใหญ่กว่าแต่ผู้เสมอดีผู้ว่าล้นกว่าผู้กราบทูลชอกติเนอความนิน ประ
 พฤคิอย่างนพคอย่างนหลายครั้งหลายหนเข้า ผู้ที่เป็นข้าราชการไม่พอใจ
 จะให้ท่านผู้ทผู้ใหญ่ซึ่งซัง แต่เพื่อนข้าราชการด้วยกันคิดเดี่ยนินทาแล้ว
 การพอจะนิงนิงไปเดี่ย หรือถ้าจะกราบทูลตงได้ก็ดตหย่อนผ่อนไป ครั้น
 เป็นดังนี้ก็บ่นชองเป็นทางโคใหญ่ที่จะให้เจ้าขุนมูลนาย หรือญาคิ
 ฟ้องของพวงฟ้องของผู้ต้องฟ้องพิพาทนินมาว่า ถ้ามีว่าล้นก็ว่ากล่าว
 ขอร้องถ้าว่าล้นนอยก็เดี่ยเงินทองจุกยา ขอแก่เจ้าพนักงานมหาดไทย
 กตาใหม่กรมท่า ให้บิศความในใบบอกหัวเมืองเดี่ย ไม่กราบทูลพระ
 กรุณา หรือจะกราบทูลก็แก้ไป ยักย้ายคิดแปลงแปลงหนักเป็นเบา

อ่อนโอนไปด้วยความยำเเกรงกลัวภัยอนาคตมากกว่าภัยปัจจุบัน แต่
 เห็นแก่เงินทองดินบพของกำนัล ทำราชการแผ่นดินให้เดือนเปือนเดอะ
 เปราะไปเท่าไรเล่าเห็นรู่อยู่ด้วยกันไม่จริงหรือ ถึงการอื่น ๆ เป็นการ
 ในพระนครที่เจ้าพนักงานนั้น ๆ คือกรมเมืองกรมวังตำรวจรักษาพระองค์
 เจ้าหน้าทีผู้ล้อมวงล้อมพระราชวัง หรือทำวงจ่าทนายเรือนฝ้ายในโค ๆ
 กัด ก็เป็นเช่นนี้เหมือนกันถ้วนถ้วนไปด้วยความเดินเด้อโหดเด้อ เหมือน
 เหตุไรมันขึ้นแปดกหุประหัดตาถ้าเห็นว่าเกี่ยวข้องเขาที่แข็งที่แรง เป็น
 ที่น่ากลัวว่าจะขึ้นแดนภัยไปภายหน้าไม่ออกปากกระดากดินได้ โดยมี
 ข้าเจ้าเข้ามาชี้มาในพระราชวังนั้นไม่มีใครจับ โดยจะมีเหตุประหัดๆ
 ถ้ามุขจับหรือผู้ฟ้อง เจ้าหม่อมตนายก็มาตามร้องตามขอล้อยความให้ดู
 ไปเป็นหลายเรื่องหลายราย จนถึงข้าต่างกรมเข้ามาทูลต่อข้าราชการที่เป็น
 เจ้าหน้าทีเจ็บปวดเกือบตาย อำนาจเจ้านายมาแก้ไขให้ความดูญไป
 ไม่ได้กราบทูลก็เคยมีมาเป็นตัวอย่าง ถ้าจะชระอ้างไปก็คงจะได้เห็นจริงเป็น
 หลายเรื่องหลายราย พระเจ้าแผ่นดินในเมืองไทย ท่านทั้งหลายทั้งปวง
 มาประพฤติให้เป็นแต่พระองค์เองด้วยความไว้วางใจมากนัก ก็มายอมเป็น
 เช่นพระประธานขัดสังฆาริหนึ่งแท่นตั้งอยู่ในพระอุโบสถ ตั้งแต่แรกก่อ
 หรือแรกหล่อแรกตั้งมาจนวันทำตายดับสูญไป ไม่ได้ชอกไปนอกพระ
 อุโบสถเลย ไม่ได้หนึ่งโกฏิใครเลย ถึงผู้ไปมาไหว้กราบก็อยู่แต่ไกล ๆ
 พระนครดิมโปนอยู่ก็ไม่เห็นอะไร พระกรรมห้อยถึงพระองค์สักไม่ได้
 ยินอะไร ก็ด้วยเหตุที่เป็นอย่างนี้ ก็เป็นที่เดินเด้อโหดเด้อรอบไป ก็กฎหมาย
 มนเทียรบาดที่ว่าแข็งแรงนั้น ก็เป็นแต่ของโบราณเขียนไว้ ใครได้อ่าน

บ้างหรือได้ฟังบ้าง ก็เป็นแต่ปากน้อออกอวักอวามายเก่าของท่านแรงหนอ
 ท่าน ^๕ไม่มีใครถือคามมานานแล้ว
 ก็เมื่อเหตุ^๕มชน^๕ครง^๕น ^๕ดอม^๕วง^๕คอง^๕แค^๕ช^๕น^๕น^๕อก^๕เข้า^๕มา^๕จ^๕น^๕ด^๕ัง^๕ท^๕ห^๕าร^๕ใน
 ซ้าย^๕ก^๕พ^๕าก^๕น^๕เพ^๕ด^๕ิ^๕เพ^๕ด^๕ิ^๕น^๕ด^๕ว^๕ย^๕ห^๕ด^๕บ^๕น^๕อน^๕เ^๕ด^๕เ^๕ด^๕ย^๕ห^๕ม^๕ด ^๕ห^๕าม^๕ไ^๕ค^๕ร^๕ท^๕ท^๕าย
 ไม่^๕พระ^๕ยา^๕บุ^๕ร^๕ษ^๕ร^๕ต^๕น^๕ก^๕มี^๕ไ^๕ช^๕ค^๕ว^๕พ^๕น^๕ก^๕า^๕น^๕เด^๕ิม^๕ค^๕อ^๕ก ^๕เ^๕น^๕เ^๕ค^๕ด^๕ง^๕ไป^๕อ^๕ย^๕ุ^๕ท^๕าย^๕เร^๕ือ
 บ^๕ด^๕ด^๕ง^๕ก^๕ด^๕ำ^๕ห^๕ร^๕บ^๕ไ^๕ช^๕ด^๕อ^๕ย ^๕ก^๕ิ^๕ช^๕ง^๕ท^๕ก^๕ท^๕าย^๕ช^๕น^๕เด^๕ด^๕ัง^๕ท^๕ห^๕าร^๕ไ^๕ห^๕จ^๕บ^๕ค^๕ว^๕น^๕ ^๕ก^๕ิ^๕ม^๕ค^๕ว^๕า^๕
 ช^๕อ^๕บ^๕ห^๕น^๕ก^๕ห^๕น^๕า^๕เด^๕ว^๕ ^๕พ^๕ระ^๕ว^๕ิ^๕ด^๕ุ^๕ท^๕ช^๕ไ^๕ช^๕า^๕มา^๕ค^๕ย^๕เ^๕ม^๕เ^๕ด^๕ิ^๕ย^๕น^๕พ^๕ระ^๕ยา^๕บุ^๕ร^๕ษ^๕ร^๕ค^๕น^๕ท^๕ก^๕ช^๕น^๕
 ก^๕ิ^๕ร^๕อ^๕ง^๕า^๕ม^๕อ^๕อ^๕ก^๕ไป ^๕ค^๕ร^๕น^๕ไ^๕ม^๕เ^๕ค^๕อ^๕บ^๕ก^๕ิ^๕พ^๕ร^๕อ^๕ม^๕ก^๕น^๕ก^๕บ^๕พ^๕ระ^๕ยา^๕บุ^๕ร^๕ษ^๕ร^๕ค^๕น^๕ไ^๕ช^๕ไ^๕ห^๕จ^๕บ^๕
 พ^๕ร^๕ห^๕ม^๕ร^๕ก^๕ิ^๕ช^๕า^๕เด^๕ช^๕น^๕ห^๕ม^๕น^๕ไป^๕จ^๕บ^๕ม^๕ค^๕ว^๕า^๕ช^๕อ^๕บ ^๕อ^๕น^๕ง^๕ช^๕ิง^๕พ^๕ระ^๕ยา^๕บุ^๕ร^๕ษ^๕ร^๕ค^๕น^๕จ^๕บ^๕ไ^๕้
 ค^๕ว^๕ค^๕น^๕เด^๕ว^๕เ^๕ด^๕ม^๕อ^๕บ^๕ไ^๕ห^๕ัก^๕ร^๕ม^๕ว^๕ัง^๕ค^๕ุ^๕ม^๕ค^๕ว^๕ไ^๕้ ^๕ไ^๕ม^๕เ^๕ห^๕เ^๕น^๕แ^๕ก^๕เ^๕ม^๕เ^๕ด^๕ิ^๕ด^๕ป^๕ด^๕อ^๕ย^๕ป^๕ด^๕ะ^๕ด^๕ะ^๕ว^๕าง^๕ไป
 เ^๕ด^๕ย^๕น^๕ห^๕ก^๕ิ^๕ม^๕ค^๕ว^๕า^๕ช^๕อ^๕บ^๕อ^๕ย^๕เ^๕ด^๕ว^๕ ^๕ค^๕เ^๕ช^๕ิง^๕พ^๕ระ^๕ยา^๕บุ^๕ร^๕ษ^๕ร^๕ค^๕น^๕ก^๕บ^๕เ^๕า^๕พ^๕น^๕ก^๕า^๕น^๕จ^๕บ^๕ค^๕ว^๕
 ค^๕น^๕ไ^๕้^๕เด^๕ว^๕เ^๕ด^๕ะ^๕น^๕ง^๕ค^๕ว^๕า^๕ไ^๕ว^๕ี^๕ก^๕ิ^๕ง^๕ ^๕๘ ^๕ว^๕น^๕ ^๕๑๐ ^๕ว^๕น^๕ไ^๕ม^๕เ^๕ร^๕า^๕ย^๕ท^๕ุ^๕ด^๕พ^๕ระ^๕ก^๕ร^๕ุ^๕ณา ^๕ค^๕เ^๕
 ไ^๕ม^๕เ^๕ร^๕า^๕ย^๕เ^๕ร^๕เ^๕น^๕ผู้^๕ห^๕ด^๕ก^๕ผู้^๕เ^๕ห^๕ย^๕ ^๕ก^๕ิ^๕ม^๕ค^๕ว^๕า^๕ม^๕ี^๕ด^๕อ^๕ย^๕ ^๕เ^๕น^๕ที่^๕เ^๕ห^๕เ^๕น^๕ไป^๕ว^๕่า^๕เ^๕น^๕ผู้^๕จ^๕ะ^๕ค^๕อ^๕ย^๕
 รั^๕บ^๕ด^๕ิ^๕น^๕บ^๕น^๕แ^๕ก^๕เ^๕ม^๕เ^๕ด^๕ ^๕ห^๕ร^๕อ^๕จ^๕ะ^๕ห^๕า^๕ค^๕ว^๕า^๕ช^๕อ^๕บ^๕แ^๕ก^๕ผู้^๕ม^๕ว^๕า^๕ด^๕น^๕า^๕ว^๕ร^๕ค^๕า^๕ค^๕ก^๕ ^๕ที่^๕มา
 ช^๕อ^๕ค^๕ว^๕า^๕เ^๕ร^๕อ^๕ง^๕น^๕ไ^๕ห^๕ด^๕ว^๕ง^๕ไ^๕้^๕ท^๕ร^๕า^๕บ ^๕ค^๕เ^๕ป^๕าก^๕ข^๕ำ^๕ง^๕ห^๕ำ^๕ข^๕ำ^๕ง^๕น^๕เ^๕ผู้^๕ไ^๕ด^๕ผู้^๕ห^๕น^๕
 ช^๕ิง^๕เ^๕น^๕ผู้^๕ค^๕อ^๕ร^๕จ^๕ะ^๕ท^๕ุ^๕ด^๕ด^๕อ^๕ง^๕เ^๕ด^๕ ^๕จ^๕ะ^๕ช^๕ไป^๕ไ^๕ห^๕เ^๕น^๕โ^๕ด^๕ย^๕ว^๕ิ^๕ค^๕เ^๕ช^๕ ^๕ท^๕ำ^๕น^๕ผู้^๕เ^๕ห^๕ย^๕ท^๕ำ^๕
 น^๕าง^๕ข^๕ำ^๕ง^๕น^๕ช^๕ิง^๕ด^๕ง^๕ไป^๕ก^๕ำ^๕ก^๕บ^๕อ^๕ย^๕ใน^๕เ^๕ร^๕็^๕บ^๕ด^๕ด^๕ง^๕ก^๕ ^๕เ^๕ม^๕เ^๕ก^๕ิ^๕ด^๕เ^๕ห^๕ค^๕ุ^๕จ^๕บ^๕ก^๕ุ^๕ม^๕ก^๕น^๕ไ^๕้^๕เ^๕ห^๕น^๕
 แ^๕ด^๕ว^๕ก^๕ค^๕อ^๕ร^๕จ^๕ะ^๕ว^๕ำ^๕ช^๕น^๕ไ^๕้^๕ท^๕ร^๕า^๕บ^๕ใน^๕เ^๕ว^๕ด^๕า^๕น^๕ ^๕ห^๕ร^๕ือ^๕เ^๕ม^๕เ^๕อ^๕ข^๕ำ^๕ง^๕น^๕ไ^๕้^๕ว^๕ ^๕ก^๕ิ^๕ค^๕อ^๕ร^๕ที่^๕
 พ^๕ระ^๕ยา^๕บุ^๕ร^๕ษ^๕ร^๕ค^๕น^๕เ^๕น^๕ผู้^๕ไ^๕ห^๕จ^๕บ^๕ ^๕ค^๕เ^๕พ^๕ระ^๕ย^๕า^๕ร^๕า^๕ช^๕ด^๕ง^๕ค^๕ร^๕า^๕ม ^๕พ^๕ระ^๕ว^๕ิ^๕ด^๕ุ^๕ท^๕ช^๕ไ^๕ช^๕า^๕มา^๕ค^๕ย^๕
 ช^๕ิง^๕เ^๕น^๕เ^๕า^๕พ^๕น^๕ท^๕ำ^๕จ^๕บ^๕ ^๕ค^๕อ^๕ร^๕จ^๕ะ^๕ว^๕ำ^๕ช^๕น^๕ไ^๕้^๕ท^๕ร^๕า^๕บ^๕ใน^๕เ^๕ว^๕ด^๕า^๕น^๕ ^๕ก^๕ิ^๕ถ^๕า^๕ไ^๕้^๕ม^๕เ^๕ช^๕อ^๕ง^๕
 พ^๕ระ^๕ยา^๕บ^๕ำ^๕เร^๕อ^๕ก^๕ก^๕ ^๕พ^๕ระ^๕ยา^๕อ^๕ห^๕ุ^๕ร^๕ก^๕ิ^๕ช^๕า^๕ร^๕า^๕ม^๕ณ^๕เ^๕ช^๕ย^๕ร ^๕พ^๕ระ^๕ยา^๕ภ^๕ุ^๕า^๕ด^๕บ^๕ร^๕ร^๕เ^๕ท^๕ิง^๕ก^๕ร^๕ม
 วั^๕ง^๕ผู้^๕รั^๕บ^๕ค^๕ว^๕ค^๕น^๕จ^๕ำ^๕ไ^๕้ ^๕ก^๕ิ^๕ค^๕อ^๕ร^๕จ^๕ะ^๕ด^๕ด^๕อ^๕ง^๕ช^๕น^๕ไ^๕้^๕ใน^๕ห^๕ด^๕ว^๕ง^๕ไ^๕้^๕ท^๕ร^๕า^๕บ^๕ค^๕า^๕ม^๕เ^๕ห^๕ค^๕ุ^๕ที่^๕เ^๕น^๕

ก็ความเรื่องนั้นไม่มีใครว่ากล่าวชนเคย หนึ่งความเงี้ยไปถึง ๓๓ วัน ต่อ
 มหาเด็กลมาพูดกันชนด้วยเรื่องนั้น ครั้นได้เดียงได้ถามความจึงได้ทราบ
 ประจักษ์ จึงได้เห็นว่าพวกมหาเด็กล ที่มาพูดชนให้ความทราบน
 มีความชอบ ก็ถ้าจะถืออย่างเก่าใช้ตามกฎหมายมีแต่งอาญา เจ้าหน้า
 ผู้รักษาซึ่งประมาทนั้น ด้วยโทษเดิมอกกับผู้ดวงเกิน ผู้ทจบกักจะไม่ได้
 รางวัลมาก ๆ ให้เป็นที่ยินดีแล้ว ถ้าการไปภายหน้าเจ้าพนักงานผู้รักษา
 หน้าที่เมื่อรู้ว่าคนกตเวทิตาหมัดไม่มีใครด่วงเกินแล้ว ก็คงจะเดินเดือ
 เหมือนอย่างเช่นเป็นมาแต่หลังตั้งว่าแล้ว เมื่อมีผู้เดินเข้ามาเจ้าหน้า
 ปลายทางจับได้เหมือนอย่างเช่นครั้งนั้น ผู้จับได้กัก ข้าราชการตาม
 ตำแหน่งอื่นกัก ก็จะต้องส่งเจ้าหน้าทคนทาง ซึ่งเดินเดือประมาทนั้นอยู่
 ก็จะต้องพากันถบเกลื่อนปิดความเสียหรือจะไม่จับกุมกัน จะทำให้ผู้ผิด
 ทงปวงนั้นพดอยรอดตัวไปด้วย ข้าราชการตำแหน่งอื่นก็จะเกรงใจผู้เดิน
 เดือเดือผู้ปด้อยทงปวง ก็จะไม่ผู้ใดว่ากล่าวเพ็ดทุดชนให้ความทราบโดย
 การก็จะเคยค่อ ๆ ไป เพราะคิงนั้นจึงได้คกรางวัดให้มหาเด็กลตามนาย
 ซึ่งมาพูดกันให้ความดงชนนั้น ผู้ทพูดชนก่อนได้รางวัลร้อยยี่สิบบาท
 ผู้ทพดอยพูดค่อไปสองนาย ๆ ตรีร้อยบาท รวมรางวัลมหาเด็กลตามนาย
 เป็นเงินสี่ชั่ง แล้วคิดเงินไว้ให้พวกททททชน แดพวกททจับไว้ได้
 แต่ตามชง เพราะปิดความเสียถึง ๓๓ วันไม่ว่าชน ถ้าว่าชนในวันนั้น
 หรือวันอื่นในเขตอาชนควรไม่มีผู้ชนมาว่าก่อน รางวัลชงเจ็ดชงก็จะได้
 แก่พวกจับทงต้น ก็เงินรางวัลเจ็ดชงนี้ ให้คิดเฉดย์ปรับเจ้าหน้าทผู้รักษา
 คันทางให้ใช้จ้งครบ ว่าโดยวิเศษพวกททททชนในช้าย ซึ่งอยู่ททายเรือบดตงก
 นั้นมีความผิดมากเพราะอยู่ใกล้ ไม่จับไม่ห้ามไม่ร้องอ้ออองชน เจ้าหน้าท ๆ

อยุ่ห่าง ๆ ออกไปนั้นเป็นผู้คนน้อย เพราะควรจะคิดเห็นว่าเรือซึ่งเข้ามา
 นั้น เป็นเรือราชการเข้ามารักษาหน้าทชนใน หรือเจ้าของเรือขบวน
 ดอยกระตมคามพนักงานดอกกระมัง ถึงกระนั้นก็ไม่พินิจ เพราะไม่
 ได้ถามทักทายปล่อยให้ดวงเข้ามาง่าย ๆ เหตุจึงบังเกิดมี ควรแต่เพียง
 ใ้รางวัลบ้างเล็กน้อย แต่พวกทหารในซ้ายนายเรือบัดตั้งกันให้เสียมาก
 ให้พระยาอภัยรัตนฤทธิเดชเพียง ใ้รางวัลโดยสมควรแก่โทษหนักเบา
 นนเกิด เมื่อการอย่างนี้เป็นธรรมเนียมลง โทษเจ้าหน้าทีผู้เดินเรือปล่อยให้
 ให้เหตุบังเกิดมี ก็จะเป็นอันเบาตกว่าอย่างเก่า ที่ว่าให้ทำโทษเสมอ
 กับผู้ดวงนั้น เพราะเห็นว่าจะทำโทษเสมอกับผู้ดวงหากควรไม่ เพราะ
 ไม่ได้เป็นใจเขาคิดกับผู้ดวง เป็นแต่โทษความประมาทอย่างเดียว ก็
 เมื่อผู้เดินเรือต้องเสียพินยอย่างนี้ จะเก็บเงินพินยไว้ในพระคลังหลวงก็ดี
 หรือจะชอทรายปรายไปรยตามถนนก็ดี ไม่ม้รางวัลแก่ผู้จบผู้ทดแล้ว
 ราชการตำแหน่งอื่นก็ดี ก็จะถูกกันส่งตำรวจใจพวกที่จะต้องเสีย
 พินยนั้นไป ก็จะถูกตบเกิดอนเดือนน้อยความเสียอย่างก่อนนั้น เมื่อม
 รางวัลแก่ผู้จบแต่ผู้ใด ๆ เป็นพนักงานก็ดี มิใช่พนักงานก็ดี ซึ่งนำเอา
 เหตุคนนั้นมาด่าจนให้ทราบอย่างคร่งน เป็นอย่างดงนแล้ว เห็นว่าผู้ท
 จะไม่อยากได้เงิน ด้วยเกรงใจส่งตำรวจผู้ต้องเสียเงินนั้นไม่มี เพราะ
 เห็นภริยาของคนทุกวันนี้ อยู่ทีใดได้เงินแล้วก็กรู ๆ ก็นไปช่วยกันชวน
 ขววยไปต่าง ๆ อย่างซุ่มนุมนกันแย่งจนกตปฤกษเมือทองทาน ไม่ส่งตำรวจ
 แก่พวกต้องเสียเงินเลย เพราะบ้านเมืองทุกวันนี้ ผู้ทหอมไปอยุน
 มาก ๆ ให้เรียกพินยไว้ชอทรายปรายไปรยท้องตนามซึ่งหนึ่ง คงแต่

สัญญาได้ทำแล้วกับชาวต่างประเทศ ก็ได้กำหนดว่าถ้าผู้มีความผิดช
 อยู่ในชาวต่างประเทศ กงสุลต่างประเทศจะทำโทษให้ ถ้าชอยู่ฝ่าย
 ดยาม เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะทำโทษให้ กำหนดคดีเป็นแบบอย่าง
 ต่อมา ถ้าผู้มีความผิดชในพระบรมมหาราชวัง ให้ชำระในพระบรมมหา
 ราชวัง ถ้าชในพระบวรราชวัง ให้ชำระในพระบวรราชวัง ถ้าช
 ทั้งต้องฝ่ายเจือปนกัน ให้พร้อมกันทั้งสองฝ่ายมาชำระให้แล้วแก่กัน แด
 การทงนอัยสอนเป็นคนเหตุ บังคับให้พวก อัยสอนดงเกิน เข้ามาถึง หน้า
 เรือพระที่นั่งบดตงกมมีความผิดมาก ให้ตั้งพระราชอาชญาเขียน ๓ ยก ๘๐
 ที่แล้วตั้งจำไว้ ณ คุณ หมื่นนวรราชบุครารักษ์ มีความผิดชอด้วงเข้ามา
 ด้วยกันกับอัยสอน ให้ตั้งพระราชอาชญาเขียนสองยก ๒๐ ที่แล้วตั้งจำ
 ไว้ ณ คุณ อัยแดงอัยแสงอัยหมื่นมีความผิดชอด้วงเข้ามาด้วยกับอัย
 สอน ให้ตั้งพระราชอาชญาเขียนคนละ ๕๐ ที่แล้วตั้งไปจำไว้ ณ คุณ
 นายสุจินตคามมีความผิดชอเป็นผู้ต้มคบเตยงสุราให้อัยสอน อัยเป็ดชน
 อัยทวมกิน ให้เร่งเงินพินัยให้ครบแล้วตั้งไปจำไว้ ณ คุณ หม่อม
 ราชวงศ์เดือน - หม่อมราชวงศ์จิบ แดกดับ อับัว ซึ่งมีความ ดงพระ
 ราชอาชญาออกไปจากประตูข้างถนน ให้ตั้งพระราชอาชญาเขียนคน
 ละ ๕๐ ที่แล้ว ให้ชายชูหรือบิดามารดาเอาเงินมาใช้ให้นายเงินแล้วรับ
 ตัวไป หม่อมราชวงศ์เสงี่ยม ซึ่งดงพระราชอาชญาคนในโรงตะคร
 ท้องตนามไชยผิดมาก ให้ตั้งพระราชอาชญาเขียนสองยก ๒๐ ที่แล้วให้

นายเงิน ใช้เงิน ๓๐ เป็นรางวัลแก่ผู้ไปห้ามแล้วให้เจ้าผู้รับตัวไป

นายเอี่ยมรองตนเอง ซึ่งทำชุกกับหม่อมราชวงศ์จับ แตนายจัน นายพัน
ซึ่งทำชุกกับบวอเนยอบบุญอินทาทัดมิใช่คนหลวง ให้ยกโทษแต่ให้ใช้เงิน
ค่าตัวอ้อทาด ให้แก่นายเงินแล้วรับตัวอ้อทาดไป

พระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์ธรรมาภินันท์ ครุพิชเพชร-
รัตนางคก คือพระบาทสมเด็จพระปวงเรนทราเมศวร มหิศร์รังสรรค์
พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ตั้งเฉลิมพระราชมนเทียร ในพระบรมราชวัง
ในรัชกาลที่ ๔ ในพระบรมราชวงศ์นั้น พระองค์เป็นพระราชบุตรที่ ๕๐
หรืออย่างหนึ่งเป็นที่ ๒๓ ตามจำนวน นับแต่พระองค์เป็นพระราชกุมาร
ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่
ที่ ๒ ในพระบรมราชวงศ์นั้น แต่เป็นพระโอรสที่ ๓ ตามจำนวนซึ่งประสูติ
เป็นพระองค์ หรือเป็นที่ ๕ ตามจำนวนซึ่งคงพระครรภ์ ในกรมสมเด็จพระ
พระศรีสุนทรามาตย์ ได้คงพระครรภ์มาแต่เดือนอ้าย ปีเถาะนักษัตร
นพศก จุติศักราช ๑๑๖๘ เป็นปีที่ ๒๖ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ครั้นนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ซึ่งเป็นสมเด็จพระบรมชนกนาถ ยังเป็นสมเด็จพระเจ้าตากยาเธอ เจ้าฟ้า
กรมหลวงอิศรสุนทร ในแผ่นดินนั้นอยู่ ครั้นเมื่อพระราชบุตรพระองค์
คงพระครรภ์ชนได้ ๔ เดือน ก็ได้เสด็จเดือนฐานันดรราชอิสริยยศ
อุปราชภิเชก เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในแผ่นดินนั้น ครั้น

๑๕
 พระครุภักถวันทศมาศที่ประสูติในวัน ๓ ๗ ๓๐ ค่ำ ปีมะโรงนักษัตร
 ด้มฤทธิศก จตุศักราช ๓๓๗๐ เป็นปีที่ ๒๗ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเจดาศ ๕ นาฬิกาแต่เที่ยงกันวันนั้น พระอาทิตย์ตก
 ราวี่ถึงหี ๒๐ องค์พระรัตนคณาอยู่ราวี่ถึงหี พระเคราะห์ ๓, ๔, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓
 อยู่ร่วมราวี่กับพระรัตนคณาด้วยพระ ๒, ๕, ต้องพระเคราะห์อยู่ราวี่กุมภได้
 พระรัตนคณาพระ ๗, ๘ ต้องพระเคราะห์อยู่ราวี่ตุลย์เป็นโยกแก่พระรัตนคณาแต่
 พระ ๓ อยู่ราวี่กรกฎ การประสูติครั้งนั้น เป็นไปที่พระที่นั่งข้างในหลัง
 ตะวันตก พระราชวังเดิมปากคลองบางกอกใหญ่ ครั้นนั้นเรียกว่า
 พระบรมราชวังใหม่ อยู่ในกำแพงกรุงธนบุรีโบราณ เมื่อพระชนมายุ
 พระราชกุมารพระองค์นั้นไปได้ ๓๓ เดือนหย่อนอยู่ ๗ วัน ด้มเด็จพระ
 บรมชนกนาคซึ่งเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในเวลานั้น ก็ได้ด้จ

๑๖
 เถิดถวิลด้วยราชบรมราชาภิเศกในวัน ๓ ๗ ๓๐ ค่ำ ปีมะเส็งนักษัตรเอกศก
 จตุศักราช ๓๓๗๓ พระราชกุมารพระองค์นั้นราชบริพารก็ได้เชิญด้จตาม
 ด้จด้มเด็จพระบรมชนกนาค มาในพระบรมมหาราชวังแต่วัน ๕ ๗ ๘ ค่ำ

๑๓
 ก่อนแต่พระบรมราชาภิเศกขึ้นไปได้ ๓๐ วัน ทรงพระเจริญอยู่ในพระ
 บรมมหาราชวัง จนพระชนมายุได้ ๓๒ ขวบกับ ๖ เดือน ก็ได้รับมงคล
 การได้ก้นค้ในพระราชพิธีใหญ่ อย่างด้มเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า
 ครนด้มเด็จพระบรมชนกนาคด้จด้จวรรคคเมื่อวัน ๔ ๗ ๘ ค่ำ ปีมวอก

๑๑
 ๑๓๗๖ พระราชกุมารพระองค์นั้นพระชนมายุได้ ๓๖ ปี
 หย่อนอยู่เดือนกึ่ง ได้ด้จด้จกับค้ไปอยู่พระราชวังเดิม ได้ทำราชการ

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความชอบจึงโปรดทรง
ตั้งให้เป็นเจ้าฟ้าต่างกรม ปรากฏพระนามว่าเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์
ได้บังคับบัญชาจากต่างกรมทหารแม่ทัพหน้าขึ้นหลัง แดงญวนอาสารบ
แซกอาสารวม แดงคกแต่งกำปั่นเป็นเรือรบบางลำ แดงได้รับอาสาราชการ
เป็นแม่ทัพออกไปรบเมืองญวนครั้งหนึ่ง เมื่อปีฉลูนักษัตรตรีศกจุล
ศักราช ๑๒๐๓ เป็นปีที่ ๑๘ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัว ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวร
ตั้งแต่เดือนอ้ายบจจโทศกจุลศักราช ๑๒๑๒ มา เสด็จสวรรคตในวัน

๕ ๖ ๕ ค่ำ ปีกุนยังเป็นโทศกพระราชวงศานวงศ์แต่ท่านเดชะบดี แดง
ข้าราชการเป็นอันมากปรึกษาพร้อมยอมถวายราชสมบัติแด่แผ่นดิน แต่
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าทิฆ ๒ พระองค์ เพื่อว่าพระองค์ใหญ่จะได้
รับพระบรมราชาภิเษกในพระบรมมหาราชวัง แดงพระองค์น้อยจะได้รับ
พระบวรราชาภิเษกในพระบวรราชวัง พระองค์ใหญ่นั่นคือสมเด็จพระ
เจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ พระองค์น้อยนั่นคือสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ท่านทั้งสองพร้อมกันเชิญเสด็จพระองค์ใหญ่

เข้ามารักษาพระบรมมหาราชวัง อยู่แต่วัน ๕ ๖ ๕ ค่ำ ปีกุนยังเป็นโทศก
พระองค์น้อยได้เสด็จไปอยู่ในพระบวรราชวังแต่ ณ วัน ๖ ๖ ๖ ค่ำ ปีกุน
ตรีศกจุลศักราช ๑๒๑๓ พระองค์ใหญ่ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชรับพระบรม
ราชาภิเษกในวัน ๕ ๖ ๖ ค่ำ ปีกุนตรีศกจุลศักราช ๑๒๑๓ ทรงพระนาม
ในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ สุทรธมมทิ

เทพยวงศ์วงศ์ศักดิ์ศรีวราษัตรีย์ วราษัตรีราชินิกโรตม จากุรัตนบรมมหา
จักรพรรดิราชสังกาศ บรมชรรวมิกมหาราชาราชบรมนาถบพิตร พระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามใหญ่ที่ ๕ ในพระบรม
ราชวงศ์นี้ จึงโปรดให้ตั้งการพระบวรราชาภิเษกในพระบวรราชวัง แล้ว
พระราชทานพระบวรราชาภิเษก มีพระนามในพระสุพรรณบัฏว่า
สมเด็จพระปดเจ้พระนเรนทรรามเศวต มหิศเรศวรังสรรค์ มหันตวรเดโช ไชย—
มโฬพารคุณอดุสยพิเศศวรเทพเศวตราชานุรักษ์ บวรจุตจักรพรรดิราช
สังกาศ บวรชรรวมิกราช บวรนาถบพิตร พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
โปรดให้รับพระบวรราชโองการอย่างสมเด็จพระเจ้าเอกทศรถ ใน
แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเจ้าครั้งกรุงศรีอยุธยาเก่า พระบาท
สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อได้พระบวรราชาภิเษกแล้ว ได้ทรง
ปฏิสังขรณ์พระบวรราชวัง ซึ่งชำรุดทรุดโทรมอยู่แต่ก่อน แก้ไขให้งามดี
เป็นปรกติดังเก่าบ้างยิ่งกว่าเก่าบ้าง ได้จัดการทหารแดนเครื่องศาสตราวุธ
สุวรรณพณยุทธโศปการขึ้นตำหรับแผ่นดินเป็นอันมาก ได้ทรงสร้างเรือรบ
กตไฟ ชื่ออาถ้าวตรีศดำหนึ่ง ชื่อยงยศอโยธนิยาดำหนึ่ง สำหรับ
พระนคร เป็นความชอบแก่แผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้า
อยู่หัว ตั้งแต่ทรงพระเจริญวัยมาจนถึงปีออกโทศกจุตศักราช ๑๒๒๒ มี
พระราชบุตรพระราชธิดาเป็นอันมาก นับได้ถึง ๒๓ พระองค์ แต่สิ้นพระชนม์
เสียแต่ยังพระเยาว์ ๓๓ พระองค์ ยังคงแต่ ๓๐ เป็นพระองค์เจ้าชาย
๑๒ พระองค์ พระองค์เจ้าหญิง ๑๔ พระองค์ตั้งแต่ปลายมีระกาตรีศก
จุตศักราช ๑๒๒๓ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวร
มีพระอาการต่าง ๆ ไปไม่เป็นปรกติ ไม่สู้สบายพระองค์สืบ ๆ มา จน

ถึงเดือนหกปีฉลูดีปดศกจุศศักราช ๑๒๒๗ ทรงพระประชวรมากพระกาย
ทรุดโทรมพระกำลังหย่อนลง แพทย์หมอหลายพวกหลายเหล่าถวาย
พระโอสถแก้ไขพระอาการตายบ้างแล้วทรุดไปเล่า จนถึงวัน ๓ ๖ ๒ คำ

ปีฉลูดีปดศก เวลากลางวัน ๓ โมงคือ ๘ นาฬิกาแต่เที่ยงคืนเสด็จสวรรคต
เมื่อเวลาพระอาทิตย์ตกอยู่ราตรีของคำ ๒๕ กิตพระชนมายุตามพระจันทร์
คืออย่างชาวสยามใช้ได้ ๕๗ ปีกับ ๔ เดือนกับ ๕ วัน นับเป็นวัน ๒๐๘๔๓ วัน
กับเศษอีก ๔ ชั่วโมง เมื่อทรงพระประชวรหนักใกล้จะเสด็จสวรรคต
ไม่ได้ทรงสั่งการอันหนึ่งอันใดให้ดำเนิกราชการทุกขัญ ใ้ว่างพระราช
อัยยาศัยแสดงการทรงเชือกือเป็นหนึ่ง ว่าสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช
ซึ่งดำรงอยู่ในยุคธรรม จะทรงพระราชดำริแล้วดำรัสการทุกสิ่งทุกอย่าง
สมควรแก่เหตุผลโดยยุคธรรมแตราชการแผ่นดิน ไม่ต้องทรงพระวิตก
เพราะเคยเห็นการที่ชอบเป็นมาแต่อดีตแต่หนึ่งนับครั้งเป็นอนันต

ท่านทรงปวงอ่านเรื่องนเดวคงปดงธรรมสังเวชเกิด ว่าสมเด็จพระวิบุค
ทรงปวงเป็นความทุกขสำหรับสังสารวัฏ ความคืดความอาศัยเดคความ
กำหนดในของทุกอย่างเพื่อจะออกจากทุกขทรงปวงเป็นความดีแท้ แต่ ๖

พิมพ์ที่โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม 263 ถนนพระราม 6 ซอยมณีนีล 2 พระนคร โทร 57766
นายวาล รุ่งเรืองธรรม ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา 2501